
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

20. évfolyam 3. szám

2011. március

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Burai István:** Az internetes információkeresés jövője és a könyvtárak 3
Takács Margit: A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer hatása a nyilvános
könyvtárakra 7

Műhelykérdések

- Némethné Matasik Magdolna:** A Verseghy Ferenc Könyvtár a Jász-Nagy-
kun-Szolnok megyei Büntetés-végrehajtási Intézet fogvatartottai könyvtári
ellátásának javításáért 15
Steinerné Szűcs Éva: Célegyenesben avagy egy TÁMOP-projekt megvalósí-
tásának állomásai 23
Vass Johanna: A retrospektív sajtóbibliográfia – ma 28
Perjámosi Sándor: A korszak-bibliográfiák művelődéstörténeti értékei 33
Bedekovits Tamás: Könyvtári események megörökítése digitális fényképe-
zőgéppel 39

Konferenciák

- Beniczky Péterné:** Negyven éves az MKE Fejér Megyei Szervezete. Évfor-
dulós rendezvény és kiadvány 43
Alpek Etelka Anna–Herkó Piroska–Horváth Alíz: BOBCATSSS-szimpó-
zium Szombathelyen 46

Perszonália

- M. L. M.:** Havasi Zoltán (1926–2010) 52
Vajda Kornél: F. Csanak Dóra (1930–2010) 53

Könyv

- Mezey László Miklós:** „Árkádia” fél évszázadának története. A Könyvtári
Figyelő 2010. 4. számáról 56
Poprády Géza: A könyv olyan, mint a kerék 60
Vasbányai Ferenc: Kalauz a kortársakhoz 62

From the contents

- István Burai*: Libraries and the future of information searching on the internet (3);
Margit Takács: The impact of the Service System for Rural Areas (KSZR) on libraries open to all users (7);
Magdolna Németh-Matastik: Co-operation between the Versegly Ferenc Library, Szolnok and the County Prison (15)

Cikkeink szerzői

Alpek Etelka Anna, egyetemi hallgató; *Bedekovits Tamás*, a bajai Eötvös József Főiskola Könyv- és Médiatár munkatársa; *Beniczky Péterné*, a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola Könyvtárának igazgatója; *Burai István*, a debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ munkatársa; *Herkó Piroska*, *Horváth Aliz*, egyetemi hallgatók; *Némethné Matastik Magdolna*, a szolnoki Versegly Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet munkatársa; *Perjámosi Sándor*, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) munkatársa; *Poprády Géza*, az OSZK ny. főigazgatója; *Steinerné Szűcs Éva*, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum – Egyetemi Könyvtár osztályvezetője; *Takács Margit*, a Debreceni Egyetem oktatója; *Vajda Kornél*, ny. főszerkesztő, *Vasbányai Ferenc*, az OSZK munkatársa; *Vass Johanna*, az OSZK osztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

Biczák Péter, **Borostyániné Rákóczl Mária**, **Győri Erzsébet**,
Poprády Géza, **Szlatky Mária**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítótér: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 6,0 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Erőforrás Minisztérium
Nemzeti Kulturális Alap

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU-ISSN 1216-6804

Burai István

Az internetes információkeresés jövője és a könyvtárak

E rövid írásommal az volt a célom: bepillantani az információkeresés közeli és kicsit távolabbi jövőjébe, és annak könyvtárakra vonatkozatható hatásaiba. Nem alkalmas a terjedelem miatt áttekintést nyújtani minden, a szakterületet érintő hatásról, azaz még véletlenül sem merészelném hiánytalannak vélni (erre talán a terület szaktekintélyei sem vállalkoznának). Feladatom a megfelelő kérdések megfogalmazása, illetve azok előkészítéséhez némi információ megosztása az Olvasóval. Határozottan gondolatébresztő, vagy ha úgy tetszik, vitaindító céllal született tehát ez a cikk.

A felvetés indoklásaként talán elegendő annyi, hogy a XXI. század világában az információ mint erőforrás értékesebbé vált, mint valaha. Jelentősége elérte, vagy talán meg is haladta a nyersanyagok vagy a közlekedés fontosságát, az üzleti, politikai, katonai, társadalmi, kulturális stb. élet szinte minden területén a legmeghatározóbb tényezővé vált. Ez az írás – talán elfogadható módon – a mai világban fellelhető legfontosabb ismerethalmaz, az internet és az információkeresés jelenét és közeljövőjét kutatja, és szerzője ki kíván térni mindezek könyvtárakra gyakorolt hatására, különös tekintettel a XXI. századi könyvtárhasználók igényeire.

Az információkeresés fontosságát jól mutatja, hogy a legjelentősebb innovációk az internetet érintően pontosan ezen a területen zajlottak az utóbbi években. Talán az sem véletlen, hogy az internettel foglalkozó IT-cégek közül a legjelentősebbek is konkrétan erre a területre specializálódtak. Az is egyértelműnek látszik, hogy az internetes innovációk közül kettő emelkedik ki, és válik meghatározóvá: a keresés és a közösségi szolgáltatások. (Meglátásom szerint ez utóbbi is jelentős részben visszavezethető az információkeresés területére, azaz a két terület nem válik el igazán egymástól. Sőt!). A terület maga pedig olyan sebességgel változik, fejlődik, hogy igazán pontos előrejelzést ma senki nem képes adni.

Nem kétséges, hogy globálisan tekintve az elektronikus dokumentumok aránya a nyomtatottakéhoz képest folyamatosan és megállíthatatlan módon nő, még akkor is, ha egyébként a nyomtatott dokumentumok kiadásának száma a XXI. század elején elérte csúcspontját. Tehát a relatív elmozdulás már érzékelhető. Mint ahogy beszédes az a tény is, hogy a világ egyik legnagyobb kiadóvállalatának, az Amazonnak az elmúlt időszak forgalmát tekintve a digitális tartalmak (e-book) eladásban elhagyták a nyomtatott termékekét. Az eleve az interneten létrejövő tartalmak, valamint a digitalizálás útján oda felkerülő (a céges, pl. Google-books¹ – illetve a

különbféle nemzeti, pl. a francia Gallica² – és közösségi, pl. az Europeana³ – projekteknek köszönhetően egyre nagyobb számban) tartalmak mellett ezeknek is mind jelentősebb szerepük lesz. Ez az exponenciálisan gyarapodó adat- és információhalmaz állítja kihívás elé az ebben keresni, eligazodni vágyókat.

Miért olyan nagy kihívás ez a terület, ha csak a keresés problematikáját tekintjük? Már pusztán a méret, a mennyiség megsejtése – mert valódi méreteit felfogni, sőt megbecsülni is több mint merész, lásd a deep-webet érintő kutatásokat; egyes eredmények szerint ugyanis a webkeresők által nem látható web mérete 2–5000 szerese az azok által (és így általunk) közvetlen elérhető tartalomnak!⁴ – is elegendő ahhoz, hogy elhiggyük, a keresés két legfontosabb minősítő jelzője, a teljesség és a relevancia körében a létező legnagyobb kihívások elé néz bármifajta fejlesztés ezen a téren.

A ma legelterjedtebb keresők a tankönyvek definíciója szerinti teljességre törekvő keresési metódusokat támogatják, de ez megtévesztő megközelítés. Nem nevezhetünk csak azért egy találathalmazt a kérdést tekintve teljesnek, mert több tízezer potenciális találatot adott. A keresők által el nem ért információk magas, illetve a releváns információk – a teljes találati számhoz viszonyítva – meglepően alacsony száma mutatja, hogy a jelenleg elterjedt és népszerű rendszerek gondokkal küzdenek. (Nekem néha úgy tűnik, hogy jelenleg még inkább – egy hasonlattal élve – az „eredeti információfelhalmozás” korát éljük, mint a hatékony keresés korát... Igazolja ezt az, hogy minden, ezen a területen tevékenykedő cég a legváltozatosabb információkhoz kíván hozzájutni, maga alá gyűjteni, lásd pl. a Street-View, kapcsolati-közösségi hálók, e-mail címek stb.)

Mindezek után nem véletlen, hogy a jelenleg elterjedt indexeléses és algoritmusokkal rendezett keresési eljárások mellett komoly kutatások folynak olyan (pl. szemantikus) keresők kifejlesztésének az irányába, amelyek már nem az információ vélhetően helyes forrásához irányítanak, hanem magát az információt, az adatot adják válaszul a feltett kérdésre. Nem feledhetjük, hogy a jelenlegi keresők a relevancia biztosításának kérdésében többségében statisztikai eszközöket alkalmaznak. Ezen megoldások „jósági foka” természetesen javul a feldolgozott információ mennyiségének az exponenciális növekedésével, de nem érheti el az adatszolgáltató rendszerek hasonló adatát. A relevancia és a teljesség mellett másik fontos tényező a hitelesség, amelynek biztosítása fontos, ám jelenleg komoly hiányosságok mutatkoznak körülötte. A webet alkotó adatmennyiség tekintetében talán ez biztosítható a legnehezebben. De vannak biztató fejlesztések: egyszerre mindhárom feltételt kívánja teljesíteni egy innovatív fejlesztés, a WolframAlpha⁵. A készítői által „computational knowledge engine”-nek nevezett-kategorizált tudásrendszer valóban nem a klasszikus keresők képét mutatja, sokkal inkább hasonlatos egy adatszolgáltató rendszerhez, mint klasszikus internetes keresőkhöz. Ugyanis nem a kognitívumokhoz vezeti el a keresőt (jelen esetben nem is pontos a „kereső” kifejezés, talán helyesebb a „kérdező” szó használata), hanem a feltett, természetes nyelven beírt kérdést, stringet matematikai algoritmusokkal közvetlen értelmezve, magát a választ próbálja megadni. Ilyenformán talán jelen pillanatban a szemantikus keresők egyik legjelentősebb képviselője, még akkor is, ha a felépített (és ellenőrzött tartalmú!) tudáshalmaz a teljességet még csak meg sem közelíti.

Hogyan lehetne ezeket a képességeket kiterjeszteni az internet egészére? Vagy másképpen feltéve a kérdést: hogyan lehetne létrehozni a szemantikus webet⁶? Az

bizonyosnak látszik, hogy egy lépésben ez a feladat nem megoldható, semmilyen módszer vagy eszköz nem áll rendelkezésre ehhez.

De érdekes módon bizonyos lehetőségek kihasználatlanul állnak, és már régóta alkalmazhatóak lennének. Ilyen pl. a W3C által már 1998-ban elfogadott XML specifikáció, amelyben lehetőség van a weboldal szövegének leíró adatokkal, címkékkel való ellátására. Továbbá az említett WolframAlpha is igazolja, hogy a szemantikus rendszerek másik két kulcsterületén, a „mesterséges intelligencia” kutatásban és az ontológiák alkalmazásában is sikerült jelentős fejlődést elérni. Továbbá az eddig el nem érhető tartalmak hozzáférhetővé tétele szempontjából komoly lehetőségeket rejt még pl. a P2P⁷ technológia és a keresők ötvözése. Szintén a hatékonyságnövelő megoldások közé sorolható a Google elképzelése, egyfajta „statisztikai intelligencia” alkalmazásba vétele. A közel végtelen mennyiségű információ statisztikus elemzésével valóban el lehet érni egy olyan tudásbázis-minőséget, amely már mutatja a szemantikus web bizonyos jellegzetességeit.

Itt szükséges megjegyezni, hogy a közeljövő keresőrendszereinek egy igen fontos képességet kell biztosítaniuk, ez pedig a géppel kérdezhetőség feltétele. Problematikus terület ez, és nem is technológiai akadályokkal tűzdelt, hiszen a különféle keresési szolgáltatók üzleti érdekei az együttműködés ellen szólnak. Jól példázza ezt a közelmúlt egyik eseménye, miszerint a Google kitiltotta adatai lekérdezéséből a Facebookot, a kölcsönösség hiányára hivatkozva, bár korábban is csak egyoldalú volt a lehetőség, a Google soha nem jutott hozzá a Facebook adataihoz.

Összefoglalva: az internetes keresés jövője szükségszerűen a szemantikus, tudásalapú, továbbá hagyományos indexelős (hiszen a webet alkotó oldalak nagy része nem fog megváltozni azonnal) eljárások rugalmas, egymást kiegészítő, előnyöket, felületet ötvöző alkalmazásában keresendő.

Mégis, hol van ebben a rendszerben a könyvtárak szerepe? Ki az, aki a közeljövő hálózatalapú társadalmában megcélózható, aktív felhasználója lehet a jövő könyvtárainak?

A munkahelyemen, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtárban, Debrecenben végzett statisztikai vizsgálatok azt mutatják, hogy a könyvtárba látogatók immár nagyobb hányada nem konkrét dokumentumért, hanem információért jön a könyvtárba.

A tendenciákat figyelve (amelyek az IT-infrastruktúra magyarországi otthonokban való elterjedtségét mutatja) nem kétséges, hogy a közeljövő felhasználója a számára szükséges információk döntő többségét az internetről fogja beszerezni. Becslésem szerint ennek bekövetkeztéig pedig ténylegesen nem több, mint háromöt év van hátra.

Hogyan őrizhetők meg ezek az olvasók a könyvtárak számára? Csak olyan módon, hogy a könyvtárak mennek el hozzájuk. Az olvasói igények kielégítése csak a könyvtárak előzőekben vázolt rendszerekbe való integrálásával képzelhető el. Az XML technológiák alkalmazására már ma is van lehetőség. További képességeket biztosítanak a metakeresők alkalmazásba vétele, helyi metaadatbázisok építése, a lokális rendszereken túl kistérségi, regionális metaadatbázisokba való integrálás, egységes keresési portálok létrehozása. Kiemelt szerepet kell kapjon a könyvtárak különgyűjteményeinek elérhetővé tétele ugyanezen rendszereken keresztül. A nyugat-európai Dublin Core, OAI (Open Archives Initiative) alapon

működő információs rendszerek jó példák lehetnek ennek kiépítésére. De ezek is továbbfejlesztésre szorulnak! El kell érni, hogy a „Google-Facebook-generáció” is elérhesse a könyvtárakban felhalmozott tudás nagy részét. És mindezt úgy kell kidolgoznunk, hogy közben a világ legnagyobb nyereségérdekelte cégeivel kell versenyeznünk a felhasználók figyelméért. Ebben a versenyben pedig sem az adatmennyiségben, sem az frissességben nem lehetünk nyertesek; egyedül a tartalomban. A releváns, máshonnan be nem szerezhető tartalomban. De abban is csak akkor, ha a jelenlétünk az adott felületen egységes, teljes és folyamatos. Mindez pedig nem biztosítható más módon, csak a szemantikus rendszerek által támasztott igényeket kielégítve, a meglévő rendszereink metakeresőkbe való integrálásával, tömegében is jelenlős szolgáltatások működtetésével.

Úgy gondolom, a könyvtárak jövőjének érdekében ezekre a kérdésekre mihamarabb és eredményes válaszokat kell találnunk.

JEGYZETEK

- 1 Lásd: <http://books.google.com/>
- 2 Lásd: <http://gallica.bnf.fr/>
- 3 Lásd: <http://www.europeana.eu/portal/>
- 4 Lásd még: http://www.technet.hu/hir/20101026/a_web_sotet_oldal/
- 5 Lásd: <http://www.wolframalpha.com/>
- 6 Lásd: <http://www.w3.org/2001/sw/>
- 7 Lásd: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Peer-to-peer>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bánhegyi Zsolt: Egy webkereső és partnerei. A Google és a könyvtárak. = Könyvtári Levelező/lap, 2005. 2. sz. 23–29. p.
- Benediktsson Dániel: Az információ értékelése mint ökológiai jellegű folyamat. 2. rész. = Könyvtári Figyelő, 2003. 1. sz. 89–101. p.
- Gottdank Tibor: Szemantikus web. Bevezetés a tudásalapú internet világába. Budapest, ComuterBooks, 2005.
- The Horizon Report 2010 edition. / The New Media Consortium. Internetes dokumentum. Lásd: <http://www.nmc.org/pdf/2010-Horizon-Report.pdf>
- Koprowski Gene J.: The Future of Human Knowledge: The Semantic Web. Internetes dokumentum. Lásd: <http://www.technewsworld.com/story/31199.html>
- THESEUS – New technologies for the Internet of Services. Internetes dokumentum. Lásd: <http://www.theseus-programm.de/en-us/about-theseus/default.aspx>
- Tikk Domonkos (szerk.): Szövegbányászat. Budapest, Typotex, 2007.
- Ungváry Rudolf–Orbán Éva: Osztályozás és információkeresés: Kommentált szöveggyűjtemény. 2. köt. Az információkeresés elmélete. Budapest, OSZK, 2001. 239–529. p.
- Ungváry Rudolf–Vajda Erik: Könyvtári információkeresés. Budapest, Typotex, 2002. 102–115. p.

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer hatása a nyilvános könyvtárakra

A falvak, kistelepülések könyvtári ellátása mindig is a megoldandó feladatok között szerepelt. A cél mindenkor az volt, hogy a kistelepüléseken élők információhoz való jutásának az esélyei és a számukra nyújtható könyvtári szolgáltatások megközelítsék a nagyvárosokban élőkét. Ennek a célnak a megvalósítására hozták létre a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert (KSZR).

A kistelepülések könyvtári helyzete

Egy 2003-ban létrehozott munkacsoport a kistelepülések könyvtári helyzetét vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy az akkori könyvtárak szolgáltató helyeinek száma kielégítő volt, azonban alapterületük kicsi, így a könyvtárak zsúfoltak. A községi–kistelepülési könyvtárak állománya elavult, mivel alig tudtak új dokumentumot beszerezni. Ebből is adódott, hogy a 2003-as évre vonatkozó forgalmi mutatók szerények. A kedvezőtlen működési feltételek (rossz állapotú, könyvtári célra alkalmatlan épületek, helyiségek, minimális gépesítettség stb.) mellett még nagyobb gond volt a személyi ellátatlanság, mind a ráfordított munkaidő, mind a szakképzettség tekintetében. Összességében nem meglepő tehát, hogy a lakosság mindössze 12,8 százaléka volt tagja a községi könyvtáraknak, ami messze elmaradt az országos 22 százalékos átlagtól.

„Mivel az országnak közel egyharmada kistelepüléseken él (35%), megállapíthatjuk, hogy egyre nő a különbség a jól ellátott és az ellátatlan területek között” (Skaliczki, 2006). Ezt megakadályozandó 2006-ban kialakították a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert, mint az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kiegészítését.

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerről röviden

A KSZR célja, hogy *„a községekben élők közvetve vagy közvetlenül hozzáférjenek olyan hatékony és minőségi könyvtári ellátáshoz, amely alapvetően a felhasználók igényeit elégíti ki”* (Ramháb, 2006).

A rendszer lényege abban áll, hogy az önkormányzatok vagy önkormányzati társulások különböző szolgáltatásokat rendelnek meg olyan megyei könyvtáraktól, amelyek adott formában gondoskodnak a lakosság könyvtári ellátásáról, valamint olyan városi könyvtáraktól, amelyek a megyei könyvtár koordináló tevékenysége mellett alkalmasak térségi feladatok ellátására. A rendszer másik oldalán pedig a szolgáltatást fogadók állnak, ezek lehetnek a kistelepülés könyvtárai, könyvtári szolgáltató helyei, szolgáltatást más formában fogadók (pl. teletékák, teleházak stb.) vagy mozgókönyvtári állomáshelyek.

Akár szolgáltatást fogadóról akár közvetítőkről van szó, a rendszer négyféle ellátási formát támogat aszerint, hogy az adott településen mennyien élnek. 1. A 3000–5000 fős településeken az *önálló könyvtár fenntartása* esetében a KSZR elsősorban kiegészítő, megrendelhető szolgáltatásokat nyújt (könyvtárközi kölcsönzés, rendezvények, továbbképzések stb.). 2. 1000–3000 fős településen, ahol nem tart fenn könyvtárat az önkormányzat, ott szolgáltatási szerződés megkötésével tesz eleget könyvtárellátási kötelezettségének. Ebben az esetben az önkormányzat *szolgáltató helyet* biztosít, és a könyvtárost vagy az önkormányzat alkalmazza vagy a KSZR-től megrendeli. A szolgáltató könyvtár (a megyei vagy nagyobb városi) – szerződés szerint – minden megrendelt könyvtári szolgáltatást biztosít. 3. A könyvtári szolgáltató helyek esetében a könyvtári szolgáltatást fogadók között *egyéb szervezetek* is lehetnek, pl. *teletékák, teleházak* is fogadhatják és közvetíthetik a könyvtári szolgáltatást. 4. Az 1000 fő alatti, aprófalvas településeken *könyvtárbuszos* ellátás valósítható meg a kistérségek együttműködésével. Egy-egy busz összesen kb. 50 000 lakost láthat el úgy, hogy minimálisan kétheti gyakorisággal jut el ugyanoda.

A szolgáltatási rendszer megrendelése szerződés alapján történik, és minden korosztályra kiterjed. A lakosság a szolgáltatásokat a szolgáltató és a szolgáltatást fogadó által megkötött szerződés alapján veheti igénybe. A rendszerben az igénybe vehető szolgáltatásokat alap- és egyéb szolgáltatás körébe csoportosították. Az alapszolgáltatás körébe tartozik a könyv-, folyóirat- és egyéb dokumentumellátás, a dokumentumszolgáltatás és az információszolgáltatás, azaz az országos közhasznú információszolgáltató rendszer biztosítása. Az „egyéb” kategóriába pedig olyan szolgáltatások tartoznak, mint a közösségi szolgáltatások (rendezvények, programok stb.), szakmai továbbképzések, használó képzések, felnőttoktatás, speciális szolgáltatások (a fogyatékkal élők számára, a nemzeti kisebbségek ellátása stb.), praktikus szolgáltatások (kötészeti, technikai stb.).

A könyvtári ellátás finanszírozása

A települések könyvtári ellátásának finanszírozása több forrásból történhet, ilyen forrás lehet például a megyei közművelődési és közgyűjteményi feladatok ellátásának normatívája, azután az érdekeltségnövelő támogatás (könyvtár, közművelődés, múzeum), vagy a mozgókönyvtári feladatok ellátásának normatívája stb. Talán ez utóbbi a legfontosabb, mivel a mozgókönyvtári feladatok ellátásának normatívája kimondottan könyvtári célra használható fel. A támogatás a többcélú kistérségi társulások keretein belül nyújtható be a mozgókönyvtári feladatok működési kiadásaira, illetve fejlesztésére.

A KSZR-rel ellentétben itt mozgókönyvtári feladatellátáson azok az ellátási formák értendők, amelyeket a szolgáltató könyvtár biztosít szerződés alapján az azt megrendelő önkormányzat, illetve könyvtári szolgáltató helye számára. Ez azt jelenti, hogy a dokumentumellátástól a kiadványok feldolgozásáig, feltárásáig, a dokumentumforgatáson át a képzés, továbbképzés működtetéséig, a közös katalógus, információs rendszer, közhasznú információs szolgáltatások rendszere mellett a helyismereti, helytörténeti dokumentumok központi nyilvántartásáig minden ide érhető. A mozgókönyvtári feladatoknak csak egyik ellátási formája a könyvtárbusz, vagyis amikor a szolgáltatáshelyezés eszköze egy erre a célra felszerelt és felkészített gépjármű (Fehér: <http://www.kulturalisjog.hu/publikaciok/kiterell.htm>).

Ez a normatív támogatási forma az 5/2005. évi kormányrendeletnek köszönhetően indult el. A rendelet alapján a többcélú kistérségi társulásoknak normatív támogatás jár, amelyet többek között a mozgókönyvtári szolgáltatásokra vehetnek igénybe. A norma összege szolgáltató helyenként van meghatározva, amely évről évre változhat.

A normatív támogatás igénybevételénél fontos kritérium, hogy a többcélú kistérségi társulás legalább négy, nyilvános könyvtárral nem rendelkező, azaz nyilvános könyvtári jegyzékben nem szereplő könyvtári szolgáltató helyet üzemeltető önkormányzata rendelkezzen ellátási szerződéssel. A támogatás az ellátott települések után igényelhető, tehát összege az ellátott (nyilvános könyvtárral nem rendelkező) települések számával kerül beszorzásra. Ez alól kivételt jelent a könyvtárbuszos szolgáltatás ellátásának a megrendelése. Ugyanis, ha az ellátott települések között már van négy olyan település, ami nem rendelkezik nyilvános könyvtárral, akkor a többi könyvtárbuszos ellátásban részesülő település után abban az esetben is jár a normatív támogatás, ha nyilvános könyvtárat tartanak fenn (Fehér: <http://www.kulturalisjog.hu/publikaciok/kiterell.htm>).

Ez az egész azt a célt szolgálja, hogy az önálló könyvtárak szerepét jól ellátott szolgáltató helyek vegyék át, hiszen a gazdasági helyzet egyre nehezebb, az önkormányzatoknak csökkenő finanszírozással kell számolniuk, ami mellett egy önálló könyvtár fenntartása igen költséges feladat. Szolgáltató helyek esetében viszont már nemcsak az önkormányzat költségvetéséből tudják előteremteni a könyvtár fennmaradásához szükséges anyagi forrásokat, hanem igénybe tudják venni a kistérségi normatívát is.

Az egyes kistérségeknek ítélt normatív támogatás összegét az éves költségvetés 8. számú melléklete segítségével lehet évente nyomon követni. Amíg 2005-ben csak 23 kistérség kapott támogatást mozgókönyvtári és egyes közművelődési feladatok ellátására, addig a következő években növekedett azoknak a többcélú kistérségi társulásoknak a száma, amelyek igénybe vehették a normatív támogatást. Ennek köszönhetően egyre több pénz jutott be a könyvtári rendszerbe.

Normatív támogatás mértéke 2005–2009 között

2005	2006	2007	2008	2009
210 966 600 Ft	714 870 600 Ft	1 562 600 000 Ft	1 943 500 000 Ft	2 101 344 000 Ft

Ezzel párhuzamosan az is megfigyelhető, hogy minél több kistérség szeretne részesülni ilyen támogatásban, annál kisebb összegben határozzák meg a normatíva mértékét:

Normatíva mértéke 2005–2010 között

2005	2006	2007	2008	2009	2010
1 096 000 Ft	1 228 300 Ft	1 300 000 Ft	1 300 000 Ft	1 180 000 Ft	1 000 000 Ft

A 2005 és 2009 közötti időszakban nemcsak a támogatás mértékében volt változás, hanem a kistérségek számában is. Ennek az időszaknak az első évében 108 kistérségi társulás működött, 2009-ben ez a szám 173-ra növekedett. Ezért célszerű azt is megnézni, hogy a különböző években a kistérségeknek hány százaléka kapta meg a normatívát.

Normatív támogatásban részesülő kistérségek százalékos aránya 2005–2009 között

2005	2006	2007	2008	2009
21,20%	27,90%	47,82%	56,06%	64,73%

A statisztika alapján tisztán látható, hogy a 2005–2009 közötti időintervallumban nemcsak a kistérségek számának növekedése jellemző, hanem azok százalékos arányának emelkedése is. Míg 2005-ben a kistérségeknek 21,2 százaléka kapta meg a támogatást, addig ez az arány 2009-re jelentősen megugrott: 64,7 százalékra.

Ha a 2005 és 2009 közötti időszakban a támogatások térbeli eloszlását is megnézzük, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy Fejér megye kivételével valamilyen mértékben minden megye részesült támogatásban. Pest, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kistérségeinek többsége például nem kapott normatív támogatást, viszont az 1000 fő alatti lakónépességű települések többsége részesült ebben a juttatásban, ami igen pozitív lehet, hiszen az ilyen apró települések önerőből nem biztos, hogy fenn tudnának tartani egy könyvtárat.

Míndezekből arra lehet következtetni, hogy egyre több település veszi igénybe a ráeső normatívát annak érdekében, hogy az ott élő emberek számára elérhetőek legyen a könyvtári szolgáltatások. Azonban fontos azt is megnézni, hogy ezek a támogatások, hogyan hasznosulnak a könyvtári rendszerben. Hatására megfigyelhető-e valamilyen változás?

A vizsgálat

A vizsgálati szempontok kialakításánál egyrészt figyelembe vettem a *Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistérségeken élők számára*

című tanulmányban megtalálható vizsgálati szempontokat; másrészt pedig a Fehér Miklós által írt *A többcélú kistérségi társulások mozgókönyvtári feladatellátásának normatív támogatására biztosított forrás hasznosulásának vizsgálata a statisztika lehetőségeivel* című tanulmányban olvasható szempontokat. A vizsgálat kezdő éve a 2004-es év, mégpedig azért, mert ekkor még nem létezett sem a KSZR, sem a normatív támogatásról szóló kormányrendelet, ezért ez az év biztosítja az összehasonlítási alapot. Továbbá a vizsgálatokat a nyilvános könyvtárak körében végeztem, mivel a KSZR célját (különböző könyvtári szolgáltatások bárki számára elérhetőek legyenek) elsősorban a nyilvános könyvtárak képesek megvalósítani.

1. *Nyilvános könyvtárak jegyzékében szereplő könyvtárak és az ellátott települések száma 2004–2010 között*

2004-ben 2135 könyvtár volt megtalálható a jegyzékben. A listában lévő könyvtárak számának csökkenése igazán a 2006-os évben kezdődött meg, amikor is több mint 100 könyvtár került ki a lajstromából. A későbbi években a csökkenés mértéke gyorsult (2007-ben 428-cal, 2008-ban 236-tal csökkent), annyira, hogy 2010-ben már csak 1185 nyilvános könyvtárat tartott számon a jegyzék. A nyilvános könyvtárak jegyzékében szereplő könyvtárak számának csökkenése egyebek között a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer és a normatív támogatás bevezetésének is köszönhető, hiszen a mozgókönyvtári feladatok ellátására adható normatívák okán ahhoz, hogy a település szolgáltatóhelyet tartson fenn, nem kell a nyilvános könyvtári jegyzékben szerepelnie a település könyvtárának.

Az ellátott településekre vonatkozó adatok csak 2006-tól állnak rendelkezésre. Az első évben mintegy 1175 KSZR által ellátott település volt. Ezeknek a településeknek a száma 2007-re ugrásszerűen megnőtt (1727), és 2009-ben pedig már 1992 olyan települést számoltak össze, amely a KSZR szolgáltatásait vette igénybe. A nyilvános könyvtárak jegyzékében szereplő könyvtárak számának csökkenése és a KSZR által ellátott települések számának növekedése arra enged következtetni, hogy egyre inkább terjed az a nézet, miszerint nem az önálló könyvtár fenntartása a lényeg, hanem az, hogy a felhasználók a megfelelő és magas színvonalú szolgáltatásokban részesüljenek.

2. *Működő, nyilvános könyvtárak szolgáltató helyeinek száma 2004–2009 között*

2004-ben a nyilvános szolgáltató helyek 93,4 százaléka (3907) működött, ez az arány a következő évre egy százalékkal nőtt. Némi csökkenés után 2008-ban 96 százalék fölé emelkedett a működő nyilvános szolgáltatóhelyek száma, sőt 2009-ben már 98 százalékos lett ez a hányad. Azaz a finanszírozási gondokkal küszködő önálló könyvtárak nagy része a megszűnés és szüneteltetés helyett ellátott szolgáltató helyekké tudtak alakulni, aminek köszönhetően egy-egy település nem maradt könyvtári ellátás nélkül.

3. *Heti nyitvatartási órák száma 2004–2009 között*

Az összehasonlítás alapját ismét a 2004-es adat szolgálja, amikor is a heti nyitvatartási óráknak és a működő, nyilvános szolgáltató helyek számának

aránya 11,9 óra volt. Ez az arány 2006-ig folyamatosan emelkedett, és ekkor elérte a 13,8-at. Majd olyan mértékű csökkenés történt az egy szolgáltató helyre jutó átlagos nyitvatartási órák számában, hogy 2008-ban átlagosan már csak heti tíz órát tartottak nyitva a könyvtárak. A következő évben viszont a szolgáltató helyek heti nyitvatartási óráinak számában ugrásszerű növekedés figyelhető meg, ugyanis a felhasználók átlagosan heti 15 órában vették igénybe a könyvtári szolgáltatásokat.

4. *Könyvtáros munkakörben dolgozók 2004–2009 között*

Ebben a vizsgálati pontban a könyvtárosi képzés nélkül dolgozók arányának változását lehet nyomon követni. 2004-ben a könyvtáros munkakörben dolgozóknak mintegy 34,7 százaléka nem rendelkezett semmilyen könyvtárosi képzettséggel, ehhez képest 2009-re 13 százalékkal csökkent ez az arány. A számbeli adatokat nézve pedig megállapítható, hogy a könyvtárosi képzettség nélkül dolgozók száma kb. egyharmaddal csökken 2004-hez képest, a szakképzéssel dolgozók száma pedig több mint 1000 fővel meghaladja a kezdeti értéket, annak ellenére, hogy 2006–2007-es években visszaesés mutatkozott.

5. *Éves gyarapodás darabszáma 2004–2009 között*

2004-hez képest 2005-ben mintegy 11,5 százalékkal csökkent a leltárba vett állomány. Ezt követően viszont az éves gyarapodás tekintetében növekedés figyelhető meg, amivel párhuzamosan a gyarapításra fordított összeg kismértékű emelkedése is bekövetkezett. 2009-ben viszont ismét 11 százalékkal kevesebb dokumentum került be könyvtárak állományába, mint 2004-ben, annak ellenére, hogy 22 százalékkal nőtt az állománygyarapításra fordított összeg. Ebből arra lehet következtetni, hogy a dokumentumok árának növekedése igencsak hozzájárult a gyarapodás mértékének csökkentéséhez.

6. *Használók számára fenntartott számítógépek és internet-hozzáférések száma 2004–2009 között*

Ebben a kategóriában egyértelműen pozitív változások történtek az elmúlt öt év során. A nyilvános könyvtárak látogatói által használt számítógépek száma évről évre növekedett, és 2009-ben 13 053 olyan számítógép volt, ami a könyvtárhasználók rendelkezésére állt. Ezzel egy ütemben az internetes hozzáférések száma is emelkedett, ami 2009-re elérte 12 069-es számot. Ez annak köszönhető, hogy egyre több fenntartó ismeri fel: számítógép és internet nélkül a könyvtár elszigeteltté válik, és nem tud olyan szolgáltatásokat nyújtani a felhasználók számára, ami elvárható lenne.

7. *Érvényes regisztrációval rendelkező használók száma 2004–2009 között*

Ez az adat elég hullámzó tendenciát mutat, ugyanis 2004-ben a regisztrált felhasználók száma elérte az 1 926 394-et. 2006-ban már több mint száz-ezer használóval több regisztrált, azonban ezt követően csökkent a regisztráltak száma. Ennek ellenére 2009-ben még így is 5,5 százalékkal több regisztrált használóról szolgáltattak adatot a könyvtárak, mint 2004-ben.

8. *Személyes könyvtárhasználatok száma 2004–2009 között*

2006-ig körülbelül tizenkét százalékkal nőtt azoknak a száma, akik személyesen használták a nyilvános könyvtárak szolgáltatásait; a következő években viszont egyre kevesebben voltak azok, akik személyesen látogattak el a könyvtárakba. 2009-re a személyes könyvtárhasználók száma fél százalékkal maradt alul a 2004-es adathoz képest. Ellátott és önálló könyvtárak szerinti bontásban csak 2006-tól tudjuk nyomon követni a használatnak ezt a típusát. Ettől az évtől kezdve az önálló könyvtárakban előforduló személyes könyvtárhasználat nagyobb mértékben csökkent, mint hogy azt az ellátott könyvtárak növekedő könyvtárhasználatára ellensúlyozni tudta volna, így a könyvtárhasználatnak ezen a területén összességében csökkenő tendencia figyelhető meg.

9. *Kölcsönzött dokumentumok száma 2004–2009 között*

A kölcsönzött dokumentumok számában is csökkenés figyelhető meg a 2004–2009 közötti időszakban. 2009-ben a kölcsönzött dokumentumok száma 13 százalékkal esett vissza a bázisévhez képest. Itt is csak 2006-tól van adatunk az ellátott és önálló könyvtárak által kölcsönzött dokumentumok mennyiségéről. Ugyanaz figyelhető meg, mint az előző pontban: az önálló könyvtárakban kölcsönzött dokumentumok mennyisége nagyobb mértékben csökkent, mint hogy azt az ellátott könyvtárak növekedő dokumentumkölcsönzéseinek száma ellensúlyozni tudta volna.

10. *Helyben használt dokumentumok száma 2004–2009 között*

Ezen a területen is folyamatos visszaesés figyelhető meg. 2004-ben 26 181 666 helyben használatot regisztráltak a nyilvános könyvtárak. Ez a mennyiség a következő három évben folyamatosan csökkent, 2007-re a csökkenés mértéke 2004-hez viszonyítva elérte a 8,9 százalékot. Utána viszont olyan mértékben növekedett az ilyen típusú könyvtárhasználat, hogy 2009-ben már 1,2 százalékkal meg is haladta a hat évvel korábbi mértéket.

Összegzés

A fenti mutatók alapján megállapítható, hogy a KSZR és a normatív támogatás bevezetése jelentős változást hozott a könyvtárak életében. Sok könyvtár kikerült a nyilvános könyvtári jegyzékből, ezzel párhuzamosan egyre több település igényelte a KSZR ellátását. Bár 2004-hez képest javultak a működési feltételek (pl. gépesítés) és a személyi ellátottság (mind ráfordított munkaidőben, mind szakképzettségben), 2009-ben még így is a lakosságnak csak 12 százaléka volt tagja a községi könyvtáraknak és az ellátott szolgáltató helyeknek. Összességében azonban elmondható, hogy az ellátott szolgáltató helyeken növekedtek a használói mutatók, míg az önálló könyvtáraknál ezek jelentősen visszaestek. Mindez arra enged következtetni, hogy a KSZR által megújult könyvtárak szolgáltatásait szívesebben veszik igénybe a felhasználók, mint a már állományában elavulófélben lévő önálló községi könyvtárakét. A szolgáltató rendszer révén a felhasználók számára magasabb színvonalú szolgáltatások nyújthatóak, ami ahhoz vezethet, hogy a kistélepü-

léseken élők is igénybe tudnak venni olyan szolgáltatásokat, mint amelyeket a nagyobb városi vagy a megyei könyvtárakban nyújtanak.

IRODALOM

- Amberg Eszter: A nyilvános könyvtárak jegyzékének, valamint a költségvetési szervek jogállásának és gazdálkodásának 2008. évi változásairól. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 5. sz. 8–13. p.
- Fehér Miklós: Kistérségi ellátás: új fogalmak, új lehetőségek és (azonnali) tennivalók a kistérségi ellátás területén. <http://www.kulturalisjog.hu/publikaciok/kiterell.htm> [2011.01.19]
- Fehér Miklós: XXI. századi könyvtári ellátás. <http://www.slideshare.net/szszprr/fehr-mikls-kszr-prezencija-20100330> [2011.01.19]; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 6. sz. 3–16. p.
- Könyvtári Intézet: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?cat.137 [2011.01.19]
- Könyvtári Intézet: Könyvtári statisztika (évkönyv). http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?cat.138 [2011.01.19]
- Könyvtári Intézet: Nyilvános Könyvtárak Jegyzéke (aktuális állapot). <http://www.ki.oszk.hu/107/download.php?view.177> [2011.01.19]
- Magyarország. Belügyminisztérium: Önkormányzatok gazdálkodása. <http://www.bm.hu/webportal.nsf/html/onkgazd.html> [2011.01.19]
- Magyarország. Nemzeti Erőforrás Minisztérium: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer – KSZR. <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/konyvtarszakmai/konyvtarellatasi> [2011.01.19]
- Nagy Tünde: A mozgókönyvtári ellátás hazai és külföldi gyakorlata. [Szakdolgozat] Debrecen, Debreceni Egyetem, 2009. 65 p.
- Ramháb Mária: A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer. In: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR). Tájékoztató a kistételepülések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona, Budapest. Könyvtári Intézet, 2006. 38–47. p.
- Schmidtné Bakó Tünde: A mozgókönyvtári ellátás eredményei Somogy megyében. = Könyvtári levelező/lap, 2009. 7. sz. 10–13. p.
- Skaliczki Judit: Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistételepülésen élők számára: „A könyvtár a jövő” program keretében. In: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR). Tájékoztató a kistételepülések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona, Budapest. Könyvtári Intézet, 2006. 6–19. p.

A Verseghy Ferenc Könyvtár a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Büntetés-végrehajtási Intézet fogvatartottai könyvtári ellátásának javításáért

„Amikor rács mögött élő emberek a kultúrával foglalkoznak, az új lehetőségeket nyit az életükben.”

(Gabriele Beger,
a Német Könyvtári Szövetség elnöke)

Az első, 2007. évi – a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma által kiírt – meghívásos pályázat megírása, illetve a teljesítés megkezdése előtt szükség volt gondolataink, ismereteink rendszerezésére, pontosítására börtönkönyvtár ügyben. Habár módszertani munkánk során többféle könyvtártípussal találkoztunk, dolgozunk együtt, e könyvtártípus sajátos világa nem volt ismert számunkra. Persze tudjuk, hogy börtönkönyvtárak világszerte működnek, de igazából nagyon keveset tudtunk róluk. A büntetés-végrehajtási intézetek zárt világot alkotnak, s ez a megállapítás az ott működő könyvtárakra is igaz. Sajátos helyzetről van szó e könyvtárak esetében, hiszen valójában egyszerre kétféle, egymástól jelentősen eltérő intézménytípus elvárásainak kell megfelelniük: a börtön szigorú zártságával és büntető jellegével, a könyvtár pedig a nyitottsággal, szabad hozzáféréssel egyszerre jelenik meg bennük.

Nemzetközi és hazai történeti áttekintés

A börtönkönyvtárak keletkezése külföldön szorosan összefüggött a börtön intézményének a létrejöttével. A könyvek az európai és amerikai tömlöcökben már a XVII. században is jelen voltak, de egyáltalán nem volt rendszeres a hozzáférésük, többnyire néhány lelkesz fáradozásaként sikerült a raboknak hozzájuk jutni.

A XIX. században a könyvek olvastatásának célja az elítéltek javító szándékú nevelése volt, ezért gondosan megválogatták a könyveket. Tartalmilag többnyire vallásos és erkölcsileg felemelő irodalom képezte a könyvtárat. A könyvtáros szakma fejlődése a XIX. században igen erőteljes volt; ekkor rohamosan növekedett a nyilvános könyvtárak száma. A börtönkönyvtárak ugyanakkor hanyatlásnak indultak, sok esetben megszűntek.

A XX. században újra felfedezték jelentőségüket, szoros kapcsolatban azzal a reformmozgalommal, amely a rehabilitációt hangsúlyozta. A börtönszemélyzet is felismerte, hogy a könyvtárak rendfenntartó és nyugtató értékekkel rendelkeznek. A XX. század '30-as, '40-es éveiben folytatódott a század eleji fejlődés, megnőtt az irodalom műveltségnevelő szerepe. Az '50-es és '70-es évek között különböző

terápiás módszerek elterjedése volt jellemző. A '70-es évek jogi reformja a börtönök változását is magával hozta. Javult a külvilággal való kommunikáció, és így a nyilvános könyvtárakkal való kapcsolat. A jelenlegi börtönkönyvtárakban mindezekelőtt az emberi jogokra és az olvasási igényre helyeződik a hangsúly. Az időlegesen fogva tartott személyeknek ugyanúgy joguk van az információkhoz, könyvekhez való hozzáféréshez, mint szabad társaiknak.

Napjainkban kiemelkedő hangsúlyt kap a hátrányos helyzetű olvasók ellátása. Nekik is alkotmányos joguk van a művelődéshez. Az 1997. évi könyvtári törvény előírja, hogy megkülönböztetés nélkül mindenki számára biztosítani kell a könyvtárhasználatot, az információhoz való szabad hozzáférést.

Különösen hátrányos helyzetben vannak azok, akik a büntetés-végrehajtási intézetek falai között töltenek el rövidebb vagy hosszabb időt. Nagy figyelmet kell szentelni az ő könyvtári ellátásuknak, hiszen ez életük minőségét, kulturális nivóját határozhatja meg, amelynek azután jelentős szerepe lesz a társadalomba történő visszailleszkedésük során.

Hazánkban Résző Ensel Sándor ügyvéd, jogtudományi író a XIX. század magyar polgári börtönügyének egyik legnagyobb hatású közírója volt, aki könyveivel, tanulmányaival, újságcikkeivel sokat tett azért, hogy a magyarországi és a külföldi börtönök problémáit a honi közvélemény megismerje. Benne tisztelhetjük a hazai börtönkönyvtárak megalapítóját.

1866-ban felhívást tett közzé a Jogtudományi Közönyben olvasmányos könyvek gyűjtésére a magyarországi börtönkönyvtárak létrehozása érdekében. Az ügyészségek, a megyei és a városi hatóságok tetszéssel fogadták a felhívást, és számos felajánlást tettek. A gyűjtésnek több ezer kötet könyv lett az eredménye, amelyhez a felhívás közzetevője is jelentős mértékben hozzájárult. Résző Ensel Sándor folyamatosan referált az Igazságügyi Minisztériumnak a börtönkönyvtárak alapítását, gyarapodását illetően, utolsó jelentését 1886. július 25-én tette le az akkori miniszter, Fabiny Teofil asztalára. A jelentés szerint nemcsak az országos „fegy- és javítóházakban”, hanem a hatósági börtönökben is alakultak könyvtárak.

Hosszú idő után a hazai börtönkönyvtárakat az 1970-es, '80-as években kezdte nagyobb figyelem övezni, amikor nyugat-európai példák alapján nálunk is fölfedezték az úgynevezett biblioterápia jelentőségét a betegek, a hátrányos helyzetű rétegek, így az elítéltek körében is. E módszer hatékonyságára kiváló történeti példa, hogy a Gulagon irodalmi műveket magoltak be a rabok, vagy – hazai példával élve – Recskén Faludy György rabtársai vésték emlékezetükbe a költő új verseit, így próbálva túlélni a raboskodás megpróbáltatásait.

Az Európai Börtön szabályok szerint a szabadságvesztés-büntetés tartalma a személyes szabadság korlátozása. A szabadságtól való megfosztás már önmagában véve büntetés. A börtön feltételeinek és a bánásmódnak ezért nem szabad súlyosbítania az ezzel járó szenvedést, eltekintve a fegyelem és a belső rend fenntartásának jogos követelményeitől. Ezért a börtönökben a lehető legszélesebb körben próbálják érvényesíteni a társadalomban általában szokásos körülményeket, normákat és lehetőségeket. Hasonlóképpen tisztelik a fogvatartott azon jogát is, hogy a szabadulása után módja legyen a beilleszkedésre és a többi állampolgárhoz hasonló életre.

Ezért a börtönök változatos módszerekkel és programokkal igyekeznek segíteni az önbecsülés és a felelősségérzet fenntartását, a majdani szabadulók testi-lelki képességeinek megtartását és fejlesztését. Mindez széles körű foglalkoztatást, ok-

tatást, képzést, kulturális, sport- és egyéb szabadidős tevékenységet, orvosi, pszichológiai, lelkipásztori gondoskodást, valamint szociális gondozói támogatást feltételez. E gondolatmenetbe, illetve törekvésbe illeszkedik teljesen jogosan és okzerűen a börtönkönyvtárak fenntartása, működtetése.

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 146. § (1) bekezdése e) pontja szerint a büntetés-végrehajtási intézetekben könyvtárat, a szabadidő eltöltésére, a közös foglalkozásra és a közös vallásgyakorlásra szolgáló helyiségeket kell kialakítani. A fogvatartottak részére fenntartott könyvtárak működését országos parancsnoki intézkedés is szabályozza.

A rendszerváltozás után a börtönkönyvtárak is hanyatlásnak indultak. Fejlődésükről újfent talán 2005 óta – az NKA állománygyarapítási pályázatain keresztül – beszélhetünk.

A börtönkönyvtár fogalma

A börtönkönyvtár esetében természetesen nem csak „börtönben található könyvtár”-ról van szó. A börtönkönyvtár „a szabadságtól megfosztott elítéltek könyvtári szolgáltatásokkal való ellátását biztosító intézmény”. Felmerül a kérdés: a börtönkönyvtár egyszerűen csak könyvtár a börtönben, vagy a rehabilitációs börtönprogram elválaszthatatlan része is egyben. A könyvtár sikeres működése szempontjából nem választható szét mereven a kétféle küldetés.

A börtönkönyvtár funkcióját, küldetését öt szempontban határozhatjuk meg:

- *Művelődési funkció:* az analfabetizmustól a közép-, esetenként felsőfokú végzettségig terjed az elítéltek végzettsége; ehhez széles körű és különböző mélységű irodalommal kell rendelkeznie.
- *Rehabilitációs funkció:* terápiás programokban valósulhat meg, például a biblioterápiában.
- *Információs funkció:* a börtön szervezetéről, a fogvatartottak jogairól és kötelességeiről, valamint a külső világról egyaránt szolgál információkkal.
- *Kulturális, közösségfejlesztési funkció:* ebben a funkciójában olyan tevékenységeket szervezhet, amelyek rendezvényeket, szakköröket, klubokat, összejöveteleket jelenthetnek.
- *Rekreációs, szabadidős funkció:* a börtönben a fogvatartottak elvileg rengeteg „szabadidővel” rendelkeznek. Ennek az eltöltését szolgálhatja a könyvtár, még akkor is, ha az olvasás értéktelen, pihentető olvasmányokhoz társul.

A pályázat teljesítése kapcsán láthattuk, tapasztalhattuk, hogy valamennyi funkciónak természetesen nem felelnek meg ezek a könyvtárak, de választhatnak, hogy melyik funkciót részesítik előnyben, illetve törekedhetnek minél több funkció teljesítésére.

A két intézmény munkakapcsolatának kezdetei

„A büntetés-végrehajtási intézetek könyvtárainak adatszolgáltató kedve 2003-tól ugrott meg jelentősen, míg 2001-ben egy, 2002-ben pedig négy könyvtár jelentett adatokat, addig 2003-tól 30-31 intézményből érkeztek adatok.”

A fenti megállapítást alátámasztja, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára is a 2004. évben szolgáltatott első alkalommal könyvtári statisztikai adatokat a megyei könyvtár részére. A statisztikai jelentések alapján azóta tudjuk nyomon követni a változásokat – az állomány alakulását és a forgalmi adatokat. A tapasztalatunk az volt, hogy folyamatosan és drasztikusan csökkent ez idő alatt az intézet könyvtárának dokumentumbeszerzésre fordítható anyagi kerete. Míg 2004-ben 150 000,- Ft állt rendelkezésre az állomány gyarapítására, 2007-ben a keret 25 000,- Ft-ra csökkent. 2008-tól pedig már nem volt lehetőségük új dokumentum beszerzésére.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Állománygyarapításra fordított összeg (Ft)	150 000	103 000	30 000	25 000	-	-
Állomány gyarapodása (db)	1 068	22	38	383	-	-
Állomány nagysága (db)	5 442	5 454	5 502	5 856	2 572	2 572

2004-ben – a statisztikai jelentésen túl – más irányú munkakapcsolatunk is létrejött a könyvtárral. A megyei könyvtárban duplum példányként selejtezett dokumentumokból – további könyvtári célú hasznosításra – kerültek át könyvek a börtönkönyvtár állományába, ajándék címén. Ezen túl a Europe Direct – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Európai Információs Pont évente programokat szervezett a fogvatartottak részére, és minden évben friss információs csomagot biztosított a könyvtárak számára.

Ígéretes folytatás

A beszerzésre fordítható összeg csökkenését, majd teljes megszűnését tekintve az intézet könyvtára számára a lehető legjobbkor érkezett a segítség. 2007-ben a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma meghívásos pályázatot írt ki, amelyen a megyei könyvtárak vehettek részt. A program keretében az előzetesen letartóztatottak elhelyezésére szolgáló büntetés-végrehajtási intézetek könyvtárainak ellátására lehetett pályázni. A cél a fogvatartottak könyvtári ellátásának javítása volt. A megyei könyvtár természetesen részt vett ezen a meghívásos pályázaton, amelynek konkrét célja a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet könyvtári állományának fejlesztése volt – letéti rendszerben. Erre a célra 250 000,- Ft támogatásban részesült könyvtárunk. A megyei könyvtár területi szolgálata végezte a pályázat lebonyolítását, elszámolását.

A vásárlást megelőzően szükséges volt utánanéznünk a börtönkönyvtárakat érintő irányelveknek. A börtönkönyvtári irányelveket 1990-ben a Könyvtáros Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége (IFLA) Könyvtárak a hátrányos helyzetűek számára Szekciójának Börtönkönyvtári Munkacsoportja fogalmazta meg és adta ki. „A börtönkönyvtár »helyben« pótolja a könyvtárat, következésképp majd' minden fogvatartottat elér. Ezen ok miatt a börtönkönyvtárakat a legjobb könyvtárak egyikévé kellene fejleszteni!” – olvashatjuk. Az irányelvekben általános megállapításként szerepel, hogy „a fogvatartottak ugyanúgy jogosultak az információk, ennél fogva a megfelelő könyvtári szolgáltatások elérésére, mint a többi állampolgár”.

Az állománynak tartalmaznia kell kézikönyveket, szórakoztató irodalmat, szakkönyveket, a személyiségfejlesztéshez, az iskolai tanulás folytatásához szükséges anyagokat. A gyűjteményt karban kell tartani és rendszeresen frissíteni kell. A nagyságát úgy határozza meg az irányelv, hogy „*minimum 20 könyvtári egységnek kell lennie fogvatartottanként, illetve intézményenként nem lehet kevesebb 2000 kötetnél.*” Az éves beszerzés mértéke: két könyv fogvatartottanként. Kimondja még, hogy az időszaki kiadványok száma (az intézet méretétől függetlenül) nem lehet tíznél kevesebb, az audiovizuális és elektronikus anyagoké pedig legalább 200 tétel legyen (vagy fogvatartottanként kettő).

Az elítéltek, vagyis a potenciális olvasók összetétele természetesen különbözik a kinti társadalométól. Könyvtári szempontból ez főként az átlagosnál alacsonyabb műveltségi szintben nyilvánul meg. Az elítéltek jelentős része teljesen vagy funkcionálisan írástudatlan.

Az alacsony képzettségi színvonal és írástudás ellenére magas azoknak a fogvatartottaknak az aránya, akik a könyvtárat használják. Jellemző, hogy azok is könyvtárhasználók lesznek a börtönben, akik korábban nem voltak azok. Az olvasás a börtönben könnyen elérhető, közkedvelt szabadidős foglalkozás, a börtönélet fontos része, amely segítheti az elítélteket abban, hogy életük nehéz szakaszán könnyebben túljussanak.

A fentieket átgondolva ellátogattunk a büntetés-végrehajtási intézet könyvtárába, ahol igényfelmérést végeztünk. A felelős tiszttel és a könyvtárossal való egyeztetés alapján a következő témájú dokumentumok beszerzésére került sor: szórakoztató irodalom (krimik, romantikus regények, vicckönyvek), szótárak (angol, német, olasz), kézikönyvek (*Magyar értelmező kéziszótár, Magyar helyesírási szótár, Idegenszó-tár, Magyar szinonimaszótár*), sport témájú könyvek (Forma-1, futball, testépítés). A Biblia megvásárlására is sor került, mert a meglévő példányok rongáltak, laphiányosak voltak. (Az elítéltek nem mindig rendeltetésszerűen használják a könyveket: pl. a Biblia papírja kiválóan alkalmas cigaretta sodrásához.)

Így került be a könyvtárba 168 db dokumentum 360 875,- Ft értékben. A dokumentumok a megyei könyvtár állományába kerültek, feldolgozásuk megtörtént – visszakereshetőek a Corvina könyvtári integrált rendszerünkben. Az intézet számára tartós könyvtári letétként a dokumentumokat 2008. február 11-én átadtuk.

A pályázat bonyolítása közben jó kapcsolat alakult ki a két intézmény között, ennek folyományaként 2008 áprilisában módszertani segítségnyújtásra is sor került az intézet könyvtárában. A dokumentumigény felmérése ügyében tett látogatásunk alkalmával megállapítottuk, hogy szakember hiányában (elítélt a könyvtáros) milyen állapotban van az intézet könyvtára: az állomány elavult, erősen rongált. Ajándék címen sok olyan dokumentum került a könyvtárba, amely nem illett a gyűjtőkörébe, illetve példányszámát tekintve is fölöslegesnek bizonyult. A könyvek a mennyezetig érő szekrényekbe voltak bezsúfolva, egyértelmű volt, hogy így ezeket évek óta senki nem tudta használni. Könyvtárról nem beszélhattünk ebben az esetben, csak egy rendezetlen könyvhalmausról. A hiányosságokra rávilágítva megbeszéltük a felelős tiszttel, hogy számíthatnak szakmai segítségünkre, ha szándékukban áll a könyvtár állományának rendezése.

A felelős tiszt elmondta, hogy a modern büntetés-végrehajtási rendszer előnyben részesíti a nyitottságot és a társadalmi integrációt az izolációval szemben. A modern börtön – legyenek bármennyire is magasak a falak – szoros kapcsolatban

áll környezetével, és ezt a kapcsolatot a lehetőségek határáig nyitottá is teszi. A nyitottság megengedi, hogy az intézet külső erőforrásokat, szolgáltatásokat is bevonjon, speciális szakembergárda szaktudását vegye igénybe, specialistákat is alkalmazzon. Ez a törekvés természetesen a könyvtár esetében is érvényes volt.

Ezek után megkeresték intézményünk igazgatóját, és rövid egyeztetés után a területi szolgálat három munkatársa engedélyt kapott az intézet könyvtárának állományrevíziójára. A teljes állomány átválogatása, selejtezése után következett a raktári rend kialakítása, az aktuális és egységes feliratok elhelyezése. Munka közben szakmai továbbképzést is tartottunk a könyvtárért felelős elítélt számára. E rövid idő alatt igyekeztünk minden olyan alapvető szakmai tudnivalót átadni számára (egyedi címleltárkönyv vezetése, kölcsönzés adminisztrációja, raktári rend fogalma stb.), amely segítségére lehet. A munka során 3122 db dokumentum selejtezésére került sor, s egy rendezett, használható állományt állítottunk össze az elítéltek számára.

A munka során érdekes – majd egy idő után egyben nyomasztó is – volt látni belülről a börtönben folyó életet. A szabályok betartása természetesen számunkra is kötelező volt. Állandó kíséret, felügyelet mellett dolgoztunk, illetve közlekedhettünk a börtönön belül. A börtönkörülmények szokatlansága érthetően feszültséget keltett bennünk. A jól végzett munka után fellélegeztünk, miután becsukódott mögöttünk a börtön kapuja.

Az év során – egészen napjainkig – több esetben kértek szakmai iránymutatást az intézet munkatársai. Valódi együttműködés alakult ki a két intézmény között. Munkánk hozadékának tekinthetjük azt is, hogy a Népmese napján mesemondó versenyt rendeztek az intézetben, a zsűri elnökének a területi szolgálat vezetőjét kérték fel – aki természetesen készségesen elvállalta ezt a nem mindennapi feladatot.

A fentiekből kitétnék, hogy a 2007-ben elnyert pályázati támogatás segítségével az intézet könyvtárában elindulhatott a minőségi javulás az állomány összetétele, minősége terén. A megyei könyvtár munkatársainak segítségével átgondolt, tudatos állománygyarapításra került sor, figyelembe véve az igényeket. Megkezdődött a könyvtári ellátás színvonalának javulása.

A közelmúlt

A könyvtárban végzett szakmai munka, illetve a pályázat teljesítése kapcsán képet kaptunk további hiányosságokról is. Ekkor még csak reménykedtünk abban, hogy további pályázati támogatás segítségével az elkezdett gyűjteményszervezési munkát folytathatjuk. 2009 őszén nyílt erre lehetőségünk. A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma újabb meghívásos pályázatot írt ki az előzőhöz hasonló feltételekkel és célokkal. Természetesen a pályázaton a megyei könyvtár részt vett, azzal a céllal, hogy a megkezdett tudatos gyűjteményszervezői munkát folytathassa, felszámolhassa a feltárt hiányosságokat.

A pályázat igen sikeres volt, hiszen 600 000,- Ft támogatás állt rendelkezésünkre a cél megvalósításához. Ebben az esetben is igényfelmérést végeztünk. Az intézet felelős munkatársai együttműködtek a gyarapítási munkában – előzetes felmérés után konkrét címek, szerzők, illetve témakörök megadásával segítették a beszerzést. Továbbra is keresettek voltak a krimik, a sport témájú könyvek. Ezen

kívül kértek 1956-ról szóló könyveket, nyelvkönyveket, verses köteteket (tünnepekre szóló műsoros összeállításokat), iskolai kötelező olvasmányokat, magyar klasszikusokat, ifjúsági regényeket (pl. Harry Potter-köteteket), mesegyűjteményeket. Abban is megegyezés született – mivel a pályázati kiírás lehetővé tette –, hogy a könyvön kívül más dokumentumtípusok beszerzésével is megpróbáljunk. Így került sor DVD-k és hangoskönyvek beszerzésére.

Beszerzéseinket legnagyobb arányban az Alexandra Kiadónál bonyolítottuk, de a Kellónál is vásároltunk. Így a megyei könyvtár 30–50 százalékos kedvezményt vehetett igénybe a vásárlások alkalmával. A nettó 600 000,- Ft támogatásból 224 db könyvet (mellékletekkel együtt), 115 db DVD-t és 10 db hangoskönyvet – összesen 349 db dokumentumot – tudtunk beszerezni a büntetés-végrehajtási intézet könyvtára számára. A dokumentumok bruttó értéke 867 395,- Ft volt.

A megyei könyvtár teljesítette a pályázathoz csatolt nyilatkozatban megfogalmazott feltételeket:

- a pályázat bonyolítását, elszámolását,
- a vásárolt dokumentumoknak a megyei könyvtár állományában történő feldolgozását,
- a dokumentumok Corvina könyvtári integrált rendszerben való megjelenítését, lelőhely szerinti visszakereshetőségét,
- a beszerzett könyvek átadását a büntetés-végrehajtási intézet számára tartós könyvtári letétként.

A jelen

A dokumentumok ünnepélyes átadására 2010. szeptember 10-én került sor a büntetés-végrehajtási intézetben. A rendezvényre meghívást kapott a megyei könyvtár igazgatója, Bertalanné Kovács Piroska és a területi szolgálat három munkatársa. A meghívásnak örömmel tettünk eleget. Az ünnepségen az intézet parancsnoka, Hafenschner Csaba Zoltán alezredes elismerő szavakkal köszönte meg – a pályázatokban elvégzett munkán túl – a könyvtárban végzett szakmai tevékenységünket, segítségünket. Az elítéltek egy kis csoportja pedig színvonalas, zenés irodalmi műsorral fejezte ki köszönetét.

A statisztikai adatokat áttekintve láthatjuk, hogy az állomány fejlesztése és rendezése mennyiben hatott az alábbi forgalmi adatokra, a 2008. és a 2009. évet tekintve:

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Érvényes regisztrációval rendelkezők száma	373	475	503	235	230	290
Személyes használat	4015	5542	6877	5500	4200	4600
Kölcsönzött dokumentumok száma	2246	2005	1703	1500	2900	3800
Helyben használat (db)	2374	2823	3560	2500	4500	5000

A jövő

A börtönkönyvtárak szerepe nagyon fontos a fogvatartottak életében, de a jelenlegi hiányosságok felszámolásához, az intézetek könyvtárainak fejlesztéséhez

anyagi és szakmai segítségre van szükségük. A fentiek is alátámasztják, hogy a különféle pályázatok nyújthatnak némi segítséget az anyagi erőforrások megteremtéséhez, ezért fontos lenne a pályázatok figyelése, az intézetek értesítése a megjelent kiírásokról, valamint a pályázatok elkészítésének szakmai segítése, amelyben a megyei könyvtárak is nagy szerepet játszhatnak.

Fontos lenne a börtönökben szakképzett könyvtárosok alkalmazása, vagy a nevelőtisztek könyvtári irányú szakmai továbbképzése. Szükség van a kapcsolattartásra a megyei és városi könyvtárakkal. Ezen kívül nem alakult ki intézményes formája a börtönkönyvtárak egymás közötti kapcsolattartásának sem, pedig az esetleges fölös példányokat átadhatnák egymás számára, illetve szakmai segítséget is tudnának nyújtani egymásnak az intézetek.

Az irányelvekben megfogalmazott kívánalmaknak a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet könyvtára sem felel meg teljes mértékben. Szükség volna az alapterület növelésére, újabb polcok elhelyezésére, illetve rendszeres állománygyarapításra, a dokumentumtípusok bővítésére (főleg folyóiratok, audiovizuális és elektronikus dokumentumok tekintetében), a látáskárosultak, gyengénlátók számára speciális dokumentumok beszerzésére. Az állomány nincs feltárva semmilyen módon, ezért mielőbb szükség volna elkezdni a számítógépes feldolgozását.

Az átadó ünnepség utáni kötetlen beszélgetésen abban is megegyezés született, hogy további selejtezésre lesz szükség a könyvtár állományából. A munka elvégzésének időpontját a későbbiekben fogjuk egyeztetni. Az állomány számítógépes feldolgozásának kérdése is szóba került. Ebben a témában is számíthatnak a szolnoki megyei könyvtár segítségére – a számítógépen túl a Corvinához való csatlakozáson át, a rendszer használatának betanításáig

A leírtak alapján elmondhatjuk, hogy valódi, ténylegesen működő, és nem utolsó sorban hasznos munkakapcsolat alakult ki az évek folyamán a két intézmény között. *Az intézet könyvtárának állománya a két pályázat révén jelentősen gyarapodott – a rendelkezésre álló 850 000,- Ft pályázati támogatásból összesen 517 db új dokumentummal. A megvásárolt dokumentumok bruttó értéke 1 228 270,- Ft volt. A gyarapítási és selejtezési munkák elvégzése után rendezett, az igényeknek egyre inkább megfelelő, tudatosan gyarapított állomány áll a fogvatartottak rendelkezésére. A megye könyvtáraihoz hasonlóan az intézet könyvtára számára is szívesen nyújtunk módszertani segítséget a továbbiakban is, ha erre igény mutatkozik. A területi szolgálát munkatársai munkájukkal örömmel járultak és járulnak hozzá a jövőben is a fogvatartottak könyvtári ellátásának javításához, színvonalának emeléséhez, végső soron a társadalmi visszailleszkedés – dokumentumokkal való – segítéséhez.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ledvinová, Jitka: A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 2. rész (referátum) http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/%5Bin=refl.in%5D/?05/232*51412
- Cser Henrietta: Büntetés-végrehajtási könyvtárak helyzetképe a Dél-Dunántúlon. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2003. 3. sz. 40–44. p.
- Vidra Szabó Ferenc: Könyvtárak a büntetés-végrehajtási intézetekben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2007. 6. sz. 30–35. p.

Némethné Matastik Magdolna

Célegyenesben

avagy egy TÁMOP-projekt megvalósításának állomásai

Előzmények

A Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében pályázati felhívás jelent meg „Tudásdepó-Expressz” – *A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében – Országos elektronikus szolgáltatások bővítése, fejlesztése címmel*, amelynek kódszáma: TÁMOP-3.2.4/08/2.

A „Tudásdepó-Expressz” elnevezésű konstrukció célja az volt, hogy a könyvtári rendszer nagyobb hatékonysággal szolgálja a minőségi oktatást, a formális oktatáson kívüli képzést és tanulást, a könyvtári szolgáltatásokkal megvalósítandó olvasási és digitális kompetenciák fejlesztését. Ezekhez a célokhoz kapcsolódott az az elképzelés is, hogy a könyvtári rendszer bővítse és összehangolja a dokumentum- és információszolgáltatás országos rendszerét. E fejlesztések keretén belül kerülhet sor – többek között – a különböző országos könyvtári adatbázisok közös keresőrendszerének kialakítására, országos olvasás-népszerűsítő és -fejlesztő program kialakítására, elérhető web-alapú szolgáltatások fejlesztésére. A pályázat egyik célcsoportja a gyermek- és ifjúsági korosztály, számukra a könyvtárak közösségi színtérként segíthetik a tájékozódást és a tanulást, az irodalomhoz és a szakirodalomhoz való hozzáférést. Mindezek megvalósításához jól képzett könyvtári és információs szakemberekre van szükség, akik ismerik az idegen nyelvű adatbázisokat, felhasználói szintű idegen nyelvi ismereteik vannak és ezek birtokában segíteni tudnak a könyvtárhasználóknak.

A pályázati célok összhangban álltak a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum fejlesztési terveivel, céljaival, így kézenfekvő volt, hogy az intézmény elkészíti pályázati anyagát.

A minisztérium többször módosította a beadási határidőt; végül 2009 februárjában adhatta be az intézmény az elkészített, *Országos és helyi elektronikus könyvtári szolgáltatások fejlesztése a Miskolci Egyetemen az oktatás – képzés és az élethosszig tartó tanulás támogatása érdekében* című pályázati anyagát.

2009 júliusában kapott értesítést a könyvtár, hogy pályázata pozitív elbírálásban részesült. A továbbiakban a támogatási szerződéshez szükséges mellékleteket, igazolásokat, egyéb dokumentációt kellett beszerezni és összeállítani, majd elküldeni az Oktatási és Kulturális Minisztérium Támogatáskezelő Igazgatóságához.

A projekt megvalósítására vonatkozó támogatási szerződést október 14-én írta alá a Miskolci Egyetem és az Oktatási és Kulturális Minisztérium. A pályázott 200 millió Ft-ból a nyertes projekt megvalósítására 194 704 000,- Ft állt rendelkezés-

rc; az összeg felhasználására a programok lebonyolítása alatt, 2009. október 14-től 2011. március 31-ig kerülhetett sor.

Projektfeladatok és megvalósításuk

A nyertes pályázatnak megfelelően a Miskolci Egyetem, Könyvtár, Levéltár, Múzeumában megkezdődött a TÁMOP 3.2.4-08/2-2009-0005. sz. projekt keretén belül, az egyes országos és helyi elektronikus könyvtári szolgáltatások fejlesztése. A közel 200 millió forintos EU-támogatás lehetőséget nyújtott több, országos könyvtári adatbázis összehangolására. Az egyetemi könyvtár és partnerintézményei vállalták, hogy együttesen fejlesztik szolgáltatásaikat és információ-szolgáltatási rendszerüket annak érdekében, hogy hatékonyabbá tegyék a minőségi oktatást, a formális oktatáson kívüli képzést és az új tanulási formák elterjesztését.

A Miskolci Egyetem könyvtára az Országos Széchényi Könyvtárral és a Pannon Egyetemmel együttműködve kívánja létrehozni és megteremteni egy – digitális tartalmak tárolására szolgáló – országos cikkarchívum alapjait. A könyvtár a már digitalizált cikkek és részdokumentumok összegyűjtésével, rendszerezésével segíti elő az országos dokumentumküldő rendszer működését.

A Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum az Észak-magyarországi Régió legnagyobb információs központja, ezért kiemelten kezeli a könyvtári szolgáltatások népszerűsítését, valamint a könyvtárhasználatra irányuló digitális és információkeresési kompetenciák fejlesztését. Ezeknek a céloknak a megvalósításában nyújt segítséget, ad lehetőséget a TÁMOP-projekt.

A projektfeladatok megvalósításához – értékhatártól függően – közbeszerzési eljárás kapcsolódott. Négy feladatblokkot érintett ez a kötelezettség, így közösségi, nemzeti és egyszerűsített közbeszerzési eljárásokat kellett lefolytatni. A könyvtári bútorok vásárlására az egyetemen a központosított közbeszerzés keretében került sor.

A négy, eltérő nagyságrendű feladatblokk közül elsőként kell említeni a projektben legnagyobb és legjelentősebb feladatokat összefogó *Országos cikkarchívum fejlesztése, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum adatbázis szoftvereinek továbbfejlesztése, az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisaival (EPA, HUMANUS) történő összehangolása, adatbázisainak adatfeltöltése* elnevezésű blokkot.

A közösségi közbeszerzési eljárás lefolytatása után, 2010 júniusában került sor szerződéskötésre, és elkezdődhettek a szoftverfejlesztési és adatbeviteli munkák. Ez a közbeszerzési eljárás rendkívül hosszadalmasnak bizonyult, ezért kérni kellett a projekt időtartamának három hónappal történő meghosszabbítását. Ezt a lépést a feltöltendő adatok tetemes mennyisége is indokolta. A nyáron elkezdődött munkálatok alább felsorolt részfeladatai jó ütemben haladnak, behozva a közbeszerzési eljárás elhúzódásával keletkezett időbeli hátrányt:

- az egyetemi könyvtár tulajdonát képező JaDoX szoftver időarányos fejlesztése (rendszertervezés);
- a három legnagyobb (magyar folyóiratcikket feltáró) országos könyvtári adatbázis – EPA, HUMANUS, MATARKA – közös felületen való keresését szolgáló szoftver fejlesztése;

- a HunTéka adatbázis bővítését szolgáló 17 ezer bibliográfiai rekordból eddig már 12 ezer rekord bevitele megtörtént;
- a 600 ezer címadatból közel 400 ezer címadat mostanra a tartalomjegyzék részévé vált;
 - valamint elkezdődött egy – digitális tartalmak tárolására szolgáló – országos cikkarchívum alapjainak megteremtése, az Országos Széchényi Könyvtárral és a Pannon Egyetemmel együttműködve.

Az országos folyóirat-adatbázisok összehangolása során megvalósult az adatkonverzió, és létrehozták az EPA–HUMANUS–MATARKA adatbázisok közös lekérdező felületét. A projekt eredményeként könnyebbé válik a jelenlegi három legnagyobb magyar cikkszolgáltatás együttes keresése a felhasználók számára. A szolgáltatások összehangolásával, a rendszerek közötti automatikus adatcserével, a párhuzamos feldolgozások megszüntetésével javul a könyvtári munka hatékonysága, nem utolsósorban az olvasó, könyvtárhasználó, egyetemi hallgató gyorsabban juthat a teljes körű információhoz, különféle digitális tartalmakhoz.

Mind a feladatokat, mind a költségeket tekintve a második kiemelkedő projekt-feladat a *Tematikus egyetemi gyűjtemények oktatási és kutatási webportáljának létrehozása és feltöltése*. Ebben az esetben is a közbeszerzési eljárás után kezdődhetett a munka. Elmondható, hogy a miskolci oktatástörténeti webportál és a XIX. századi műszaki-oktatási, képalapú tudástárház, valamint a műszaki kultúrát népszerűsítő szemantikai webportálok adatfeltöltése és portálfejlesztése – lassan a végéhez közeledve – a szerződés mellékletében leírt ütemterv szerint halad.

Látványos változást eredményezett és már nagyon időszerű volt az új, modern *könyvtári bútorok beszerzése*, a régi kölcsönző pultrendszer cseréje, amely 2010 első hónapjaiban valósult meg. A legszembetűnőbb megújulásra az olvasói térben, valamint az olvasóterem bizonyos pontjain került sor. Átalakult a kölcsönzőpult, továbbá két újabb tájékoztatást szolgáló téka várja az olvasókat. Az egyik TIOP-pályázat keretében beszerzett 40 korszerű számítógépet az új bútorokkal egy időben szerelték fel. Az olvasói tér esztétikusabb, modernebb környezetet kínál a könyvtárhasználóknak, egyetemi hallgatóknak.

A következő feladat – az MSZ EN ISO 9001:2009 szabvány szerinti minőségirányítási rendszer kiépítése és bevezetése a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeumban – szintén a tavalyi év folyamán valósult meg. Egyszerűsített közbeszerzési eljárás lefolytatása után elkezdődtek a rendszer kiépítésének munkálatai, amelyek során elkészültek többek között a SWOT-elemzések, az olvasói és dolgozói elégedettségmérések, további dokumentumok és bizonylatok. A Minőségirányítási Kézikönyv és egyéb dokumentációk november végére nyertek végleges formát, decemberben zajlott a rendszer auditálása, ennek eredményeként az intézmény megkapta a tanúsítványt.

A projekt kapcsán az egyetemi könyvtárban olyan, további kisebb költségvetésű feladatokat is végrehajtottak, amelyek eredményesebbé teszik az elkövetkező időszakot, de nem igényelték közbeszerzési eljárást.

A *Szolgáltatás-népszerűsítés, nem formális képzések, programok szervezése az iskolákban a projekt teljes időtartama alatt* elnevezésű feladat során két miskolci középiskolával kötött megállapodás keretében a tanulók – feltehetően leendő egyetemi hallgatók – számára könyvtári szolgáltatások megismertetésére, népsze-

rúsítására került sor. A könyvtárhasználatra irányuló digitális és információkeresési készségeket fejlesztő képzések a partnerintézmények tanáraival egyeztetve, igényeiket és az egyetemi könyvtár lehetőségeit összehangolva valósultak meg. Az Avasi Gimnáziumban, az Andrássy Gyula Szakközépiskolában és az egyetemi könyvtárban eddig harminc alkalommal vettek részt diákok a foglalkozásokon.

Ugyanezt a korcsoportot célozta az *Olvadás-népszerűsítő rendezvények az ifjúság számára a partneriskolákkal közös szervezésben* című projektfeladat, amelyet tematikus irodalmi összeállítások formájában szervezett meg intézményünk a középiskolásoknak. Az első műsorra 2010 márciusában, az Avasi Gimnáziumban került sor *Humor és szerelem* címmel, Lukács Sándor színművész és az Irodalmi Rádió közreműködésével. A második rendezvény az Andrássy Gyula Szakközépiskolában zajlott 2010 szeptemberében, szintén az Irodalmi Rádió rendezésében, *Kedvenc klasszikusaink és kedvenc dalaink körében* címmel Für Anikó színművész közreműködésével. A rendezvénysorozat december elején zárult az Avasi Gimnáziumban, Varró Dániel költő, műfordító *Szívdesszert* című műsorában Jenei László író, főszerkesztő beszélgetett a neves, fiatal költővel, aki felolvasott saját verseiből.

A *Kiállítások létrehozása a muzeum.uni-miskolc.hu honlapon az elmúlt években rendezett kiállítások digitalizált anyagából* című projektfeladat megvalósításával az intézménynek kettős célja volt: egyrészt felkelteni a könyvtárhasználók érdeklődését, másrészt még szélesebb körben megismertetni az egyetem jubileumi kiállítását. Az *Egyenes gerinccel: forradalom a Dudujka-völgyben 1956–2006 emlékkiállítás* mellett két kiállítás anyaga is elkészült: *25 éves a Miskolci Egyetem Levéltára*, illetve a *Romvári Pál emlékkiállítás*.

A projekt kapcsán lehetőség nyílt öt *könyvtári munkatárs könyvtár szakmai akkreditált továbbképzéseken való részvételének* finanszírozására. A könyvtáros kollégák örömmel vettek részt ezeken a tanfolyamokon, felfrissítették és bővítették szakmai tudásukat. Három kolléga végezte el az angol, illetve német szaknyelvi tanfolyamokat. Az egyik szaktájékoztató az informatikai ismereteit bővítette *A web 1.0-tól a web 2.0 felé a megváltozott internetes világban* című, egy másik kolléga a *Kiadványszerkesztési és prezentációkészítési feladatok megoldása a könyvtárban* témájú tanfolyamokon jutott hasznos ismeretekhez.

Szintén a projekt keretein belül vállalta az intézmény a *Marketingeszközök fejlesztése, könyvtári arculattervezés* elnevezésű feladatot, ennek eredményeként az egyetemi könyvtár új logót kapott, amely megjelent az új levélpapíron és prospektusokon.

Három projektfeladat megvalósítása van még hátra: *A portálok, honlapok fordítása* angol, illetve német nyelvre, valamint a két *zárórendezvény* megrendezése.

A projektfeladatok megvalósításának időbeli csúszása és egy számviteli probléma miatt szükségessé vált a támogatási szerződés módosításának kérelmezése. 2010. szeptember 21-én lépett hatályba a módosítás, ennek következtében a projekt várható befejezése 2011. június 30-ra tolódot.

A projektre vonatkozó *tájékoztatói kötelezettségnek* eleget téve, 2009 őszén a könyvtár épületében, a földszinten, jól látható helyen kihelyeztek egy „C” típusú emlékeztető táblát. Az év november végén sajtótájékoztatóra került sor. A projekt honlapjának frissítése folyamatos; elérhetősége: <http://www.lib.uni-miskolc.hu/palyazat/tamop324/index.html>

	2009			2010									2011									
	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	márc.	ápr.	máj.	jún.	
1.																						
2.																						
3.				100%																		
4.																						
5.																						
6.																						
7.																						
8.																						
9.																						
10.																						
11.																						
12.																						

A táblázatban sorszámmal feltüntetett feladatok elnevezése és megvalósításuk aktuális állapota százalékban:

1. Országos cikkarchívum fejlesztése, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum adatbázis szoftvereinek továbbfejlesztése, az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisaival (EPA, HUMANUS) történő összehangolása, adatbázisainak adatfeltöltése
2. Tematikus egyetemi gyűjtemények oktatási és kutatási webportáljának létrehozása és feltöltése
3. Könyvtári bútorok beszerzése
4. Az MSZ EN ISO 9001:2009 szabvány szerinti minőségirányítási rendszer kiépítése és bevezetése a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeumban és a tanúsítás megszerzése
5. Szolgáltatás-népszerűsítés, nem formális képzések, programok szervezése az iskolákban a projekt teljes időtartama alatt
6. Olvasás-népszerűsítő irodalmi rendezvények a partneriskolákkal közös szervezésben
7. Virtuális kiállítások létrehozása a muzeum.uni-miskolc.hu honlapon az elmúlt években rendezett kiállítások digitalizált anyagából
8. Öt könyvtári munkatárs részvételének biztosítása könyvtár szakmai akkreditált továbbképzéseken
9. Marketingeszközök fejlesztése, könyvtári arculattervezés
10. A portálok, honlapok fordítása
11. EPA–HUMANUS–MATARKA adatbázisok közötti adatcserék megvalósítása és az adatbázisok összehangolása (ez a feladat az országos cikkarchívum fejlesztéséhez kapcsolódott)
12. Két zárórendezvény lebonyolítása.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a TÁMOP-projekt olyan feladatok megvalósítását tette lehetővé, amelyek egy része egyáltalán nem – vagy csak kisebb mértékben – valósulhatott volna meg. A projekt teljes lezárásával válnak kézzelfogható eredménnyé a pályázatban megjelölt célok, amelyekeken közel két évig dolgoztak a résztvevők. Az országos és helyi elektronikus könyvtári szolgáltatások fejlesztésével a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum korszerűbb, gyorsabb és teljesebb körű szolgáltatást nyújt majd a könyvtárhasználók számára. Az országos fejlesztéseknek köszönhetően a helyi könyvtári szolgáltatások túlmutatnak az intézmény falain, a megvalósult projekt az országos könyvtári rendszer szolgáltatásainak értékét növeli, minőségének színvonalát emeli.

Steinerné Szűcs Éva

A retrospektív sajtóbibliográfia – ma

*A Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Bizottsága által az Országos Széchényi Könyvtárban 2004. december 10-én rendezett sajtótörténeti konferencia egy hosszabb folyamat állomásaként egyben nyitánya volt az azóta – részben akadémiai kutatócsoport, részben a könyvtár szervezeti keretein belül – megindult sajtótörténeti kutatásoknak, illetve a teljes hazai sajtó retrospektív bibliográfiai feltárását célzó munkálatoknak, amelyekkel kapcsolatban az érintett munkaközösségek 2010. május 17-én, valamint július 8-án tartották bemutatkozó rendezvényeiket Műhelybeszélgetések I., illetve II. címmel az OSZK szakmai közönsége előtt.**

A második *Műhelybeszélgetések* keretében a Sajtótörténeti Osztály részéről a retrospektív sajtóbibliográfia tervezésének szempontjai, kérdésfelvetések, problémák regisztrálása és a már felmutatható eredmények hangzottak el, kerültek bemutatásra.

Kiinduló tézis, hogy a megvalósítására vonatkozó jelenlegi elképzelés a sajtóbibliográfiát nem pusztán egy – akár az irodalomtörténet, akár a történettudomány szempontjaiból kiinduló, azoknak megfelelő – segédtudománynak tekinti, hanem egy olyan sajátos könyvtári területnek, amely több szempontból is kettős helyzetben van: sajtótörténeti kutatásokat kíván kiszolgálni, sőt napjainkban létét, „újjászületését” is ezen kutatások katalizáló hatásának köszönheti; ugyanakkor el kíván szakadni a társadalomtudományi meghatározottságtól, és mint a könyvtárszakma önálló részterülete, saját szempontrendszer mentén kíván építkezni. Helyzete azonban ebben az értelemben is kettős, mert hazai viszonylatban valójában nem jött létre az a könyvtártudományi környezet, amelybe szándéka szerint beleilleszkedni kíván. Ebből adódóan mindenekelőtt saját önleírását kell megalkotnia, mégpedig úgy, hogy egyszerre kínáljon érvényes megoldásokat a sajtótörténet kutatóinak igényeire, ugyanakkor újdonságának és korszerűségének felhajtóerejével a hazai könyvtárügy „húzóágazatává” válva meghonosítsa a nemzetközi viszonylatban ma meghatározó elméleti, módszertani és informatikai eredményeket.

Az önmeghatározás formája azonban nemcsak a biztos válaszok deklarációja lehet, hanem a kérdések, problémák felvetése, megfogalmazása is. A rendezvény szervezőelve a sajtóbibliográfia mai megvalósítása közben megkerülhetetlen, különböző elméleti, módszertani, dokumentumtipológiai kérdésfelvetések – és nem utolsósorban az ezek jegyében működő bibliográfiai gyakorlattól várható eredmények – többszólamú megszólaltatása volt.

Vass Johanna bevezető előadása ennek a hagyományteremtő és hagyományváltó szándéknak az alaphangján szólalt meg, kitérve a tervezés legfontosabbnak tar-

* Az elhangzott előadások teljes terjedelmükben olvashatók lesznek a Könyvtári Figyelő következő számai egyikében. – *A szerk.*

tott szempontjai közül elsősorban azokra, amelyek nagymértékben befolyásolják a vállalkozás időtállóságát és hosszú távú, eredményes felhasználhatóságát. Ennek egyik jellemző megnyilvánulása, hogy a tervezés nem az adattartalom meghatározásánál kezdődik, hanem az olyan kérdések eldöntésénél, mint az adatszereszabvány megválasztása, új információtechnológiai eljárások, pl. az XML és lehetőségei, valamint az érvényes könyvtári dokumentumleírási szabványok előírásainak alkalmazása, szem előtt tartva a könyvtári, informatikai területen napjainkban jellemző paradigmaváltások gyors egymásutánját, amely kikényszeríti az újabb és újabb rendszerekre való áttérést. Márpedig ez utóbbi csak úgy végezhető el zökkenőmentesen, ha az adatbázis szerkezetében és tartalmában kompatibilis az öt körülvevő egyéb könyvtári projektekkel. Adatbázisunk úgy kíván teljes adatsort nyújtani az időszaki kiadványokról – szemben a jelenleg elektronikusan elérhető, csak az induló, illetve megszűnt számról készült katalógustételekkel –, hogy azok esetenként terjedelmes változó adatait és vonatkozó megjegyzéseit áttekinthetően megjelenített, szabványosan strukturált adatszerkezetben tárolja. Egy hazai, szabványos könyvtári adatbázisban megvalósuló bibliográfia jelenleg a HUNMARC, illetve a MARC21 adatsere-formátum közül választhat. A sajtóbibliográfiai adatbázis tervezése során azért döntöttünk a MARC21 adatszereszabvány mellett, mivel ez az időszaki kiadványok leírásához biztosítja a monografikus leírás kereteit túllépő formákat, és az időszaki kiadvány megváltozott adatait nem megjegyzésbe utalja, hanem mezőismétlődések révén integrálja a MARC szerkezetbe. A MARC21 szabvány fejlesztési dokumentumai között is figyelemre méltó a megjelenés adatainak vezetésére szolgáló mező ismételtétől való elterjesztés indoklása, amely többek közt kiemeli, hogy ez a megoldás biztosítja az adatokhoz való stabil hozzáférést a gépi összehasonlítás, duplumszűrés és a közös katalógusok együttes használata során¹. Vagy másképpen fogalmazva, ha a megjelenési adatok csak egy általános megjegyzés mezőben vannak rögzítve, ez nem teszi lehetővé a megbízható megtalálást, azonosítást. Márpedig tudjuk, a HUNMARC szabvány használata éppen ezekkel a problémákkal szembesítene bennünket.

Az adatszereszabvány megválasztása mellett a másik kulcsfontosságú kérdés a leírási szabvány alkalmazása. Talán kevésbé vagyunk annak tudatában, hogy az alkalmazott szabvány, szabályzat mennyire meghatározza nemcsak az adatok írásmódját, hanem a szemlélet eredményeképpen a születendő adatsort is. Sajátos helyzet a magyarországi könyvtárügyben, hogy mivel az elmúlt negyven évben az *időszaki kiadványokkal kapcsolatban* a retrospektív, egyszerűsített *teljes adatsor felvételére kiterjedő feldolgozás* csak nyomtatott formában, illetve az Országos Széchényi Könyvtár szolgálati cédulakatalógusában valósult meg, a hazai könyvtári szakma – a gépesítés, az adatbázisokban folyó feldolgozásra való átállás kihagyásával – nem volt rákényszerítve azoknak az elméleti és módszertani eredményeknek az átvételére, amelyeken a periodikumok feldolgozásával kapcsolatos, jelenlegi nemzetközi gyakorlat alapul.

Egy retrospektív sajtóbibliográfia eredményei – az azonos szabványok mentén (a kétségkívül azonosíthatóság érdekében) felvett adatok mellett – ugyanakkor olyan aktuális könyvtári projektek számára is hasznosíthatók lesznek, mint a lelőhelyjegyzék kialakítása és a különböző digitalizálási projektek. Ha minden könyvtár bejelenti is teljes állományát egy-egy címből, kell hogy legyen egy olyan referenz értékű nyilvántartás, amely hitelt érdemlő adatot közöl arról, vajon a bejelen-

tett állományok lefedik-e a kiadvány teljességét. Sőt, a bibliográfia nemcsak részegységek hiányát és az azok utáni szükséges nyomozást indukálhatja, de fontos adatokat hordozó borítólapok, egyéb „tartozékok” esetleges valamikori meglétét, netán jelenkori hiányát is fel tudja deríteni. Az pedig belátható, hogy egy-egy kiadvány digitalizálását akkor érdemes tervbe venni és megkezdeni, amikor biztosan állíthatjuk, hogy információkkal rendelkezünk a kiadvány teljességéről (hiánytalanságáról) és hollétéről.

Az osztály munkatársai erre az alapszólamra harmonizáltak előadásaikban, a téma egy-egy kiragadott, de jellemző és – mondhatni – eddig nem tárgyalt vonatkozásának megszólaltatásával. Az egyéb könyvtári adatbázisokhoz való tartalmi-szerkezeti illeszkedés követelménye óhatatlanul felveti az évkönyvek periodikumként való kezelésének, illetve sajtóbibliográfiai gyűjtőkörbe tartozásának kérdését. *Perjámosi Sándor* érvelésében bemutatta az időszaki kiadványok fogalmával, illetve a könyvtárak periodikumokra vonatkozó állománykezelési gyakorlatával kapcsolatban történetileg megfigyelhető expanzív tendenciákat, valamint ezen túlmenően a kurrens periodikabibliográfia évkönyveket is feldolgozó gyakorlatát; ezzel is alátámasztva, hogy a gyűjtőkörrel kapcsolatos fogalombővülés egy hosszabb könyvtárügyi folyamatba illeszthető probléma. A leírási szabványok alkalmazásának szükségességét bizonyította implicit módon *Turai Hilda*, aki a „címbe-hasonlítási munka” tapasztalatairól számolt be. Közben feladataink között kiemelt helyen szerepel, hogy keressünk olyan címeket, kiadványokat az eddig nyomtatásban megjelent sajtóbibliográfiákból, amelyekkel bővíteni lehetne a rendelkezésre álló címanyagot, szembesülnünk kellett azzal a ténnyel, hogy a különböző források ugyanazt a kiadványt eltérőképpen közelítik meg, írják le. A feladat sikeres megoldása érdekében számot kell vetni azzal, milyen mértékben vehetünk át más forrásból származó adatokat, amikor eddigi behasonlítási munkánk azt mutatja, hogy sokszor egy-egy cím megtalálása, vagy azonosítása is gondot okoz. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy rendkívül kedvező helyzetben vagyunk, mivel a rendelkezésre álló és bővítendő címanyag – amely természetesen az OSZK katalógusa – tekintetében megtörtént a retrokonverzió, és adatbázisrekordokból tudunk kiindulni, azonban az azonos, vagy vélhetőleg azonos kiadványokról készült leírások eltéréseit végső soron csak az autopszia és az egységes adatfelvétel tisztázhatja. Ez még akkor is igaz, ha hozzátesszük, hogy az OSZK periodikakatalógusának retrokonverziója során, az adatbázisrekordok létrehozásakor alkalmazták az egyébként nem ilyen szemlélettel készült cédulakatalógus-anyagon a szabványok előírásait. Az észlelt eltérések között az egyik sarkalatos kérdés a kiadvány határainak kijelölése. Nem egy esetben fordul elő, hogy a korábbi címléírási gyakorlat egy „kiadványnak”, egy „bibliográfiai tételnek” írta le azt, amit ma adatbázisban több tételben, előbb-utóbb kapcsolatokkal fejezünk ki. Márpedig az adatbázisok közti átjárhatóság és adatcsere szempontjai megkövetelik, hogy ezt a kérdést azonos módon ítéljük meg, erre pedig alapot az érvényes könyvtári szabványok adnak.

Hogy mégis mit kínálhat adatbázisunk a sajtótörténet kutatói számára? Az eddig tárgyalt kérdések aligha állnak szoros összefüggésben a felvezetésben hivatkozott, katalizáló hatású kutatói igényekkel. Az említett, 2004. évi konferencián elhangzottak alapján egy megbízható bibliográfiára van szükség, hiszen „*a sajtótörténeti összefoglaló megjelent három vaskos kötetéből [...] esetenként éppen a legfontosabb adatok hiányoznak, vagy bújnak meg szinte fellelhetetlenül a hossza-*

*dalmas fejtegetések dzsungelében*². Munkánk végső célja éppen ez: a bibliográfiai rekordok számának bővülése, az adatok egyértelművé és világossá tétele révén lehetővé tenni az eddigi hiányos feldolgozásokból, az eredeti médium nehéz hozzáférhetőségéből adódó sajtótörténeti sztereotípiák cáfolását, az esetenkénti tévedések, bizonytalanságok megválaszolását. Mint a harmóniakra épülő dallam szólalt meg *Kürti Afrodité* előadásában azoknak az eredményeknek a bemutatása, amelyek például a *Neues Ungrisches Magazin* megszűnési évével kapcsolatos, közel két évszázados bibliográfiai bizonytalanságot tisztázzák; vagy más esetben – *Wegweiser und Anzeigblatt im Gebiete der Literatur, Kunst, der Industrie und des Handels* – a kézbevételeddig nem regisztrált további lapszámok meglétére derített fényt.

Ha retrospektív sajtóbibliográfiáról szólunk, nem illik említetlenül hagyni a jeles elődöket, akik ezen a területen előttünk tevékenykedtek. Figyelmeztető azonban, hogy a XX. századi intézményes kezdeményezések a megfelelő háttér és támogatás ellenére sem nyertek befejezést, ez pedig az elvégzendő feladat nagyságára, szerteágazó voltára és forrásigényességére figyelmeztet. Az 1940-es években a *Fitz József* által vezetett Országos Széchényi Könyvtár megindított egy retrospektív sajtóbibliográfiai sorozatot *Magyarország időszaki sajtójának könyvésze* címmel, *Dezsényi Béla* szerkesztésében – amelynek sajnos, csak három kötete jelent meg. Az 1961. évi I. Országos Bibliográfiai Értekezleten ugyancsak Dezsényi Béla bizakodóan szólt a retrospektív sajtóbibliográfia első korszaka (!) feldolgozásának készültségi fokáról, mint amelynek anyaga néhány éven belül megjelenhet³ – ez, mint tudjuk, 1986-ban, illetve 1996-ban következett be, Busa Margit állhatatos munkájának gyümölcseként. 1977/78-ban a retrospektív sajtóbibliográfia kérdése bekerült a *Kulturális és történelmi emlékeink, hagyományaink feltárása, nyilvántartása és kiadása* (TS 4/4) országos, akadémiai kutatási főirányba, amely feladat elvégzéséhez az OSZK-ban megindult, a periodikaállományra vonatkozó rekatalogizálási munkálatok adták a szakmai háttérrel. Mindezek ellenére 1990-ben, a II. Országos Bibliográfiai Értekezleten Ferenczy Endréné retrospektív bibliográfiai helyzetünket ismertető összegzése – az eredményeket méltató szavak ellenére is – a sajtóbibliográfiát egyértelmű hiányként volt kénytelen regisztrálni.⁴ Ez egyrészt arra figyelmeztet, hogy csak a nemzeti könyvtárnak a sajtóbibliográfia ügyét felvállaló szilárd elhatározása garantálhatja a további eredmények elérését és felmutatását; másrészt új, optimális megoldási javaslatok keresésére sarkallhat. Napjaink vezető témái közé tartoznak a könyvtárak közti feladatmegosztás, a hálózaton végzett közös munka stb. Egyértelműnek látszik, hogy az Országos Széchényi Könyvtár – nemcsak forrásainak korlátozott volta, de állományának tényszerű hiányai miatt is – nem képes egyedül sikerre vinni ezt a régóta hiányolt vállalkozást, szükség van országos szinten, távlatilag a határon túli könyvtárak bevonásával a szakmai együttműködés megszervezésére. A nemzetközi szinten erre is találhatunk megfelelő példát: a korábban említett MARC21 fejlesztés előterjesztője egy olyan amerikai online közös katalogizálási program – a CONSER, Cooperative Online Serials Program – volt, amelynek szakmai tapasztalataiból, eredményeiből a retrospektív sajtóbibliográfia megvalósítása közben minden bizonnyal sokat hasznosíthatunk majd. Példaként említhető a CONSER-nek a szabványosításban betöltött szerepe: javaslatokat dolgoztak ki az időszaki kiadványok által felvetett leírás problémák megoldására, és azokat hatékonyan képviselték az AACR

(Anglo-American Cataloguing Rules) átdolgozása, illetve, ahogy az előbbieken láttuk, az adatcsereszabvány fejlesztése során. Nyilván ennek is köszönhető, hogy a CONSER meghatározó személyei közül nem egy – mint Jean Hirons – jelentős, a tárgyalat dokumentumtípust érintő elemzések és elméleti-gyakorlati írások szerzői. Bár a magyarországi retrospektív sajtóbibliográfia mindig is elsősorban társadalomtudományi meghatározottságú volt, a jelenlegi helyzet kivételes lehetőség, hogy az időszaki kiadványokkal kapcsolatos átfogó feldolgozási folyamat eredményeként a könyvtártudomány is profitáljon tevékenységünkéből. Továbbá nem győzzük hangsúlyozni, hogy a CONSER egy online közös katalogizálási program. A modell által sugallt közösségi munka több mint követendő, ebből a szempontból is hasznos lesz tanulmányozni a CONSER által szervezett katalogizálási tréningek (Serials Cataloging Cooperative Training Program) dokumentumait.

Végül nem hagyható említés nélkül, hogy adatbázisunkat, tervezett szolgáltatásainkat, egyáltalán a retrospektív sajtóbibliográfia egészét a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* részeként képzeljük el. A most felvetett kérdések között is vannak olyanok – évkör, dokumentumtipológia –, amelyekben az MNB rendszerét építő szerkesztőségek felelős vezetőinek kell együttesen állást foglalniuk, és a döntéseknek megfelelően megtervezni a fejlesztés alatt álló nemzeti bibliográfiai honlap szolgáltatásait.

A „fiatal” sajtótörténeti osztály tehát ezekkel az önmaga iránt támasztott elvárásokkal lépett a mesterek közössége elé: a teljes retrospektív sajtóbibliográfia megvalósításán túl és a kutatói szempontok, igények figyelembevételével mellett hangsúlyos cél, hogy szerkezetükben más könyvtári projektek számára is felhasználható, tartalmukban pedig referenciaértékű adatokat állítsanak elő; valamint azal a nem titkolt szándékkal, hogy – szakirodalmi publikációkban, szabályzatokban megtestesülő – új könyvtártudományi eredményeket alapozzanak meg. A különböző tárgyterületek szövegeiben ha még nem is a „mestermű” szólalt meg, de bízunk benne, hogy az új hangzásvilág nem egy „fércműnek” kijáró elutasítással találkozhat majd.

Összefoglalva az eddigieket: ha végre megvalósulna az adattartalmában teljes retrospektív magyar sajtóbibliográfiai adatbázis, az a társadalomtudományok által várva várt kutatási alapokon túl a könyvtártudomány és a kapcsolódó könyvtári gyakorlat számára is jelentős fejlődést eredményezne. A siker záloga pedig: érvényes könyvtári leírási szabályok, kellően rugalmas adatsere-formátum, autopszia és a szakemberek együttműködése.

JEGYZETEK

- 1 „The presence of stable data is critical for machine matching, duplicate detection, and union listing in shared catalogs.” [...] „The publishing statement is particularly important for resources that change over time. The earliest place and publisher is important both for resource identification and for record identification because other data in records for continuing resources including the title is subject to change.” [...] „At present, current place and publisher for serials and multiparts are provided only in unstructured notes, making display and retrieval of current publishing information problematic at best [...] because [...] current publish-

er information cannot be reliably retrieved from general 500 notes.” MARC Proposals. Proposal No. 2001-04: Making field 260 repeatable. <http://www.loc.gov/marc/marbi/2001/2001-04.html> [2011. január 12.]

- 2 Szajbély Mihály: A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról. = Médiakutató. 2005, tavasz. 77. p.
- 3 Dezsényi Béla: A nemzeti bibliográfia és a periodikák. In: Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet. Gödöllő, 1961. szept. 18–20. [3. köt.] 2. p. [A harmadik kötetben az egyes közlemények újrakezdődő oldalszámozással.]
- 4 Vö. Ferenczy Endréné: Az általános nemzeti retrospektív bibliográfia : eredmények, feladatok, módszerek. = Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. szám 453–464. p.

Vass Johanna

A korszak-bibliográfiák művelődéstörténeti értékei

*„Nem ismerek könnyedebb, vonzóbb, kedvesebb
olvasmányt, mint egy katalógus.”*

(Anatole France)

„Egy jó bibliográfia lehet nagyon érdekes olvasmány” – mondta nekem Gazda István több mint tíz évvel ezelőtt (Anatole France híres mondására asszociálva). Akkoriban még magamban megmosolyogtam, majd pár év múlva – neki köszönhetően – már én is bibliográfiákat gyártottam, merthogy *„a bibliográfia olvasásánál csak egy érdekesebb dolog van – mondta ő, – a bibliográfiák készítése.”*

Azonban maradjunk az olvasásánál. Mely lehet tudatos, kutató jellegű, de lehet csak úgy mélylázva lapozgató, hátha valami érdekesség tűnik a szemünkbe. Számos bibliográfiára illik ez a mondás, azonban művelődéstörténeti tekintetben érdemes jobban szemügyre vennünk az ún. korszak-bibliográfiákat, amelyek egy-egy lezárt időszakon belül, valamely szempontok szerint rész vagy egész területeket kívánnak bemutatni. Ezek lehetnek egy szakma történetéé vagy egy tudományágé, egy személy munkásságának a korszaka, lehet könyvészeti, sajtóbibliográfia stb.

A művelődéstörténeti értékük több oldalról is megfogható, azonban itt most a benne leírtak alapján, elsősorban azokra alapozva kívánom bemutatni, hogy egy ilyen bibliográfia valóban nemcsak a száraz és szürke tudományosság mutatója lehet, de más megközelítésekben túlmutat önmagán, más, tágabb körű értéket is hordoz.

Az alábbiakban egyetlen bibliográfiából szemezgetek, és mutatok be belőle néhány könnyen kiolvasható művelődéstörténeti adatot, történetet – azzal a tudattal, hogy más hasonló feldolgozások is képesek hasonló értékeket és összefüggéseket felmutatni. Nemrégiben jelent meg Ferenczyné Wendelin Lídia szerkesztésében és sokak évtizedes munkásságának gyümölcseként egy sajtótörténeti bibliográfia, *A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944,*¹ amely egy

1 A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. I–III. köt. Összeáll.: Ferenczyné Wendelin Lídia. Bp., 2010. OSZK.

viszonylag szűk kor, kevesebb, mint két és fél évtized sajtóját veszi számba.² Ha ezeket a vaskos köteteket lapozgatjuk, látnunk kell, hogy egy ilyen vállalkozás eredménye és felhasználhatósági köre jóval túlmutat a bibliográfusok, avagy a sajtótörténészek érdeklődési körén, túlmutat a szigorúan vett szakma keretein. Felhasználási területük sokkal tágabb, mint azt az első kézbevétele alapján gondolnánk. Találunk benne olyan összefüggéseket, amelyek azonnal kiolvashatók, néhányon már el kell gondolkozni, egynémely esetében érdemes egy kicsit utánanézni, utánajárni, és még így is sokszor „könnyed” olvasmány, amelyből egy korszak részletekbe menő történetét ismerhetjük meg.

A különböző lapcímek, kiadók és közreadók nevei, a szerkesztők és a nyomdák egy rövidebb időszakból is érdekes, sokszínű és nem utolsó sorban jó néhány helyen szinte meglepő, de hűséges kornymatot mutatnak, ha képesek vagyunk megfelelően, a dolgokat saját nagyságukban és kontextusukban értékelni. Vajon, ha egyszer a mi rendszerváltozás után eltelt két évtizedünkről készül egy ilyen átfogó sajtóbibliográfia, az képes lesz-e hasonlóan átfogó és összegző képet adni a korszakunkról? Tartok tőle, hogy nem, mert mára az elektronikus sajtó világa amennyire kiszélesíti a lehetőségeinket – múlandóságával megőrizetlenségével együtt –, annyira meg is nehezíti a feladatot.

Visszatérve Ferenczyné sajtótörténeti bibliográfiájához, nyugodtan kijelenthető, hogy tartalmas olvasmányt jelent, ha a művelődéstörténet szemüvegén keresztül szemléljük. Láthatóvá válik, hogy mi volt divatban, mik voltak a főbb gazdasági, kereskedelmi, kulturális és nem kis részben társadalmi erővonalak, milyen nagyobb egyházak, felekezeti csoportosulások működtek az országban egy adott időszakban. Számba kell venni, hogy ezeknek a csoportosulásoknak elég erősnek kellett lenniük ahhoz (gazdaságilag is), hogy egy lapot indítsanak, akár a maguk szórákoztatására, avagy a maguk érdekeinek képviseletére, illetve reklám stb. céljából.

Látni lehet, hogy egy-egy lap mögött az idő múlásával hogyan változnak az erővonalak. Változik a kiadó, a tulajdonos és ezzel változik a lap szemlélete. Érdemes elgondolkozni azon, hogy az adott lap kiadója kit és mit takarhat? A hazai nyomdaipar korszakos történetére nézve is fontos információkhoz juthatunk, illetve egyes emberek (szerkesztők, kiadók) életrajzát is jelentősen kiegészíthetjük. Számos, a tudományban, politikában stb. ismert személyről derülhet ki, hogy életének egy szakaszában kisebb-nagyobb lapok szerkesztőjeként dolgozott. Bizony, az életrajzíróknak is érdemes lesz belenézni, és sok személy életrajza bővíthet ily módon.

Az itt felsorakozó adatok és adatsorok fontossá válhatnak nemcsak a történelem, művelődés-, kultúra-, irodalom- és a sajtótörténet szempontjából, de kiemelkedhetnek helytörténeti, helyismereti, szempontból is. Nemcsak egy-egy terület, település lapjai, de az ott működő iskolák, kulturális intézmények, egyesületek feltérképezésében is segítséget nyújthat, illetve egy-egy egyesület „vándorlásai”, hányattatásai is megfigyelhetőek pl. a lap székhelyének vándorlásával. Persze óvakodni kell ezekben az esetekben a következtetések azonnali levonásától, de mindenképpen figyelemfelhívó lehet, és aki kutatóként ezzel vagy azzal a területtel, párttal, egyesülettel, szövetkezettel stb. foglalkozik, annak bizony megköny-

2 A kötetet e lapokon ismertette Kéglj Ferenc: A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 10. sz. 53–57. p.

nyíthati a munkáját. A kisebb helyi és regionális lapokat a bibliográfia korszakhatára (1944) után pár évvel később már aligha találunk meg, hiszen a centralizált szocialista sajtó képébe ezek már nem illettek bele, és megszűnni kényszerültek, avagy beolvadni más lapokba.

Egy ilyen bibliográfiai gyűjtésben nyelvtörténetileg és jelképtanilag is érdekes dolgokat figyelhetünk meg. Gondoljunk csak azokra a szavakra, fogalmakra, képekre, jelképekre, amelyek egy-egy lapcímbe, avagy alcímében szerepelnek. *Fáklya* szavunk manapság egyáltalán nem divatos, azonban a korban különösen sokan használták céljaik tükröztetésére, lehetett ez a lap az irodalmi, művészeti, tudományos lap; volt világnézeti szemle, független politikai lap és tudományos szemle is; volt a Magyarországi Szocialista Munkáspárt röpirata; avagy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja; volt szépirodalmi diáklap és cserkészcsapat lapja is, mígnem az 1950-es évekre a baloldal teljességgel kisajátította magának.

Remény címet adtak újságaiknak némely unitárius, református és zsidó hitközségek is, míg az *Ébredés*-t több katolikus egyházi egyesülés is felhasználta. Ha valaki veszi a fáradságot, érdemes végignéznie, hogy kik a közreadói, kiadói pl. az *Ébredés*, a *Napsugár*, *A nép*, *Népakarat*, *Összetartás*, *Ösvény*, *Rög* szavainkat címmel választó lapoknak. Minden bizonnyal sok esetben egymástól eltérő ideológiájú, sőt sokszor egymással szembenálló világnézeti csoportosulásokat is találunk. És ha valakinek sikerül kézbevennie ezeket a lapokat, azt is érdemes lenne megnézni, hogy a beköszöntőjükben mivel indokolják címválasztásukat.

Sok lap indult a maga nagyságát kifejezve *Országos* jelzővel; ezek közül is kitűnik a szinte komikus címével az egyetlen számot megélt *Országos Gyomai Sportlap*. Hasonlóan sokféle célra használták fel a(z) *Új*, *Nemzeti*, *Magyar* jelzőket is, és sokat szerepelt a *Társadalom* szavunk is az újságcímekben. Jelentősen megnő 1944-től a *Szabadság* szavunkat címkéiben felhasználó lapok száma is, ami a háború végét és az azt követő új korszakot jelzi.

Viszonylag nagy számban jelentek meg ebben az időszakban német, olasz és angol nyelvű lapok, illetve a nemzetiségek nyelvein, azonban a lengyel nyelvű lapok 1939 utáni megszorodása már a II. világháború időszakába kalauzol, a Magyarországra menekült lengyelek nagy számát mutatva. Ezeknek a lapoknak a megjelenési helyei segítséget jelenthetnek a korabeli menekülttáborok lokalizálásához is. A világháború előszelét sugallták az idejekorán megjelent különféle légtalmi lapok is, amelyek közül az első 1937-ben látott napvilágot *Légtalmi közlemények* címmel – sajnos, idővel fontossá váltak ezek a mindennapi életben is.

Megfigyelhető, hogy szép számmal jelentkeztek a cserkészcsapatok lapjai, amelyeknek java része kéziratos avagy sokszorosított formában és csak házi kiadásban jelent meg, de jelzi, hogy jelentős és erős volt ez az ifjúsági mozgalom. Azonban ezek a lapok a felnövekvő generációkkal – ahogy a nagyszámú iskolai lapok is – idővel megszűntek, abbamaradtak. Ennél valamivel tartósabbak voltak a különféle leventeegyesületek lapjai. A hadirokkantak, hadviseltek különféle szövetségei is számos lapot indítottak a két világháború közt, és sajnos, újabbaknak is kellett indulniuk az 1940-es években.

Az 1920-as évek vége felé jelentek meg a *Csonka* jelzővel ellátott megyei és területi lapok (*Csonka Bácska*, *Csonka Felvidék*, *Csonka Szatmár-vármegye* stb.), majd az 1930-as évek végétől a *Közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) megyék* lapjai (*Bars és Hont k.e.e. vármegyék hivatalos lapja*, *Csanád*, *Arad és To-*

rontál k.e.e. vármegyék hivatalos lapja stb.), bár ezek az elnevezések – főleg alcímekben – már jóval korábban, az 1920-as évek első felében, az új megyerendszer kialakítását megelőzően is mutatkoztak.

Szomorú múltról tájékoztatnak a politikai és társadalmi szélsőségek periodikái. Az Ébredő Magyarok Egyesülete, a nemzeti szocialisták, nyilasok, a hungaristák stb. egyre növekvő számú lapjait talán a jelenkor eseményei miatt is érdemes lenne tanulmányozni, mivel már a bibliográfiában is láthatóvá válik, hogy nemcsak a politikai baloldal tagozódott több irányzatra, hanem a szélsőjobb sem volt egységesnek nevezhető. A különféle névalakok, amelyeket ma sokszor hajlamosak vagyunk egybemosni, más-más irányzatot is jelölhettek. Ezek között is különleges a viszonylag rövid életű a *Sárkány* című lap, amely magát „*A törzsökös magyar nép és a magyarszármazású értelmiségi kisebbség önvédelmi lapja*”-ként aposztrofálta.

A film új szerepet kapott az első világháború idején. Nemcsak szórakoztató művészeti ág volt, hanem tudósított is, sőt nevelni, oktatni próbált. 1926-ban indult a *Film és művelődés* című folyóiratunk, amely az alcíme szerint „*Pedagógiai, népművelési és művészeti havi filmszemle*” volt. Az 1930-as években már állami szinten is foglalkoztak az oktatófilmek gyártásával és terjesztésével, aminek eredményeként létrejött a *M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Oktatófilm Kirendeltsége*, ennek hivatalos közleményei 1936-tól 1944-ig jelentek meg.

A moziműsorok ebben az időben a legtöbb esetben a színházműsorokkal együtt jelentek meg. Még nem vált szét e kettő olyan karakteresen, mint az mostanában érezhető. Azt azonban mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy olyan kisvárosoknak is voltak színházi lapja, állandó vagy ideiglenes társulatokra alapozva, ahol manapság 30–50 kilométeres körzetben nemcsak önálló színházi társulat nincs, de lassan már helye sincs egy színházi fellépésnek (lásd: *Csongrádi színházi újság*).

Érdekesség és talán nem véletlen, hogy az 1920-as évek egyik kulturális ajánló lapját éppen *Pesti Estnek* nevezték, akár csak a manapság nagyon is népszerű ingyenes budapesti lapot.

A magyar kultúra- és művelődéstörténet izgalmas és színes területe a rádiózás, ezen belül is a rendszeres műsorszórás. A *Magyar rádió újság* 1924 májusában indult, ekkor még *Képes rádió szaklap* alcímmel. Csak később, 1925. december 1-jével kezdődött a Magyar Rádió rendszeres műsorszórása, s a lap már december 5-én *A budapesti adóállomás hivatalos műsorlapja*-ként jelent meg. Tényleg gyorsan reagált a magyar sajtó! De nem csak ez volt az egyetlen rádióműsort ismertető lap. A következő években sorra jelentek a rádiós újságok (akárcsak az elmúlt évtizedekben a televíziós lapok), de java részük különböző napi- és hetilap mellékleteként vagy melléklapjaként. Az első, az európai rádióadók műsorait közlő lapunk 1930-ban jelent meg *Európa rádióműsora* címmel, több vidéki napilap melléklapjaként terjesztve. Érdekes, hogy a rádiót már nagyon korán a népművelés szolgálatába állították. Különböző tudományos, ismeretterjesztő műsorok voltak hallhatók – persze többségük felolvasásként. Ezek közül is kiténtek a rádió gazdasági előadásai, amelyek olyan sikert értek el, hogy több lap is melléklapjaként adta közre a *Rádiós gazdasági előadások*-at 1928-tól.

Több lappal jelentek meg ebben az időben a Magyar Atlétikai Szövetség különféle szerveződései, ami számunkra azt jelzi, hogy a korban erős hangsúlyt kapott a sport, a test nevelése, erősítése. E mögött – ma már tudjuk –, hogy a magyar kato-

naság létszámának békeszerződésben erősen visszaszorított mivolta állt, hiszen valahogy megfelelő erőnlétben kellett tartani a magyar ifjúságot egy háború esetére. Persze észre kell venni azt is, hogy erre az időre vált a sport a szórakozás és a szórakoztatás részévé is, így nem véletlen, hogy hasonlóan nagy számmal jelentek a Magyar Labdarúgó Szövetség helyi szervezetei és más sportági szövetségek területi szervezeteinek lapjai, avagy társultak más szövetségekkel lapkiadásra. Külön érdekesség, hogy hazánkban az első horgászújság – a Budapesti Sporthorgászok Egyesülete kiadásában – 1925-ben jelent meg *Sporthorgászat* címmel.

A '20-as években az új határok közé szorított Magyarország kezdte felfedezni magának a megmaradt területek értékeit, és megkezdődött a belső turizmus fejlesztése. Nagyobb szerepet kapott a Balaton, amellyel a tengeri fürdőket is kívánták helyettesíteni, ezzel együtt lassanként megjelentek a Balaton mentén az üdülő- és fürdőtelepek lapjai. A Balaton azonban felkeltette a tudományos érdeklődést is, kezdetben csak egy biológiai állomás létesült itt, majd 1927-ben megalapították Tihanyban a Magyar Biológiai Kutatóintézetet, amelynek tudományos lapja, az *Archivum Balaticum* már a következő évben megjelent.

Legrégebb óta folyamatosan megjelenő lapunk, az *Orvosi Hetilap* már ebben az időben is a legidősebb működő lapunknak számított a maga 1857-es indulásával, azonban az első, kifejezetten az orvoslás történetével foglalkozó szaklapunk megjelenésére még több mint nyolcvan évet kellett várni. Igaz, a hazai orvostörténelem sokáig mostohagyermek volt (se tanszéke, se egy vele foglalkozó tudományos intézete nem volt 1940-ig). Az első orvostörténelemmel foglalkozó lapot Elekes György 1938-ban alapította, és amely a *Gyógyszerészek Lapjának* különnyomatából készült *Orvostörténelem* címen. Sajnos, nem bizonyult hosszú életűnek, azonban ma – Elekes Györgynek is köszönhetően – nemcsak múzeuma van az orvostörténelemnek, hanem színvonalas oktatása is.

Magyarországon először 1926-ban Korányi Sándor alkalmazott a cukorbetegék kezelésére inzulint. Ezek után közel nyolc évnek kellett eltelnie, hogy a Cukorbetegesek Magyarországi Egyesülete önálló lapot indítson *Cukorbetegek Lapja* címmel. Azonban ez a lap sem volt hosszú életű, és sajnos, ma már alig található meg néhány száma. Annál nagyobb volt a cukorrépa és a cukorgyártás iránt az érdeklődés. Az első cukorrépával foglalkozó lapot 1911-ben indították, de még az első világháború kitörése előtt megszűnt. Ez az ipari növény már a XIX. század utolsó harmadában elterjedt, de a Kárpát-medencében a kisgazdaságok csak az 1920-as években kezdtek vele igazán foglalkozni. Sok gazda állt rá ekkoriban ennek az ipari növénynek a termelésére, mert jól jövedelmezett és biztos megélhetést jelentett egy-egy cukorgyár közelében. A cukorgyártáshoz kapcsolódó cukorrépa-termelés és -értékesítés az 1920-as évek végére vált olyan súlyúvá, hogy vele foglalkozó önálló havilapot indítottak, Magyaróváron, *Cukorrépa* címmel, amely ebben a formában 1935-ig jelent meg. A lap alcímében olvasható: „*A cukor- és takarmányrépa termesztésével, betegségei, valamint kártevői ellen való védekezéssel, a répa és melléktermékeinek értékesítésével foglalkozó, havonta megjelenő mezőgazdasági folyóirat.*” Idővel azonban ez a lap is a túlélése érdekében váltani kényszerült, a címe is módosult: *Cukorrépa és zöldmezőgazdaság*; majd egy évvel később, rövid szünetelést követően a címe újra változott: *Cukorrépa. A növénytermesztők lapja* lett, és a tárgyköre is kibővült. A már jelentős múltra tekintő lapot a Magyar Növénytermesztők Országos Szövetsége vette kézbe és adta közre 1944-ig.

Természetesen nem csak a cukorgyártás területén használtak különféle gépeket. A mai kor embere számára érdekesnek tűnhet mint lapcím *Az Országos Gőzkazánvizsgáló Egyesület közlönye*. Nem sok gőzkazán működhet már hazánkban; régebben azonban úton-útfélen lehetett vele találkozni. Meghibásodásuk gyakran vezetett tragédiákhoz. Ugyan e korszak előtt is adott ki ez az egyesület hasonló lapot, ám az 1928-as újraindulás azt jelzi, hogy igencsak szükség volt a munkájukra, és hogy a hatóságok is mind jobban odafigyeltek a biztonsági kockázatokra és a balesetek megelőzésére.

Sokat elárul nekünk a kor divatjáról a *Budapesti Női Divatkalapkészítők Ipartestületének Értesítője*. Ma már ritkábban találkozunk kalapkészítőkkal, pedig az 1930-as években e fejdísznek nagy keletje volt, olyannyira, hogy készítőik önálló iparágként művelték, és voltak annyian, hogy egyesületbe tömörültek és megélték belőle, úgyannyira, hogy lapot is adhattak ki maguk számára (*Kalaposok szaklapja*). De még a kalapkészítők körében is nagy számban lehettek a nőknek e fejkéért készítő iparosok, ha a budapesti készítőik képesek voltak egyesületbe tömörülni, és 1935-től önálló lapot indítani, amely a háború végéig jelent meg.

A budapesti életbe kalauzolnak a *Pirostaxi*, illetve *Kéktaxi* című lapok. Érdekesek ezek a címek és a színelnevezések, de ha utánanéznünk, érdekes történet kerekedik belőle. A budapesti taxisok, azaz a Budapesti Bérkocsi Ipartársulat Autótaxi Szakosztálya 1929-ben indította *Pirostaxi* című lapját. A cím pontosan tükrözi a taxik korabeli színét. Azonban 1931-ben a fővárosi pirostaxisok elhatározták, hogy kocsijaikat kékre festetik, mert a piros szín a temetési menetekhez nem illett (!). Az átfestésig, – legkésőbb 1932 május. 15-éig – a kocsik a szélvédőjükön „Kéktaxi” felirattal közlekedtek. Ugyanaddig a lap az eredeti címen jelent meg, majd a következő hónaptól – az évfolyamszámozást meghagyva – már *Kéktaxi*-ként.

Azonban e sajtóbibliográfia más dolgokat is képes megmutatni. Ha figyelmesen szemléljük, feltűnő hogy 1938-ban a szokásosnál több lap szűnt meg, és kirívóan magas az újraindulásra kényszerülő lapok száma, ami mellet a sajtótörténetírásunk és művelődéstörténetünk sem mehet el érzéketlenül. Egy kis utánajárással hamar kiderül, hogy e mögött egy rendelet állt, amely szerint a miniszterelnök jogkörébe vonták az időszaki lapok alapításának engedélyezését, illetve felülvizsgálhatták a már meglévő lapok kiadásának jogát. Mint az már ismeretes, utóbbinak több mint 130 lap esett áldozatul, azaz a hazai lapok körülbelül tíz százaléka.

Egy bibliográfia mit sem ér mutatók nélkül, és a korszakra vonatkozóan ez is számos információval szolgál. Megismerhető, hogy melyek voltak a legnagyobb nyomdák, mely szervezetek, illetve személyek adták közre a legtöbb lapot, kik szerkesztették a legtöbbféle újságot, de bizony érdemes ilyenkor azt is megnézni, hogy milyen lapok voltak ezek és milyen hosszú volt az élettartamuk. Lehet, nem a legismertebb személyek kerülnek itt az első helyre, mert a betiltások és az előfizetők hiánya miatti kísérletek is szaporították a statisztikát.

Talán nem is olyan meglepő, hogy az egyik legtöbb lapot kiadó, illetve közreadó szervezet az Egyesült Magyar Nemzetiszocialista Párt volt. Azonban az már a történészek feladata, hogy feltárják ennek okát, ami lehet az is, hogy ennek a pártnak tiltották be a legtöbb lapját. De más okok is vezethettek erre. Itt említessék meg, hogy a körülmények ellenére a Kommunisták Magyarországi Pártja is szép számmal jelentetett meg lapokat – noha illegálisan.

Sok lappal jelentkezett a Honvédelmi Minisztérium, és nagy számban jelentettek meg lapokat a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és helyi szervezetei, a keresztényszocialisták kisebb, specifikus, illetve területi szövetségei, de a különböző felekezetek, egyházkerületek, egyházközségek, szövetségek; az egyesületek is a helyi szervezeteiken keresztül jelentős lapkiadó tevékenységet folytattak.

A magyar kultúra- és filmtörténet egyik – ma ugyan kevésbé – ismert alakja adta közre a maga személyében a korszakban a legtöbb lapot. Radó Istvánt a magyar filmújságírás egyik úttörőjeként is emlegetik. Szerkesztett több, a filmes élettel és a mozival kapcsolatos lapot, dolgozott több újság kritikusaként. A korszakban 15 lapot jelentetett meg és ennél is többnek volt a szerkesztője.

Nem volt ilyen sikeres a másik, ugyancsak sok lapot szerkesztő személy, Mórocz János, aki főleg Újpesten szerkesztett rövid életű munkásújságokat. Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy a II. Magyar Köztársaság első elnöke, Tildy Zoltán is előkelő helyet foglal el a maga tíz lapjával az általa szerkesztett újságok számát illetően.

Talán nem okoz meglepetést, hogy a legnagyobb lapnyomdák egyben a legnagyobb könyvnyomdák is voltak. A legtöbb lapot előállítók közt első helyen az Athenaeum állt, majd ezt követi a Centrum nyomda, ezek után a Globus és a Pallas nyomdák.

* * *

A fentebbi röviden említett példák, számok, történetek, címek és események csak kiragadott tételek és összefüggések, ennél jóval több érdekességre, meglátásra, összefüggésre, korszakértelmezésre nyílik lehetőség a korszak-bibliográfiák kézbevételeivel, olvasgatásával. Érdemes elgondolkoznunk, hogy a szokásos felhasználásán túl, mi minden művelődéstörténeti információt is közvetíthet számunkra egy-egy jó bibliográfia, illetve mely területeken érdemes még kézbe venni és használatukat ajánlani.

Perjámosi Sándor

Könyvtári események megörökítése digitális fényképezőgéppel

A könyvtárak a dokumentum- és információszolgáltatáson kívül számos kulturális, tudományos és társadalmi eseménynek is helyet adnak. Az intézményeknek több szempontból is érdekük, hogy ezek az események ne múljanak el nyomtalanul, ezért valamilyen formában dokumentálják. A dokumentációnak lehet egyszerű és látványos kiegészítője a fénykép. Mivel a könyvtárak nem engedhetik meg maguknak, hogy minden eseményre hivatásos fotóst hívjanak, a sajtó képviselőitől pedig nem mindig lehet megszerezni az adott rendezvényen készült felvételeket, jó, ha van egy-két könyvtáros is, aki jártas a fényképezésben, és meg tudja

örökíteni egy-egy rendezvény legfontosabb pillanatait. Ebben a cikkben arra vállalkozom, hogy összefoglaljam mindazokat az elméleti és gyakorlati alapokat, amelyek eredményesebbé tehetik egy könyvtári rendezvényeket fényképező kollégán vagy kolléga munkáját.

Nem lepett meg, hogy az eseményfényképezést kimondottan könyvtári megközelítésben tárgyaló szakirodalommal egyáltalán nem találkoztam az elmúlt években. A riportfotózás olyan területe a fényképezésnek, amelynek alapvető fogásait megismerve bármilyen jellegű rendezvényen helyt tud állni a fotográfus. Azonban elengedhetetlen ismerni az adott eseményhez, helyszínhez köthető protokollbeli szabályokat, mert ezzel igen kellemetlen helyzeteket lehet elkerülni. Nem tanácsos például vakut használni olyan teremben, ahol tárlókban állítottak ki muzeális könyveket, hiszen ezzel egyrészt károsíthatjuk az értékes dokumentumokat, másrészt magunkra haragíthatjuk az állományrészért felelős könyvtárost. Ha pedig egy, a könyvtárban megrendezett felolvasóesten, hangversenyen fotózunk, hasznos lehet fényképezőgépünk minden hangjelzését kikapcsolni, mert ezek kikökkentetik figyelméből az előadót vagy a hallgatóságot, és árthatnak a rendezvény sikerének.

A riportfotósnek már jóval a megörökítendő esemény előtt információkat kell szereznie, hogy a megfelelő eszközöket vigye magával a helyszínre. Az eseményfotózás a fényképezés azon területe, ahol a legkevésbé sem szabad hibázni, hiszen megismételhetetlen felvételeket veszíthetünk el, ha bárminemű probléma adódik. Éppen ezért mindig a megfelelő eszközökről kell gondoskodni, sőt fel kell készülni azok esetleges meghibásodására is.

Alapvetően kétféle fényképezőgép típust választhatunk: kompakt vagy tükörreflexes kamerát.

Amennyiben kevésbé vagyunk jártasak a fotózás rejtelseiben, érdemes kompakt fényképezőgépet használnunk. A kompakt kamerák többnyire rendelkeznek vakuval, és képesek teljes automata üzemmódban dolgozni, ami lehetővé teszi, hogy a fotós több figyelmet szentelhessen a rendezvény megörökítésére, és ne rontsa munkája végeredményét a kamerával való bajlódás.

Ha tükörreflexes fényképezőgéppel fotózunk, és több objektív áll a rendelkezésünkre, a helyszín ismeretében kell kiválasztanunk, hogy melyiket használjuk. Ha sötétebb helyiségben készítünk felvételeket, célszerű nagyobb fényerejű objektívet vinnünk, ha világosabb teremben, akkor inkább a nagyobb zoomtartományt helyezük előtérbe. Tapasztalataim alapján eseményfotózáskor az a zoomobjektív a legpraktikusabb, amelyik rendelkezik minimum 28 milliméteres nagylátószög-gel, és legalább 80 milliméteres legnagyobb gyújtótávolsággal. A rendezvény alatt is lehetőségünk van az objektívek cseréjére, de csakis azokban a másodpercekben, amikor biztosak vagyunk benne, hogy semmi fontos momentum nem várható.

Mivel a könyvtár zárt hely, könyvtári eseményfotózáskor szinte mindig szükség van a vaku használatára. Használhatjuk fényképezőgépünk beépített villanóját is, ám javíthatunk a minőségen, ha nagyobb kulcsszámú, csatlakoztatható külső vakut használunk. Utóbbi mellett érvel az elfordítható villanófej bevetése is, mely lehetővé teszi számos fotós trükk alkalmazását.

A hivatásos fényképészek szeretnek biztosra menni, és többnyire tartanak maguknál tartalék fényképezőgépet, ha netán valami történne a kamerájukkal. Ezt egy könyvtáros valószínűleg nem tudja megtenni, de van két tartozék, amit mindenképpen célszerű magánál tartania: pótakkumulátor és tartalék memóriakártya.

Az akkumulátor még teljesen feltöltött állapotban is okozhat kellemetlen meglepetéseket, a memóriakártya pedig azon kívül, hogy a vártnál több felvétel készítése miatt betelik, szintén meghibásodhat. Bármelyik, az említett két tartozék hiányában a fotós tehetetlen.

Amennyiben teljesen új fényképezőgéppel fotózunk, nagyon fontos, hogy készítsünk előtte néhány próbafelvételt, nehogy a rendezvényen, éles helyzetben derüljön fény az esetleges problémákra.

A fotózásra való félkészülés nem csak az eszközök előkészítéséből áll. Bármilyen rendezvény esetén elengedhetetlen, hogy a fotós konzultáljon a rendezvény egyik szervezőjével, és jó, ha egy forgatókönyvet is lát. Tisztában kell lennie a várható fontos mozzanatokkal, nehogy akár csak egy fontosabbról is lemaradjon, de a tájékozódás segít megbecsülni a várható felvételek számát is, ami a memóriakártya kiválasztásánál, előkészítésénél lehet fontos.

A hivatalos fényképésznek általában helyet is tartanak fenn, de igazán jó sorozat több nézőpontból, változatos kompozíciókban készíthető, így olyan helyet kell választani, ahonnan minden irányba lehetőség van a mozgásra. A mozgás során kiemelten kell figyelni arra, hogy amennyiben mozgóképfelvétel is készül a rendezvényről, akkor mindig a fényképésznek kell tekintettel lennie a kamerásra, és nem fordítva. Ennek oka, hogy a kamerás folyamatos képet rögzít, így korlátozottabbak a mozgási lehetőségei.

A rendezvény kezdete előtt célszerű készíteni néhány próbafelvételt, és visszanezni az LCD kijelzőn. Így ellenőrizhetjük, hogy a fényviszonyoknak megfelelően állítottuk-e be fényképezőgépünket.

A fotózás során is fontos folyamatosan ellenőrizni a minőséget, hiszen menet közben is változhatnak a fényviszonyok, de változatlan világítás mellett is eltérően reagálhat a fénymérő, ha különböző pontokról készítjük a felvételeket. Kompozíció tekintetében érdemes közelebbi és távolabbi felvételeket is készíteni, és bátran használni a zoomot. A közelebbi felvételekkel elsősorban az előadót, előadókat fotózzuk, de érdemes a közönség, hallgatóság soraiból is kiemelni egy-egy érdeklődő arcot. Ha embert fényképezünk, vannak bizonyos szabályok, amelyeket a torzulás elkerülése végett be kell tartanunk. Amennyiben közelről fotózunk, sose használjunk nagylátószögű zoomtartományt, 50 milliméter vagy annál nagyobb gyújtótávolság szükséges. Egész alakos felvételnél az alany derékmagasságában, hétnyolcados képnél (vádltól felfelé) mellmagasságában, mellkép esetén pedig fejmagasságában legyen kameránk lencséje. Természetesen a körülmények miatt nem mindig könnyű betartani ezt a szabályt, de amennyire lehet, érdemes, ellenkező esetben torzulás léphet fel.

A távolabbi felvételeknél a rendezvény és a helyszín összhangját kell megtalálnunk olyan kompozíciókkal, ahol a tér és a tömeg nagyobbak látszik. Ha a helyszín nagyságát szeretnénk fokozni, akkor célszerű alsó kameraállásból, nagylátószögű felvételt készítenünk, ezt nevezik békaperspektívának. Ha a tömeg méretét szeretnénk fokozni, akkor érdemes magasabb pontot keresni, amennyiben van, és onnan elkészíteni a felvételt. Riportfotózáskor érdemes úgy gondolkodnunk, mint egy filmrendezőnek, és úgy bemutatni a rendezvényt, hogy azok is betekintést nyerhessenek, akik személyesen nem voltak jelen. Ha fotós szemmel végignézzünk egy-egy filmet, rengeteg beállítási módot és képkivágási praktikát leshetünk el, amelyek hitelesebbé, teljesebbé teszik az általunk készített képriportokat.

A fotózás végeztével mielőbb gondoskodni kell a képek számítógépre történő másolásáról, és amíg a végleges sorozatot nem mentettük el, érdemes a memória-kártyán is megőrizni a képeket mint biztonsági másolatot.

A fotózás következő lépése a képek válogatása és javítása. Ha csak a térbehelezéseket szeretnénk kiigazítani, akkor elegendő lehet az általában minden számítógépen elérhető Microsoft Office Picture Manager használata, de ha komolyabb korrekciókat szeretnénk végezni, akkor tanácsos professzionális képszerkesztő programot használni.

Az utolsó lépésben a mentésről és az archiválásról kell gondoskodnunk. Érdemes legalább két fizikai eszközön tárolni a képeket, hogyha az egyikkel valami történik, akkor se szenvedjünk el visszafordíthatatlan adatvesztéséget.

Joggal szegezhetnék nekem a kérdést, mit keres egy fényképezésről szóló cikk egy könyvtáros szakfolyóiratban. A téma valóban nem kapcsolódik szorosan a könyvtár és az információtudomány világához, ugyanakkor a mai nehéz gazdasági helyzetben egy könyvtár, illetve egy könyvtáros rákényszerül arra, hogy minél sokoldalúbb legyen, és olyan feladatokat is elvégezzen, amik nem kimondottan tartoznak a munkakörébe. Tény, hogy számos könyv és internetes oldal foglalkozik a fényképezés műhelytitkaival, de bízom benne, hogy e saját tapasztalataimmal kiegészítetted néhány oldal azon felül, hogy jó összefoglaló, esetleg kedvet is csinál néhány könyvtárosnak a fényképezéshez következő könyvtári rendezvényük megörökítéséhez.

IRODALOM

- Caputo, Robert: National Geographic fotóiskola. Portré és riport. Budapest, Graphia, 2003.
- Daly, Tim: A digitális fényképezés enciklopédiája. Amit a képkészítésről és az utómunkákról tudni kell. Budapest, Cser Kiadó, 2005.
- George, Chris: The book of digital photography. Lewes, Ilex, 2006.
- Hidegkuti Gergely–Vinnay Péter: Digitális képkészítés kézikönyv. Budapest, [ViviCom Kiadói és Kommunikációs Kft.], 2003.
- Horváth Annamária: A digitális fotózás nagykönyve. Típek, trükkök, jó tanácsok a digitális fotózáshoz (1–2. kötet). Budapest, [Computer Panoráma], cop. 2004.
- Kelby, Scott: A digitális fotós könyv. Budapest, Perfact-Pro Kft., cop. 2007.
- Luck, Steve: The complete illustrated encyclopedia of digital photography. A step-by-step guide. London, Lorenz, 2008.
- Miotke, Jim: The BetterPhoto guide to digital photography. New York, Amphoto Books, 2005.
- Skeoch, John: Brilliant digital photography. Harlow, Prentice Hall, 2008.

Bedekovits Tamás

Negyven éves az MKE Fejér Megyei Szervezete

Évfordulós rendezvény és kiadvány

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Fejér Megyei Szervezete megalakulásának negyvenedik évfordulóját ünnepeltük 2010. november 8-án Székesfehérvárott, a megyei könyvtár olvasótermében. Az évfordulók mindig alkalmasak számvetésre, értékelésre. Ilyenkor szoktak konferenciákat tartani, ünnepélyes méltatásokat felolvasni, ígéretek tenni, elismerni a könyvtáros szakmát, a könyvtárosok munkáját, és végül a pezsgős koccintás után azt mondani: „Na, végre ez is megvolt.”

Természetesen mi is konferenciát szerveztünk, megnyitóra kértük fel a fenntartó képviselőjét, előadásra az MKE elnökét, korábbi és jelenlegi vezetőségi tagokat. Megpróbáltunk mindenkit meghívni, aki az elmúlt negyven évben az egyesületben dolgozott, tag volt.

Talán eddig protokollfűzőnek hat az esemény, de már a szervezésnél arra törekedtünk, hogy az előadók hitelesek legyenek, szubjektíven, mégis tárgyilagosan emlékezzenek a múltra, mutassák be a jelent, és tervezzenek a jövőre nézve is.

Nyolc év – két ciklus. Stabilitás és dinamizmus az MKE életében címmel tartott előadást Bakos Klára, az MKE elnöke, aki a tőle megszokott dinamizmussal beszélt az egyesület helyéről és szerepéről az elmúlt évek közéletében, könyvtárpolitikájában. Kiemelte a stabilitás fontosságát, ugyanakkor hangsúlyozta a könyvtárak megváltozott szerepét is. Azt hiszem, hogy sokan tőle és most tudták meg, mi mindennel foglalkozik az országos egyesület, milyen fórumokon képviseli a szakma érdekeit.

A Fejér Megyei Szervezetről kik beszélhetek volna hitelesebben, mint Murányi Lajos és Ugrits Margit? Mindketten szinte a megalakulásától kezdve dolgoztak a szervezetben. Murányi Lajos egész fiatalon titkára és elnöke is volt. A hajdani események, történetek felidézésével, dokumentumok bemutatásával szellemesen és humorosan emlékezett az egyesületben töltött évekre, és a jelentős egyéniségekre, Tóth Györgyre, aki egyik alapítója és több cikluson át vezetője volt a szervezetnek. Előadásának címe: *Az MKE Fejér Megyei Szervezete az 1970-es években* volt.

Mit jelentett a községi könyvtáraknak az egyesület? – tette fel a kérdést Ugrits Margit, a csákvári könyvtár nyugalmazott vezetője, több ciklusban a megyei szervezet vezetőségi tagja. Elmondása szerint a megye könyvtárainak összefogását az egyesület segítette, rendezvényei és tanulmányútjai szakmai és emberi kapcsolatok szempontjából is sokat adtak a könyvtárosoknak.

Rendhagyó cím és rendhagyó előadás következett: *Van, aki szereti, van, aki nem. Vélemények a könyvtáros egyesületről* címmel tartott előadást a megyei szervezet elnöke, Beniczky Péterné. A provokáló cím nem volt véletlen, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy vannak elkötelezett egyesületi tagok, és vannak olyan kollégák, akik távol tartják magukat a szervezettől. Ennek a távolságtartásnak az okait próbáltam megfejteni. Az egyesülettől távol maradók esetében ez inkább feltételezésre épült, az egyesületi tagság jellemzőit már könnyebb volt megfogalmazni.

Miért lesz tagja valaki a Fejér Megyei Szervezetnek?

- Azért, mert elszánt,
- vállalja azt, amit mások nem,
- jól érzi magát ebben a szervezetben,
- fontos számára a szakmai képzés, együtt gondolkodás, a szakma képviselése,
- jól bírja a vándorgyűlések forró levegőjét,
- van 4000 vagy 1000 forintja tagdíjra,
- ráadásul szívesen dolgozik társadalmi munkában.

A negyvenedik évforduló alkalmat adott arra, hogy megnézzem, hány egyesületi tag van az egyes könyvtárakban. Az eredmény nem volt igazán meglepő, legfeljebb az, hogy a városi könyvtárak egy részében – főleg az újonnan várossá avatott településeken – nincs egy se. Igen alacsony a községi könyvtárosok száma is, pedig nekik igazán szükségük lenne a szakmai szervezetre. (A kérdés „csak” az, hogy mit csináljon az egyszemélyes könyvtár dolgozója, akinek még az útiköltségét se tudják kifizetni.) Ez persze nem menti fel az egyesületet attól, hogy foglalkozzon ezekkel a problémákkal is.

A Fejér Megyei Szervezet 2007–2010. év közötti munkájáról a minőségbiztosítás jegyében készült helyzetkép. Ebből két jellemzőt emeltem ki:

Erősségek:

- a taglétszám növekedése biztató – minden korábban említett probléma mellett – emelkedik,
- az új belépők között valamelyest magasabb a fiatalok aránya,
- nőtt a vándorgyűlésen résztvevők száma (ez azért szembetűnő, mert a fenntartók a korábbi évekhez képest minimális mértékben vagy egyáltalán nem tudnak hozzájárulni a költségekhez),
- elkészült az egyesület honlapja (www.vmmk.hu/mke),
- új kezdeményezések indultak azzal a céllal, hogy jobban megismerjük egymás munkáját (Ötlebörze, Könyvtárról könyvtárra programok),
- sikeres külföldi és belföldi tanulmányutak,
- nyertes pályázatok.

Veszélyek:

- a fenntartók egyre kevésbé tudják támogatni a szakmai tanulmányutakat, programokat,
- a csökkenő könyvtárosi létszám, vagyis időzavar miatt sokan nem is tudnak részt venni az egyesület programjain,
- egyre kevesebben vállalnak társadalmi munkát,
- országosan még mindig igen alacsony a könyvtári munka elismertsége, presztízse,

- ha maguk a könyvtárosok se érzik az összefogás, az együttműködés szükségességét, akkor mit várhatunk a közvéleménytől?!

Az elmúlt negyven év mégis sikertörténetnek nevezhető, hiszen ennyi idő alatt, ilyen társadalmi és történelmi változások sodrában, számos civil kezdeményezés megszünt.

A rendezvény egyik legjelentősebb eseménye a jubileumra készült könyv bemutatója volt.

Könyv az MKE Fejér Megyei Szervezetének negyven évéről

A 2010-es év egyesületi szempontból ünnepi évnek számított. Ekkor ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, több területi szervezet pedig 40 éves jubileumát. Fejér megyében is úgy terveztük, hogy megünnepeljük ezt az évfordulót, s hogy maradandó emlék legyen a jubileumi ünnepség, elhatároztuk egy kiadvány megjelentetését.

Előzményként megemlíthető, hogy egy pályázat eredményeként már 2008-ban létrehoztuk a szervezet honlapját (www.vmmk.hu/mke), ahol részletesen bemutatuk történetünket, továbbá más szempontok alapján, a most készülő 75 éves jubileumi kötethez is összeállítottuk a megyei szervezetről kért anyagot. Így elsők lehettünk abban, hogy a 2010. november 8-i jubileumi ünnepségen bemutathattuk és kézbe adhattuk a Fejér megyei szervezetről szóló kötetet. A könyv megjelenését a Lánosz Kornél–Szekfü Gyula Ösztöndíj Alapítvány, ahol sikeresen pályázott a szervezetünk, valamint a székesfehérvári Vállalkozói Központ Közalapítvány tette lehetővé.

Könnyen áttekinthető, szívesen kézbe vehető kiadványra gondoltunk, azzal a szándékkal, amit elnökünk, Beniczky Péterné a bevezetőben megfogalmazott: „*Múltunkat meg kell őrizni ahhoz, hogy a fiatal kollégák megismerhessék, az idősebbek pedig nosztalgiával vegyes büszkeséggel emlékezzenek az egyesületben töltött évekre.*” Ezért a jubileumi kiadványunk írásban és képben mutatja be a Fejér megyei szervezet életét. Elsőként magát a szervezet történetét, 1970. december 9-i megalakulásától a 2010-es év végéig, de előzményként megemlítjük az 1966. évi kezdeti lépéseket is, amikor a szervezés megindult. Aztán kronologikusan – éves kiemelésekkel – következnek rövid megfogalmazásban az események. (Ezt részben a szűkre szabott terjedelem indokolta, részben pedig az a tény, hogy a *Fejér Megyei Könyvtárosban* – amire a bibliográfiában is hivatkozunk – jó néhány eseményről részletesen is olvashatunk.) Igyekeztünk más-más megközelítésben is bemutatni a szervezetet: kronologikus rendben a tisztségviselőket, felsorolva valamennyi vezetőségi tag nevét, sőt 1991-től az ellenőrző bizottság tagjait is. Betűrendbe szedve, pontos dátumokkal ellátva – fényképekkel illusztrálva – bemutatuk, kik voltak elnökök és titkárok a negyven év alatt. Mivel a „félidőben” a *Fejér Megyei Könyvtárosban* közöltük az 1990-es tagnévsort a lakóhely megjelölésével,

azt most ebben a kiadványban megismételtük, kiegészítve a 2010-es névsorral. Döbbenet tapasztaltuk, hogy nemcsak a rendszerváltozás utáni létszámcsökkenések miatt van kevesebb tagunk, hanem a húsz évvel ezelőttiekből tízen örökre elmentek. Az ő nevüket is közöltük születési és halálozási évszámukkal együtt. Ezt rövid bibliográfia követi, s a kötet végén rövidítések jegyzéke található.

Az összesen 56 oldalas könyv terjedelmének mintegy fele fénykép a szervezet életéből, hazai és külföldi tanulmányutakról, a megyében működő könyvtárak életének eseményeiről. Arra törekedtünk, hogy úgy válogassuk össze a képeket, hogy minél több tagtársunk, kollégánk szerepeljen rajta. Azt is szem előtt tartottuk, hogy a kezdetekről, az alapítókról is legyenek fotók. Azt tapasztaltuk a könyv megjelenése óta, hogy elsőként a képeket nézegetik az érdeklődők; az időutazást pedig az is mutatja, hogy előbb csak fekete-fehér képek szerepelnek, majd a színes, mozgalmassabb fotók. A 300 példányban megjelent könyvből minden megyei szervezeti tag kapott, s a kötelees példányon túl jutott példány könyvtáraknak, sőt maradt még az új belépőknek is.

(Magyar Könyvtárosok Egyesülete Fejér Megyei Szervezet, 1970–2010. Összeáll. Hegedűs Éva. Székesfehérvár: MKE Fejér Megyei Szervezet, 2010. 56 p.)

Beniczky Péterné

BOBCATSSS-szimpózium Szombathelyen

A BOBCATSSS-konferencia a könyvtáros és információs szakemberek olyan, évente megrendezett nemzetközi találkozója, amely a könyvtár- és információtudomány területén felmerülő aktuális kérdésekkel foglalkozik. Az EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research) támogatásával létrejött esemény sajátossága, hogy mind a megvalósításában, mind a szervezésében kiemelkedő szerep jut a könyvtár szakos hallgatónak. A hallgatók amellett, hogy koordinálják az előadások, kerekasztal-beszélgetések, workshopok menetét, mint előadók is részt vesznek rajtuk. Természetesen a nemzetközi jelleg miatt az előadások, a különböző bemutatók, hozzászólások nyelve az angol. Ez azonban csak a konferencia hivatalos nyelve, mivel a világ minden részéről érkeznek a résztvevők, a kultúrák, nyelvek sokféleségének találkozására is lehetőség nyílik, és nem kizárólag angolul lehet kommunikálni a különböző nemzetek diákjaival. Kiváló lehetőség ez akár a nyelvtanulásra, akár a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére is a szakmai eszmecsere hozadékán felül.

A konferenciasorozat megrendezésének kezdetei 1993-ig nyúlnak vissza, amikor is a kezdeményező egyetemi városok – angol nyelvű – kezdőbetűiből (Budapest, Oslo, Barcelona, Copenhagen, Amszterdam, Tampere, Stuttgart, Szombathely, Sheffield) megszületett a BOBCATSSS név. Ezt követően minden évben Európa más-más országának egy-egy egyetemvárosa adott otthont a rendezvénysorozat ak-

tuális eseményének, ahol a helyi diákok és a következő év házigazdái segédkeztek a szervezésben.

Az idei évben (2011. január–február fordulóján) a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár- és Információtudományi Tanszékét érte az a megtiszteltetés, hogy a kismartoni Fachhochschule Burgenland és az Oslo University College könyvtár- és információtudomány szakos hallgatóival együttműködésben Szombathelyen rendezhette meg ezt a színvonalas eseményt. A *BOB-CATSSS 2011 Szombathely* szimpózium fő témája: *Finding new ways*, vagyis a könyvtárak, az információ- és tudásközpontok jövőjének vizsgálata, az új lehetőségek, módszerek, alkalmazott technikák bemutatása, az új felhasználói csoportok igényeinek megismerése volt, természetesen előadásokon, workshopokon és poszterbemutatókon keresztül. Ezenkívül kitüntetett figyelmet kapott az új, mobiltechnológián alapuló könyvtári szolgáltatások bemutatása, a különböző infokommunikációs szolgáltató cégekkel való együttműködés lehetőségeinek feltárása.

A Pécsi Tudományegyetem képviselőjében hárman pályáztunk a konferencián való részvételre közös tanulmányunkkal, amelynek címe: *Integrating libraries – integrating the community. Case study ont the regional knowledge centre of Pecs*. A válaszra való várakozás napjai izgalommal teltek, a határidő lejárta után szinte minden nap vártuk az e-mail érkezését, amelyben – reményeink szerint – tájékoztatnak minket arról, hogy előadásunkkal bejutottunk a várhatóan több száz résztvevő közé. Végül pedig – nem is számítva semmire – egy hosszú nap után hazaérve, megnyitva e-mail fiókunkat, ott volt a várva várt levél, amelyben az állt, hogy tanulmányunk bekerült a nagy előadások közé. Tudtuk azonban, hogy a munka ekkor még közel sem ért véget, hiszen az esemény nagyságára, színvonalára tekintettel nem akartunk szégyent hozni egyetemünkre, így teljes erőbedobással, az időt nem sajnálva álltunk neki a prezentáció elkészítésének, az előadás begyakorlásának, az esetleges kérdésekre való felkészülésnek. Azonban az előkészületek közben sem feledkeztünk el arról, hogy ez a lehetőség nemcsak szakmai szempontból jelent sokat, hanem az ismerkedés, a szakmai, személyes kapcsolatépítés terén is. Így számoltuk vissza tehát a napokat, s az utolsó este várakozással teli izgalommal fekdűtünk le. A másnap hajnal azonban korán elérkezett, szinte úgy tűnt, egy szemhunyást sem aludtunk. Vonatunk hajnali 5 órakor gördült ki a pécsi vasútállomásról, közel ötórás út volt előttünk, de fáradtságnak még csak szikrája sem látszott rajtunk. Az út során szinte végig arról beszélgettünk, vajon milyen lesz a város, milyenek lesznek az emberek, milyen érzés lesz egy ilyen nagy nemzetközi eseményen előadóként részt venni.

Érkezésünk kalandosra sikerült. Miután leszálltunk a vonatról „ismerd meg kis hazánkat” játékot játszottunk: úgy döntöttünk, térkép alapján eltájékozódunk – bár a helyiek minden bizonnyal készséggel útba igazítottak volna csomagokkal jól megpakolt diákokat –, ugyanis szeretjük a kihívásokat. Így az ébredező város utcáin kóborolva, közel fél óras séta után örömmel konstatáltuk egy hatalmas épület előtt – szinte már lerogyva csomagjainkra –, hogy megérkeztünk a szállásra. Terveink szerint először is az éppen aktuális fűtőtestekre tapadva szerettük volna felmelegíteni elgémberedett végtagjainkat, mert az időjárás úgy döntött, érkezésünk öröme átvált mínuszokba, s egy kis hóval ajándékoz meg minket. Ez nagyjából sikerült is, immáron testünket és lelkünket is felmelegítve elindultunk megkeresni a nyitó ceremónia helyszínét. Miközben kerestük az egyetem megfelelő épületét

– A, B, C, D... most akkor mit is mondlak, melyik? – szerencsénkre belebotlottunk egy külföldről érkező diákcsoportba, amelynek a vezetője tudta, mit-merre találunk, így őket követve végül is eljutottunk – időben – az ünnepség helyszínére. Mivel ez idő alatt sikerült ismét teljesen átfagynunk, a regisztráció után úgy döntöttünk, az igényesen megterített és nagyon is hívogatóan teli büféasztal felé vesszük utunkat, s pár pogácsa, valamint forró tea kíséretében beülünk a konferenciát megnyitó előadásra. A regisztráció során minden résztvevő kapott egy BOBCATSSS feliratú fehér szatyrot, amely teli volt promóciós ajándékokkal, amelyekhez részletes programfüzetet is mellékeltek. A nap folyamán ez a fehér szatyor szinte a névjegyünké vált. A városlakók sokszor hangot adtak meglepetésüknek, hogy mindenhol „fehér szatyrosokat” látnak.

Vitaindító beszélgetésként Szabó T. Anna költő, valamint Dragomán György író és műfordító folytatott diskurzust az e-könyvek kontra papír alapú könyvek használatáról. Beszélgetésük szakmai szempontból nézve is érdekes és szemléletes volt. Kiemelendő, annak ellenére, hogy házaspárról beszélünk, véleményük sokszor eltért egymástól, mégis nagyon jól megfért egymás mellett. Rövid szünet után Ragnar Audunson – az Oslói Egyetem professzora – tartotta meg bevezető előadását, ezzel hivatalosan is megnyitva a szimpóziumot.

A szakmai után következett a kulturális megnyitó, ennek keretében színvonalas és igen szórakoztató produkciókat láthattunk, hallhattunk: ének- és fuvola előadást, néptánc csoport bemutatóját, az utóbbit a külföldi vendégek különösen élvezték.

A megnyitót követő ebéd után megkezdődtek a szakmai előadások. Három szekcióban zajlottak a programok. Az előadások igen sokszínűek voltak, a szakma szinte minden fontos területét érintették, így nehezen tudtuk eldönteni, melyikre is ülünk be. Végül azt a taktikát választottuk, hogy cím alapján előre kinéztük, mi is az, ami legjobban érdekelt minket, s ingáztunk a termék között. Az előadások természetesen angolul folytak, az előadóktól is angolul lehetett kérdezni.

Az első előadás, amit a konferencián meghallgattunk – s ami pontosan emiatt maradandó élményt nyújtott – *A Survey on High School Students' Facebook Usage and Book Reading Frequencies* címet viselte. Az Ankarai Főiskola diákja mutatta be vizsgálatát a középiskolások facebook-használati, könyv olvasási szokásairól. Meglepő adatokat sorakoztatott egymás mellé. Már az előadás közben kezdett megfogalmazódni bennünk egy gondolatfolyam a hazai helyzet feltérképezésére, az előadást követően pedig meg is osztottuk egymással a felmerülő gondolatokat, kételyeket.

Az előadások közül számos foglalkozott a közösségi hálók témájával, s a napjainkban igen népszerű Facebook hatásával. Mivel minket is érdekelt ennek a tudományos háttere, ezért ezen a napon ilyen témájú előadásokra ültünk be. Bár a téma hasonló volt, mindegyik bemutató más-más szemszögből közelítette meg a nagyon is összetett kérdést.

A fokozott figyelem – mind az előadások tematikájára, mind magára a nyelvre – a nap végére oda vezetett, hogy alig vártuk, hogy rövid városnézés után a szállásra visszatérve kicsit kipihenjük magunkat, hiszen este még várt ránk a nagyszabású nyitó összejövetel, a *welcome dinner*. A vacsora során megismerkedtünk a magyar résztvevőkkel is, továbbá az este folyamán volt alkalmunk szót váltani más országok egyetemeiről érkezett hallgatókkal is. A vacsora kellemesen telt, s

egy pohár bor mellett jól esett beszélgetni szakmabeliekkel, természetesen nem kizárólag szakmai dolgokról.

A nap végén fáradtan ugyan, de a másnapot izgatottan várva – hiszen előadásunk aznapra volt kitűzve – tértünk vissza a kollégiumba, ahol a meleg szobában még egy kicsit beszélgettünk az aznap történetekről, majd rövid forgolódás és sa-rokszámlálás után el is aludtunk.

A második napon már minden gondolatunk a saját előadásunk körül forgott. A délelőtti programok szinte elrepültek. Kíváncsiságból beültünk egy workshopra is, amelyet horvát és litván egyetemisták rendeztek *Implementation of new technologies in public libraries: users vs. librarians: on Croatian and Latvian example* néven. A cím már önmagában megfogott minket, és a nagy létszámot tekintve – egy idő után ki kellett zárnunk az embereket – talán az egyik legsikeresebb workshop volt. Az előadás során egy interaktív játék bontakozott ki, amely még inkább elnyerte tetszésünket. Sok ismerőssel találkoztunk, akik folyamatosan biztattak minket. Persze ők már túl voltak a saját előadásukon. A kávészünetben egy kis energia levezetesként hajtóvadászat indult az ajándékokért. Aztán eljött a pillanat, hogy indulni kellett.

Korán ott voltunk a konferencia helyszínén. A pogácsafalatokat morzsolgatva néztük az óránkat, és számoltuk vissza a perceket. A szekciónk első előadói Ragnar Audunson és Tóth Máté voltak, akik a norvég *Bokelskere.no* és a magyar *Moly.hu* felhasználói körében készített kutatásukat mutatták be. A honlapok használóival készített vizsgálat érdekes eredményeket hozott. Például, hogy a magyar diákok inkább klasszikus irodalmat szeretnek olvasni, mint norvég társaik. A koronkénti összehasonlításnál kiderült, hogy nincs is nagy különbség a norvég és magyar olvasási szokások között. A nemenkénti elosztásnál egyértelművé vált, hogy a felhasználók többsége nő volt. Második előadónk Jason P. Rieger volt a *Motivations for Use of Online Social Network Site* című munkájával, és rögtön kérdéssel indította beszámolóját: Ki van fent a Facebook-on? A válasz szinte egyértelmű volt, mindenki. A papírmentes társadalom felé haladva egyre többen használnak web 2.0-ás alkalmazásokat, és az előadás elsődleges célja volt, hogy erre felhívja a figyelmet, főleg a könyvtárakét. Leginkább a gyorsan terjedő Online Social Network Sites technológiát állította a központba. Ahogy haladt az idő az izgatottság egyre csak fokozódott. Csak arra tudtunk koncentrálni, hogy minden rendben legyen a prezentációnkat illetően. A promóciós stresszlabdát szorongatva könnyebben repültek a percek. Végül eljött az a bizonyos pillanat, amelyre annyit készültünk. Jason mosolyogva leült a helyére, a moderátor pedig szólított minket. A mi előadásunk volt aznap az utolsó, későre járt, a hallgatóság tekintete már kissé fátyolos volt, de a teremben még szép számmal voltak.

A hangulatot az első percben sikerült feldobnunk, mert a hátul megbúvó emelvényen kis híján sikerült egy szertorna gyakorlatot bemutatni a szóbeli előadónknak. A hátraszaltót gyors reflexekkel könnyedén meg lehetett akadályozni, ám a közönség derült mosolygását nem. A következő pillanatban egy másik úriember a szó szoros értelmében kiesett a padból, így a jó hangulat mindkét részről meg volt alapozva. A hallgatóság tehát éberren figyelt, és kezdődhetett a pécsi tudásközpont bemutatása.

Előadónk a biztató tekintetek hatására már bátran mesélt az új intézményről. Prezentációnkat igyekeztünk szemléletesen elkészíteni, sok-sok képpel és egy vi-

deóval illusztráltuk mondandónkat. Az új, integrált könyvtár paramétereinek bemutatása után az új helyzetet körülengő véleményeket vizsgáltuk. Bemutattuk a tudásközpont fogadtatását dolgozói, könyvtáros hallgatói, illetve olvasói szemmel. Az könyvtárhasználók tekintetében minden korcsoportot körüljártunk. Kíváncsiak voltunk a kérdezettek egyéni véleményén kívül az esetleges ötleteikre is. A tanulmányunk fejezetei alapján haladtunk, és igyekeztünk ügyesen összefoglalni kutatásunk eredményeit.

Az előadás sikert aratott, ezt bátran megjegyezhetjük. Sokan érdeklődtek, számos kérdést kaptunk, amelyekre igyekeztünk minden tekintetben kielégítő válaszokat adni. A pozitív fogadtatás, az elismerő tekintetek és gratulációk mindenért kárpótoltak minket. Az este további részében szinte szárnyaltunk, és nem lehetett letörölni arcunkról a mosolyt. A várva várt előadás örök és nagyon szép emlék maradt.

Talán a megkönnyebbülés – hogy túl voltunk az előadáson – vagy épp a fáradtság volt az oka, de az utolsó napunk nagyon gyorsan telt. Kíváncsiak voltunk a városra nappali fényben is. Így kihagyva a reggeli előadásokat, útnak indultunk a főtérré és a nevezetességek felkutatására. Meglepődve tapasztaltuk, hogy nem mi voltunk csupán azok a „bobcatssesek”, akik ugyannerre a döntésre jutottak. Folyamatosan összetalálkoztunk „fehér szatyros” ismerősökkel, majd a séta után a büfénél egymás elől kapkodtuk el a teafiltereket és a forróvizet tartályt.

Az ebédnél már érezhetően kevesebben voltunk. Sorra indultak haza a távoli helyekről érkező hallgatók és professzorok. Még utoljára beültünk két előadásra, ahol egy oslói és egy lettországi hallgató kutatásába nyerhetünk bepillantást.

Mire észbe kaptunk ott ültünk a záróceremónián. Először a szervezők búcsúztak, majd a „Father Bobcatsss”-ként elhíresült Ruud Bruyns tartotta meg beszédét. Ezen a ceremónián került sor Dragomán György játékának az eredményhirdetésére is, amelyen Father Bobcatsss sorsolta ki a nyertest. Ezen kívül a poszterprezentációk készítői között is zajlott egy verseny, ennek eredményét szintén ekkor hirdették ki. Ezután jött, aminek jönnie kellett. Hagyomány, hogy a jelenlegi szervezők a hivatalos BOBCATSSS-zászlót átadják a következő szervezőbrigádnak. A BOBCATSSS 2012. évi szimpóziumát az amszterdami és a stuttgarti egyetem hallgatói együtt szervezik, a konferencia Amszterdamban lesz. A szervezők egy videóval is készültek, amely a következő egy évben folyamatosan reklámozni fogja a rendezvényt. A zászlóátadás után az amszterdami képviselő is köszöntötte a résztvevőket, végül az est zárásaként levetítették a szombathelyi konferencián készült képeket.

Annak ellenére, hogy mindenki tudta, vége az idei BOBCATSSS-nek, mindenki lázasan várta a záró vacsorát. Majdnem negyed órával a kezdés előtt jó nagy tömeg gyűlt össze az épület halljában (az is lehet, hogy mindenki nagyon éhes volt). Szépen díszített, finom ételekkel telirakott svédasztalok fogadtak minket, amelyek előtt a búcsúkoccintás után hamar kigyózó sorok alakultak ki. Ahogy az este éjszakába váltott, a tömeg kezdett átszivárogni a szomszédos A-klubba, amely időközben a rendezvény fő szórakozóhelye lett.

Egy utolsó beszélgetés, ígéretek a következő évre, viccelődés és ugratások jellemezték az estét. Majd mi is csatlakoztunk a búcsúzókhöz, és mint a mesékben, éjfélkor otthagytuk a barátokat. A szépítő háromórás alvás után útnak indultunk a

pályaudvarra. Rengeteg BOBCATSSS-essel futottunk össze, akik még csak akkor érkeztek vagy indultak vissza a szállásra, így újabb búcsúzások után és nehéz szívvel, de továbbálltunk. Hazafelé fáradtan és már egy kicsit megfázva bámultunk ki a vonatból, visszagondolkodva az eseményekre. A fehér szatyor ott pihent a bőrdön, az egyik ülésen. Fáj a szívünk, hogy véget ért a konferencia, mert sok emberrel megismerkedtünk, rengeteg új dolgot hallhatunk, és mi is esélyt kaptunk, hogy kipróbáljuk magunkat. Am tudjuk, jövőre is lesz BOBCATSSS, igaz, kicsit messze, de talán oda is eljutunk.

Alpek Etelka Anna–Herkó Piroska–Horváth Alíz

Alapítás éve: 1936

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete ezúton is köszönetet mond mindazoknak, akik 2009. évi adójuk egy százalékát az egyesület számára ajánlották fel!

Nekik köszönhetően a beérkezett 105 345,- Ft-ból ismét vendégül láthat az egyesület könyvtár szakos hallgatókat a 2011. évi vándorgyűlésen, Pécsen.

Kérjük a kollégákat, hogy 2010. évi adójuk egy százalékát ajánlják fel a Magyar Könyvtárosok Egyesületének – ezzel tegyék lehetővé, hogy minél több fiatal vehessen részt a továbbiakban is az MKE vándorgyűlésein, ahol a könyvtáros életről átfogó képet kapnak, elhivatottságukat megerősíthetik, a szakma pedig sokat nyer azzal, ha minél több fiatal elkötelezi magát e szép és nemes hivatás mellett!

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének adószáma:

19000895–2–41

Havasi Zoltán
(1926–2010)

Aki a XX. század második felének magyar könyvtárügyében dolgozott, töltött be vezető pozíciókat, aki e korszak kultúrájának és könyvtárügyének meghatározó szerepű és jelentőségű munkálója volt, bizonyosan elmondhatta magáról: nehéz időket élt meg, súlyos feladatokkal birkózott meg. De – így visszatekintve – úgy tűnik fel, a sokak közül Havasi Zoltánt pályája során különösen sokszor találták meg a nehéz idők súlyos feladatai. Mintha a II. világháború után kezdődő és az 1980-as évek második felében lezáruló pályafutása arra jelölte volna ki, hogy küzdelmes posztokon álljon helyt, miközben széles körű érdeklődése, megannyi szellemi vonzalma talán másra is, többre is hivatottabbá tette volna.

Elegendő itt csak legfontosabb pozícióit felsorolni: volt az Országos Széchényi Könyvtár mb. főigazgatója, éppenséggel akkor, amikor az intézmény a Nemzeti Múzeum épületéből a Budavári Palotába költözött. Az irodalomtudomány kandidátusa volt, az akkor József Attiláról elnevezett szegedi egyetem docense és könyvtárának hosszú ideig igazgatója, tanított az ELTE bölcsészkarán is, a '70-es évek elején szerkesztette a Tiszatáj című, később oly sok vihart látott irodalmi folyóiratot, illetve a Magyar Könyvszemle társszerkesztőjeként jegyezte a lapot. Tagja volt a Magyarok Világszövetsége elnökségének, ellátta a Magyar Könyvtárosok Egyesülete titkári teendőit. Úgyhogy igazán kivette részét az amúgy is küzdelmes XX. század második fele magyar művelődés-, könyvtár- és oktatásügyének megannyi embert próbáló feladatából, fontos teendőjéből. És e hivatali, hivatalos pályafutását kimagasló eredmények, meghatározó teljesítmények sokasága jellemzi.

Havasi Zoltán 1926-ban született az akkor Veszprém (ma Fejér) megyei Mezőkomáromban. A fővárosban tanult és dolgozott, először havidíjas könyvtári tisztviselőként, segédkönyvtárosként, majd könyvtáros oklevelet szerzett 1955-ben, amikor már jó évtizedes munkaviszony állt mögötte. Volt minisztériumi előadó, 1958 és 1973 között igazgatta a szegedi Egyetemi Könyvtárat, majd 1973 és 1986 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese, a költözés miatt legkritikusabb években mb. főigazgatója volt. 1987-ben vonult nyugdíjba. Mindközben doktorált, kandidátusi fokozatot szerzett, publikált, számos szakmai, tudományos és társadalmi szervezetben vállalt tisztséget és főképp munkát (például az MKE-ben, az Országos Könyvtárügyi Tanácsban, az MTA Könyvtörténeti és

bibliográfiai munkabizottságában, a Magyar Könyvszemle és a Tiszatáj szerkesztőségében, a Szegedi Akadémiai Bizottságban, hogy csak a legismertebbeket emeljük ki).

Miközben könyvtárat vezetett, egyetemen tanított, írt, aközben folyamatosan és elmélyülten tanulmányozta a XX. század magyar művelődés-, könyv-, könyvtár- és irodalomtörténetét; foglalkoztatta a könyvtárpolitika (kandidátusi disszertációját is e tárgyban írta: *A könyvtár és a tudomány szerepe a társadalmi tudat alakításában*, 1965). Számos cikket, tanulmányt közölt az OSZK munkájáról, a könyvtár hivatásáról, könyvtár és tudományos kutatás elméleti összefüggéseiről, a könyvtárban határterületein végzett vizsgálódásainak eredményeiről. Műveinek bibliográfiája meghaladja a másfélszáz tételt. Sokrétű munkásságát számos kitüntetéssel honorálták: megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát (1970), a Szabó Ervin Emlékérmét (1985) és az MKE emlékérmét (1985).

Havasi Zoltán 1945-től csaknem a rendszerváltozásig, fél évszázadon át volt munkása a magyar kultúrának, felsőoktatásnak, könyvtárügynek, és nem akármilyen felelősséggel járó pozíciókban. Nehéz és még nehezebb korszakokban állt helyt könyvtárosként, tanárként, szerkesztőként, és mindig a szellem embereként. Nagy idők tanúja volt – mondhatja elismerően a hiányát fájdalmasan érző utókor. És tisztelettel hozzáteheti: alakítója is volt a nagy időknek.

M. L. M.

F. Csanak Dóra (1930–2010)

Csanak Dóra nagymama, igazi grande dame volt. Goethe mondotta, hogy amikor a weimari fejedelem nemessé nevezte ki, semmi felemelőt nem érzett. Ő úgy tudta, ő abban volt biztos, hogy frankfurti patríciusnak lenni – annál nincs feljebb. Csanak Dóra debreceni patrícius volt. Ősei – századokon át – a cívis város legelőkelőbbjei közé tartoztak. Adtak Debrecennek polgármestert, egyikük nyugat-európai úti leveleit maga az utód adhatta ki. Aki ismerős Szabó Magda debreceni emlékeket feldolgozó regényeivel, dokumentumprózáival, tudhatja jól, mit jelentett Debrecenben patríciusnak lenni. Ez például azt jelentette, hogy számos nyelven tudott, át-meg-átítatódott zenével, képzőművészettel, irodalommal. A pesti egyetemre angol–francia szakosnak jelentkezett. Tanulmányait azonban mégsem e két szakon végezhette el. A Rákosi-korszakban vagyunk, a tanulmányi osztály úgy vélekedett, és e vélekedésnek hatalommal szerzett érvényt, hogy két imperialista nyelv kissé sok a jóból. Az egyiket le kell adni és helyette mást választani. Nem Csanak Dóra volt az egyetlen hasonló sorsú. A könyvtárügy több későbbi nagymama adta le az angolt vagy a franciát, és választotta a könyvtár szakot. Csanak Dóra így könyvtár–francia szakon végzett, és könyvtáros lett.

Minden rosszban van valami jó. Amikor a Rákosi-korszakban tucattal szór-
ták ki egyeteméről, kutatóintézetekből a nagy tudósokat vagy tudóspalántákat,
ezek könyvtárakba kerültek, és évtizedekre „feldobták” a magyar könyvtárügyet.
Gondoljunk csak az olyan példákra, mint az ún. Domanovszky-iskola szétszórát-
tatása; ennek révén például a zseniális Berlász Jenő az Országos Széchényi
Könyvtár munkatársa és e könyvtár csodálatos történésze lett. A sok nyelven tudó,
odahazáról hatalmas műveltséget hozó könyvtári nagyasszonyok valami hasonló
funkciót töltöttek be. Köztük és Csanak Dóra közt azonban volt valami nagy kül-
önbség. A nagypolgári, felső középosztályi háttérrel rendelkező nagyasszonyok
többsége, jóllehet kitűnő könyvtáros, kitűnő könyvtári szakember vált mindahá-
nyukból, általában megőriztek valami gögőt. E sorok szerzője nem egy esetben
volt tanúja annak, hogy kiváló, sőt vezető pozícióban lévő könyvtárosok sörözés-
borozás közben fájló szívvel, kissé nekikeseredve emlegették föl e nagyasszonyok
egyikének-másikának kivagyiságát, fölényességét, kiállhatatlanságát. És nem a
kisebrendűség szólt belőlük. Nos, Csanak Dóra ebben – ebben is – kivétel volt.

Pedig – formálisan nézvést – lehetett volna benne gög. Nem annyira származása,
családi háttere okán. Hanem azért, mert számos kiváló publikációja volt, némelyik
országos visszhangot keltett, pro és kontra a legnagyobbak szóltak róla (például,
amikor kiadta Móricz Zsigmond levelezésének két – leginkább kényesnek tekin-
tendő – kötetét). Vagy amikor olyan műfordításai jelentek meg, mint a talán legje-
lentősebb Jane Austen műé, az *Emmáé*. De – megint csak formálisan nézvést – ki-
ki elmondhatta volna, hogy professzorfeleség (Fülöp Géza, az MTA nagydoktora,
az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének tanszékvezető professzora, az MKE el-
nökségi tagja volt a férje), meg hogy egy rózsadombi villában lakik.

Nem a vádak ellenében – hisz’ ilyenek, említettük az imént, nem voltak –, de
megjegyeznék: Fülöp Géza sokáig, igen sokáig nem volt professzor. A rózsadom-
bi villa pedig... Több ízben volt alkalmam Csanak Dóra vendége lenni. A többla-
kásos villa bizony nagyon rozoga kis építmény volt, csikorgó falépcsőkkel, éppen
nem modern (vagyis kényelmetlen, ómódú) ház volt.

Csanak Dóra igazi könyvtáros volt, azzá lett, hisz’ az egyetem elvégzése után
szinte azonnal az MTA Kézirattárába került, és ott dolgozott 1997-ig, 1975-től
mint a gyűjtemény osztályvezetője. Talán nem kell külön passzus annak bemutatá-
sára, hogy kéziratárban dolgozni a könyvtári munkák egyik legnehezebbje, leg-
több akribiát és legtöbb alázatot kívánó terepuma. Nos, az MTA Kézirattárára
mindez fokozottan érvényes. Mert ide kerül majd’ minden akadémikus irathagyatéka.
Ezek egyrészt áttekinthetetlen, de áttekintést mindenképp kívánó, megköve-
telő szörnyű tohubavobuk, másrészt erre, ide mindig fokozott külső figyelem for-
dul. Csanak Dórától az olyanféle történetek tucattait hallottam, mint hogy például
1966 augusztusában meghalt a „nagy” politikus, történész, filozófus (meg mit tu-
dom én, mi) Molnár Erik, és hagyatékát természetesen beszállították az MTA Kéz-
irattárába. Már másnap – még csak kicsomagolni sem volt idő – megjelent az ál-
lambiztonság, és követelte a hagyaték kiadását, azzal a rössel, hogy rövidesen an-
nak rendje és módja szerint visszaszolgáltatják. Ilyen „kérésnek” ellenállni nem
lehet, az „illetékesek” elvitték az anyagot, majd – természetesen – vissza is hozták.
Épp csak számos kézirat, naplójegyzet megcsonkított. Vastag áthúzások, törlé-
sek voltak láthatók a szövegekben. De ha eltekintünk is az ilyen, éppen nem ritka
esetektől, maguknak a kézírásos dokumentumoknak az áttekintése, csoportosítá-

sa, katalogizálása is szörnyű nagy munka. És Csanak Dóra ezt végezte napról napra, évről évre, tucatnyi „adagot”, anyagot lajstromba szedve, feldolgozva ki is adva. Hatalmas munka! Hisz’ kéziratol dolgokról volt, van szó, „olvashatatlan” papírtömegekről, amelyekben kevés mai könyvtáros tudna kiigazodni.

Talán nem kell mondanunk, hogy Csanak Dóra roppant tisztességesen, teljes erőbedobással dolgozott a kéziratár munkatársaként, majd tiszteőjeként. Hogyan jutott még ideje és ereje másra is, én legalábbis nem tudom elképzelni. De jutott. Nem csak arra, hogy számos műfordítást végezzen el. Erre nyilván anyagi szükség is szorította, hisz’ nem mindig Austen-regényeket fordított. De arra is, hogy a nyári szünetekben férjével nyugat-európai utakat tegyen. Mai szemmel rövidke és roppant szerény utak voltak ezek, de még a kevéske üdvözlőlap is arról árulkodik, hogy szisztematikus „felfedezőutakról” volt szó: itáliai, franciaországi „tanulmányutakról”, amelyek során nemcsak kulturális látnivalók, múzeumok, műemlékek kerültek sorra, de az itáliai, franciaországi „élet” legkülönbözőbb aspektusai is. De ami aztán igazán érthetetlen, az az, hogy Csanak Dóra megírt egy hatalmas monográfiát (*Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*, 1983.); erre a monográfiára kapta kandidátusi fokozatát. Másik nagy munkája: 1990-től 2007-ig adta ki Fülep Lajos levelezését, hét kötetben. Első halálra ez nem tűnik valami noch nie dagewesen teljesítménynek. A Fülep-hagyaték az akadémia kéziratárába került, Csanak Dóra kezei közé. Csanak Dóra mintegy félkézzel is kiadhatta volna. De nem félkézzel adta ki. Igen jellemző, hogy Vekkerdi László mintegy önálló kismonográfiát alkotott erről a levelezés-kiadásról (*Vekkerdi László: Fülep Lajos levelezése*. Tatabánya, 2009.), amelyben persze a főszereplő Fülep Lajos, de Csanak Dórát a szerző a legnagyobb filológusok, Fülep legnagyobb tanítványai közt emlegeti, szinte azt mondja, hogy Fülepet tulajdonképpen Csanak Dórának köszönheti a magyar kultúra.

A Fülep-levelezés kiadása Csanak Dóra utolsó munkája volt. Menet közben rengeteg akadálya volt a kiadásnak, soha nem lehetett tudni, lesz-e pénz a következő kötetre. Többször említette, hogy csak ezt a munkát sikerüljön tető alá hoznia, mást már nem vár a sorstól. Sikerült! És – hála istennek – megérhette azt is, hogy kézbe vegye Vekkerdi László említett könyvét.

Csanak Dóra bizonyosan a legnagyobb, legérdemdúsabb magyar könyvtárosok közül való volt. Szívesen mondanám, írnam, hogy kövessük példáját. Nem tehetem. Ennyit és így alig lehet képes valaki teljesíteni. Inkább csak azt mondanám, hogy gondoljuk meg: összeférhet (mert hisz’ Csanak Dóra esetében összefért) alázatos, aprólékos könyvtári napi munka, annak lelkiismeretes elvégzése, meg a jelentős tudományos teljesítmény, valamint az önkiteljesítő kulturálódás. Napi rutinmunka és európai szintű produkció! És azt is hozzátenném még: lehet valaki úgy is grande dame, hogy azzal nem sért, nem bánt meg senkit.

Vajda Kornél

„Árkádia” fél évszázadának története

A Könyvtári Figyelő 2010. 4. számáról

Az igazi, a valódi történeti munka nemcsak hitelesen visszaadja az ábrázolt kort, de meg is érzékíti, átélhetővé teszi. A legjobb historikus feldolgozásokkal lehetővé válik, hogy az olvasó részese legyen a megidézett múltnak, úgy érezze magát, mintha maga is akkor és ott lett volna. Ezt elérni nem kis feladat. A *Könyvtári Figyelő 2010. 4-es száma szerkesztőinek és szerzőinek sikerült!*

Katsányi Sándornak jutott eszébe, hogy a 2009-ben fél évszázados Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), jubileuma alkalmából össze kellene állítani az intézet történetét. Kézenfekvőnek látszott, hogy a visszatekintés fóruma legyen a Könyvtári Figyelő, annak is egy egész, tematikus száma. Hosszú előkészítő, szervező és alkotó munka után elkészült a mű, és bár jócskán az évforduló után jelent meg, megérte a várakozást, a belé fektetett igen sok energiát, ötletet, invenciót és munkát. Olyan kiadvány született, amely nem csupán méltó módon köszönti a KMK, illetve jogutódja, a Könyvtári Intézet jubileumát, hanem amely még nagyon sokáig – legalább egy újabb fél évszázadig — nélkülözhetetlen forrása lesz minden érdeklődőnek, aki a hazai könyvtártudomány műhelyének történetét szeretné tanulmányozni.

Már az is megfontolást kívánt – gondolja a kiadványt lapozgató recenzens –, hogy az intézménytörténetnek vajon milyen formáját, módszerét és stílusát válasszák a szerkesztők. Természetesen lehet írni rigorózan, tudományos, hivatkozásokkal telítődött, a részletkérdéseket aprólékosan föláró szaktanulmányt, és lehet írni könnyed irállyal érzelmes, személyes vallomást is – önmagában egyik sem hitelesebb vagy értékesebb a másiknál. Az is nyilván eszébe jutott a kiadvány alkotóinak, hogy a KMK nem pusztán egy önmagában jól-rosszul működő intézmény volt a budapesti Múzeum utcában, majd a Budavári Palotában, hanem olyan, amelynek a munkatársai szinte minden magyar könyvtárban megfordultak Záhonytól Lentiig, sőt azon is túl, Ungvártól Lendváig, no meg Helsinkitől Szófiáig. A KMK egyik fő tevékenységi köre és ismertségének alapja éppen az volt, hogy munkatársai mindenütt megfordultak az országban, ahol valami fontos könyvtári esemény történt vagy készült történni, és nem csak „inspiálták”, előadást vagy oktatást tartottak, de még olvasótábori csoportvezetést is vállaltak. És fordítva, alig volt honi könyvtáros szakember, aki valamilyen komoly szakmai célból vagy épp egy baráti beszélgetés okán meg ne fordult volna a KMK-ban. Arról már nem is szólva, hogy az intézet kiadványai szintúgy jelen voltak szerte a hazában, a könyvtárakban. Vagyis a tematikus szám kigondolóinak, szerkesztőinek és íróinak olyan intézménytörténetet kellett alkotniuk, amely nem kis részben az 1959 utáni magyar könyvtártörténet megannyi motívumát, implikációját magában

hordja. Ez szintűgy nem egyszerű feladat, és ezt is sikerült megoldani a szerkesztőknek.

Ugyancsak sokszoros megfontolást érdemelt még számos kérdés. Például az, hogy kik írják meg a KMK történetét? A köztünk élő „nagy öregek” vagy a múlt hivatott kutatói? Bevonják-e azokat, akik ugyan nem voltak munkatársai az intézménynek, de eleven kapcsolatuk volt vele? És adott esetben többet tudtak a KMK-ban folyó ügyekről, mint azok a dolgozók, akik esetleg csak rövid ideig és nem túl-ságos affinitással töltötték az időt a munkahelyükön. Időrendben vagy feladatkörönként haladjon-e számbavétel? Miképp fejeződik ki a nagy vezető egyéniségek korszak-meghatározó jelentősége? Lehet-e, kell-e említeni a korabeli politikai érintettségeket? Érdemes-e földézni bizonyos személyi kérdéseket, emberi viszonyokat? Meddig érdemes vagy célszerű követni a KMK-s munka elágazásait, a fenntartó, a minisztérium, az OSZK felé vagy a települési könyvtárak irányába? Szóba jöjjenek-e az iskolai vagy a szakkönyvtárakkal kapcsolatos munkák? Az olvasáskutatás vagy a továbbképzések révén milyen mélységben érdemes belemenni szociológiai vagy pedagógiai kérdésekbe? Többszerzős összeállítás esetén miként lehet elkerülni az óhatatlanul adódó átfedéseket? Ha mindezeket, illetve a munka közben fölmerülő további kérdések sokaságát becsületesen végiggondoljuk, talán magyarázatot kapunk arra, miért is késett a jubileumi szám egy bő esztendő.

Erre a sokrétűsége utal a főszerkesztő Dippold Péter is a *Bevezetőben*; ezt írja: „A könyvtárak nem csupán egyedi intézményekként játszanak szerepet a társadalomban, rendszerre szerveződve egyenkénti hatásuk megsokszorozódik. Minden rendszernek szüksége van egy olyan irányító, szervező erőre, amely az egyes elemeket a közös ösvényre tereli – és ha minden jól megy, segíti is az úton maradásukat. A KMK megalakulásától kezdve ezt a feladatot vállalta és valósította meg.”

A *Könyvtári Figyelő* tematikus számának összeállítói a – fentebb csak vázolt – sokrétű és bonyolult feladatot úgy oldották meg, hogy négy részben, ugyanennyi közelítésmóddal, négyféle módszerrel tekintik át a KMK 1959–2009 közötti történetét.

Az első részben (*Visszatekintés*) három volt és a jelenlegi KMK-igazgató emlékezik: Papp István, Sente Ferenc, Győri Erzsébet és Bartos Éva, persze ki-ki más közelítésben, más érzelmekkel, és egészen másféle emlékekkel. Papp István szinte életműösszegzésként idézi föl a KMK-ban eltöltött csaknem két évtizedét (1969 és 1982 között vezette az intézetet). Értékelése szerint az igazgatása alatt eltelt esztendők, az ún. „hosszú hetvenes évek” jelölte korszak volt a KMK talán legsikeresebb időszaka. Így fogalmaz: „Szerénytelen önteltség lenne azt állítanom, hogy a KMK vezetésem alatt élte meg a csúcspont élményét; ehelyett azt mondom, hogy a múlt század hetvenes évtizedében jutott el a KMK oda, ahová egyáltalán eljuthatott...” Csoda-e, ha Papp István – egyébként nagyon is tárgyyszerű, körültekintő, ugyanakkor szellemes szövegezésű – visszapillantása csakugyan akként hat, mintha az a szerzője életmű-összegzésének egy nagyon fontos fejezete lenne. A következő igazgatói tollakból született írások már terjedelmükkel, sőt címükkel is jelzik, hogy a Papp István neve fémjelezte korszak elmúlt, immár az után vagyunk. Nem leszálló ágban, de túl a csúcson. Nem lejtőről van szó, inkább újabb távlatok kereséséről, más perspektívák nyitásáról. Sente Ferenc múltidézése (*Ké-*

sői vallomás egy hajdan volt KMK-ról) műfajilag inkább arcképcsarnok, afféle mini pantheon, a KMK életét, munkáját meghatározó alakok portréinak és hálózatának rajza. Györi Erzsébet egyenesen *Az utolsó évek* címet adta rövidke írásának; Bartos Éva pedig ezt: *Ami megmaradt...* Vagyis az első rész négy – némiképp memoár-ra hajazó — írásműve már alakilag, terjedelmével és címével is nyomatékosítja, melyik volt az a bizonyos „nagy korszak”. És értelemszerűen: kiből állt a „nagy generáció”.

A tematikus szám gerince, a második rész (*Tanulmányok*) éppen az, amit a cím jelez: hat áttekintő, monografikus szemléletű, pontos és tárgyyszerű dolgozat a KMK legfontosabb munkaterületeiről. Kégli Ferenc a KMK működésének feltételeit és koncepcióit, szervezeti felépítését, munkatársi gárdáját mutatja be, azaz teljesség igényű képet ad magáról az intézményről, a műhelynek a kezdetektől az ezredfordulóig tartó évtizedeiről. Hangodi Ágnes az oktatási tevékenységet, Fehér Miklós a hálózati-módszertani munkát ismerteti. Pogány György és Bartók Györgyi a KMK kiadványait, dokumentációját, a bibliográfiai munkát és a 2003 decemberében a KELLÓ-nak átadott *Új Könyvek* szerkesztésének fontos és érdekes adatait, tényeit, emlékezetre méltó mozzanatait sorolja elő. Végül Péterfi Rita ad áttekintést a KMK olvasásszociológiai működéséről, és e munkaterület viszonyosságairól. Ezek a tanulmányok természetesen komoly, sőt tudományos igényű számvetések, mondhatnánk, szintézisek a KMK munkaterületeiről, alaposan hivatkozva-jegyzetelve, névsorokkal, statisztikai adatokkal bőven megtűzdelve. E dolgozatok tartalmát e helyütt nem érdemes és semmiképp sem célszerű összefoglalni, kommentálni, méltatni, érdemesebb magukat a szövegeket olvasni. És vélhetően ezek lesznek azok az írások, amelyekre az ezután születő könyvtártörténeti szakirodalom oly sűrűn fog hivatkozni.

A harmadik nagy fejezet címe ugyancsak kifejező: *Így látták*. Itt azok a régi könyvtárosok — Arató Attila, Bényei Miklós, Gyuris György, Román Lászlóné, Tóth Gyula és Varga Béla — vallanak a KMK-ról, akik ugyan nem voltak munkatársai az intézménynek, de mint a honi könyvtárosság jeles szakemberei, (nem rang, hanem érdem szerint) fontos emberei szoros kapcsolatot áptak vele, illetve munkatársaival. E fejezet szerzőinek és cikkeinek sorából „kilóg” Vajda Kornél, illetve az írása, hiszen ő munkatársa volt az intézménynek, ilyenformán nem külső szemlélője a KMK-nak, viszont a tematikus szám szerkesztőitől azt a feladatot kapta, hogy egykori „országjárásai” során a kollégáktól hallott vélekedésekből, KMK-ra vonatkozó megállapításokból, kritikákból és dicséretekből kössön csokrot. Ezt meg is tette a maga sajátos módján és jellegzetes stílusában, amely módról és stílusról a cím és az alcím mindent elárul: *Vélemények a KMK-ról (Enyhén szel-hámos összefoglalás)*. Ez az írás testesíti meg legközvetlenebb módon a történeti megérezkítés, az atmoszféra-visszaidézés, az utókori olvasó múltba telepportálásának követelményét. Az ő írásából is újólaj visszaköszön az a motívum, az a nagy legenda, amit e szám csaknem minden szerzője érint, említ, sejtet, kimondva vagy kimondatlanul súg: a KMK műhelye „sziget” volt. A szabad gondolkodás, a szabad véleményformálás, a szabad lelkű diáktempó, a tág körű érdeklődés és szellemi vizsgálódás szigete a szocializmus állóvizében. Péterfi Rita erről így ír: „A kollégák egybehangzó véleménye szerint a KMK-ban olyan intellektuális légkör ural-

kodott, amelyhez fogható más munkahelyeken sem előtte, sem utána nem tapasztaltak... Nem akadémiai kutatóintézet volt a KMK, de nem is hivatal, hanem inkább sziget, ahol demokratikus szabályok uralkodtak. Olyan hely volt, ahol gondolatokat lehetett alkotni a világról, és amelyeket ki lehetett cserélni, meg lehetett vitatni egymással.” Az egykori és mai vélekedéseket összegző Vajda Kornél a „sziget” liberalizmusát tartja máig jellemzőnek: „A legtöbben liberalizmusát emelték ki. Azt, hogy mindenről lehetett a megbotránkozás, a megbotránkoztatás legkisebb veszélye nélkül is szólni, tárgyalni. Csak a szakmai érvényesség, a racionalitás számított, dogmák sehol.” Ennek alapját természetesen az intézményen belüli emberi, kollegiális viszonyok képezték, amelyre Papp István így emlékezik: „Valójában egy szeretetteljes légkör alakult ki, amelyben nem nyert tápot az intrika, a klikkesedés, az áskálódás, az irigykedés és más hasonlóan bomlasztó érzelmi gyúanyag. De helye volt a baráti csipkelődésnek, ugratásoknak, az intellektuális élcélődésnek, a szakmai megalapozott kritikának. A közösség mindenkit érdem szerint ítélt meg és ismert el.” És – teszi hozzá nem mellékesen a szerző – az érdekek szabták meg a KMK belső hierarchiáját is! Ugyancsak Papp Istvántól tudjuk, hogy tudatos vezetői törekvés volt a „lehető legjobb erők” megszerzése, országos ismertségű kutatók, könyvtárosok bevonása a műhelymunkába, akár külsős alkalmazásban is.

Az ember – már csak ilyen a természete – rendszerint utólag jön rá, milyen jó dolga volt egykoron. Sóhajtozva idézgeti magában „azokat a régi szép napokat”. Nos, a KMK munkatársai már akkor és ott, a Múzeum utcai épület szűk helyiségeiben és a „hosszú hetvenes években” tudták, hogy *Árkádiában*, egy „boldog szigeten” élnek. Ezért volt erős a KMK-s identitástudat, ezért lehet legendás máig az intézmény nevének rövidítése (amely a korszakban, a szocializmus évtizedeiben nem is távoli asszociációt keltett a kmk-val, azaz a „közveszélyes munkakerülés-sel”). De az autentikus, egyidejű és sok-sok vallomással igazolt elégedettség-érzetet természetesen követte a maiak nosztalgiája, amiről Bartos Éva így ír: „*Valami elveszett tehát, amit ma már nem is lehetne, s talán nem is szeretnénk ugyanúgy folytatni. KMK-s nosztalgiánkat azért őrizgetjük, ugyanúgy, mint gyermekkori emlékeinket.*”

A Figyelő-szám utolsó része a *Függelék*, ahol az ilyen kiadványokban kötelező módon helyet kapott a KMK történetének Rácz Ágnes által összeállított kronológiája, amely – nyilvánvaló módon – Gerő Gyula nagy magyar könyvtártörténeti kronológiájának gyűjtésén alapul. (A lap elektronikus változata felsorolja a KMK valaha volt munkatársait is.)

Semmiképp sem szabad megfeledkeznünk a tematikus szám fotóanyagáról. A szövegek között egészen régi, valamivel újabb, azaz kevésbé régi és viszonylag friss fotók is helyet kaptak. Olyan portrék, csoport- és pillanatképek, amelyek jellemzően megörökítik Árkadia lakóinak életét, dolgos mindennapjait, jó kedélyű ünnepeit; arcokat és helyzeteket, derűs perceket és gondterhes, komoly időket. Kár, hogy nem jutott több hely még több fényképnek! Mondhatná valaki, hogy egy intézménytörténetet nem kell telirakni a munkatársak fényképeivel, hiszen azok csak az ismerősöknek, a hajdani kollégáknak vagy a későbbi munkatársak számára jelentenek valamit. Nos, a KMK esetében ez éppen nem így van, hiszen

az intézet munkatársait az egész ország könyvtáros társadalma ismerte. Aligha van a Könyvtári Figyelőnek rendszeres olvasója, akinek ne lenne számos személyes ismerőse a fotókon ábrázoltak közül. Aligha van könyvtártörténet iránt érdeklődő, aki ne látna szívesen még több képet a „nagy generáció” tagjairól.

A tanulmányok, illetve az emlékezések sorából, no meg a fényképek segítségével pontosan kirajzolódik a régi KMK sokszor és sokféleképpen megfogalmazott szakmai törekvéseinek sora, amelyek centrumában végül is az állt, hogy a szocializmus viszonyai és feltételei között elősegíteni a modern, nyugatias könyvtári modell kialakulását. Azaz – Papp István megfogalmazásában – a KMK olyan szervezet volt, amely a tényleges könyvtárak iránti igényt kiszolgáló könyvtári rendszer fejlődését „promoveálja”. Talán – vélhetjük ma – az lehetett a hosszú hetvenes években a KMK sikerességének, „csúcsra járásának” titka, hogy megelőzte a korát, hiszen nem a hivatalosan elvárt „népnevelő” könyvtár, hanem a szolgáltató könyvtár modelljén dolgozott.

Mezey László Miklós

A könyv olyan, mint a kerék

A közelmúltban megjelent egy interjúkötet *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől* címmel. A páros interjú készítője Jean-Philippe de Tonnac, alanyai pedig Jean-Claude Carrière, francia rendező, színpadi és forgatókönyvszerző, esszéista, illetve Umberto Eco olasz tudós, író. Témája a könyv sorsa – és ehhez kapcsolódóan sok mindenről szó esik, élvezetes társalkodói stílusban a két bibliofil könyvgyűjtő között.

A Gutenberg-galaxis végét a Marshall McLuhan által 1961-ben közzétett jóslat óta még megszámlálhatatlan írás jövendölte meg. Ez a könyv azonban nem csupán egy a könyv jövőjét firtató művek sorában, hanem szinte csak ürügy, hogy a könyvvel, a könyvtárakkal, a kultúrával kapcsolatos nézeteiket elmondhassák a beszélgető partnerek. A mcluhani jóslat tagadására vonatkozó álláspontjukat a cím is egyértelművé teszi, ez nem is lehet vitás.

Nem jósolnak tehát, hanem csevegnek. „*A jövőbelátás nem foglalkozás. A próféták közös vonása, legyenek akár hamisak, akár valódiak, az, hogy csalódni kénytelenek. Nem tudom, ki mondta: »Ha a jövő az, ami eljön, mindig váratlanul jön.« A jövő legfontosabb tulajdonsága, hogy mindig meglepi az embert. Mindig megütközöm azon, hogy a tudományos-fantasztikus irodalomnak a 20. század elejétől az '50-es évek végéig tartó nagy korszakában egyetlen szerző sem álmodott a plasztikus anyagokról, amely olyan nagy szerepet kapott mindennapjainkban*” – mondja J-C. Carrière. Ők sem bocsátkoznak tehát jóslásokba, hanem a jelent és a múltat elemzik.

Az internet kapcsán megemlítik, hogy egyrészt rengeteg ellenőrizetlen információt zúdít ránk, amit nem nagyon tudunk ellenőrizni. Másrészt, ha semmit nem

jegyzünk meg, mert rajta van az interneten, akkor 50 éves korunkban Alzheimer-kórosak leszünk. Erről jut eszembe Vámos Tibornak, az MTA SZTAKI egykori igazgatójának egy könyvtárosok számára tartott előadásában elmondott intelme: hogyha semmit nem jegyzünk meg, mert úgylis utána lehet nézni, akkor nem tudunk majd kreatívan gondolkodni.

A könyvgyűjtésről szólva megállapítják, hogy azért gyűjtik az emberek a könyveket, mert ezeket könnyebb volt menteni, ha valami katasztrófa fenyegetett. Eco egyik ismerőse számos számítógépet őriz a pincéjében, hogy a különböző időszakokban keletkezett számítógépes információkat el tudja olvasni. Az emberek folyamatosan tanulnak, hogy az újabb és újabb adathordozók kezelését elsajátítsák, de mire megtanulták, megjelenik egy újabb típus. Ezzel kapcsolatban (is) említi Eco a könyvről, hogy *„Amennyire tudom, még soha nem találtak fel ennél hatékonyabb eszközt az információ szállítására. Hiszen még a sok gigányi számítógépmemóriát is be kell kapcsolni. A könyvvel nincs ez a probléma. Ismétlem, a könyv olyan, mint a kerék. Ha egyszer feltaláltuk, nem tudunk tökéletesíteni rajta.”*

Engedtessék meg nekem egy személyes tapasztalat felidézése. Egy kedves ismerősöm – programozó – a Lukács uszodában említette, hogy vett egy számítógépet, ami olyan méretű és úgy használható mint egy könyv. Kértem, mutassa meg. Valóban: kb. A/4 méretű, könnyű, vékony, nagyon jól olvasható. Számítlan lehetősége van: bizonyos szolgáltatások, letölthetőségek ingyenesek, másokért – nem túl sokat – fizetni kell. Képtár, zeneműtár, zongorázni lehet rajta és még sok egyéb lehetőséget kínál, és persze olvasni is lehet vele. A világhálón lévő művek letölthetők rá, olvashatók. Érintésre, kézzel kezelhető. Lapozni is úgy kell, mintha egy könyvet szemlélnél, sőt: a megjelenítés is olyan, mintha tényleg egy könyvet lapoznál. A betűk mérete változtatható: akinek gyöngébb a szeme, nagyobb betűket olvashat. Az áramforrása egynapi használatot tesz lehetővé, utána fel kell tölteni. Kérdeztem az ismerősömet, hogy szerinte ez kiszorítja a könyvet. Azt felelte: nem.

És ellenpontként említsük meg Ecót, aki azt mondja, hogyha egy tűzvész miatt ki kéne menekítenie valamit, mi lenne az: a külső winchesterem, amelyik az összes művem kéziratát tartalmazza.

Szó volt róla, hogy mindketten jeles könyvgyűjtők. Mindketten azonban a butasággal, ostobasággal kapcsolatos könyvek gyűjtői; és hosszasan elemzik a butaság, ostobaság mibenlétét, viszonyát a megismeréshez.

A cenzúráról szólva szóba kerül nemcsak a nációk, a kommunisták által betiltott, elégetett könyvek sorsa, hanem a jezsuiták kínai, a spanyolok Közép- és Dél-Amerikában véghezvitt pusztításai is. Dél-Amerikában a spanyolok több könyvet pusztítottak el mint a nációk vagy a kommunisták. A legfélelmetesebb „cenzorok” között említik a tűzvészeket. Az sem véletlen, hogy Eco híres regényében, *A rózsza névé*-ben is tűzvészben pusztul el a kolostor, a könyvtár.

A könyvtárak feladatáról kifejtik, hogy a *„kultúra a könyvek és más, örökre elveszett tárgyak temetője is. Számos modern tanulmány olvasható erről a jelenségről, amelynek lényege a hallgatólagos lemondás a múlt bizonyos emlékeiről, azaz a múlt megszürése, s egyúttal a kultúra más elemeinek egyfajta fagyasztóládába zárása a jövő számára. Az archívumok és könyvtárak olyan hűtőházak, amelyekben olyan módon tároljuk az emlékezetet, hogy mindez a limlom ne zsúfolja tele a kultúra terét, ám nem mondunk le róla örökre. A jövőben, ha kedvünk támad, bármikor újra visszatérhetünk hozzájuk.”* Ugyanez áll a magánkönyvtárakra is. Mind

a két vitapartner nagy könyvgyűjtő, 50-60 ezres magánkönyvtárral. Arra a kérdésre, hogy mind elolvasta-e, Eco kitérőleg azzal válaszol, hogy ő ír, nem olvas. Persze tudjuk, rengeteget olvas is, de nem kell feltétlenül minden könyvét elolvasnia. De jó, ha megvan, bármikor előveheti, belelapozhat. Pedig ő valószínűleg nem olvasta Kosztolányi Dezsőt, aki például kínai könyveket is őrzött könyvtárában, noha nem tudott kínaiul. „Azért fontos kimondanunk, hogy egy könyvtár nemcsak olyan könyvekből áll amelyeket olvastunk vagy olvasni fogunk. A könyvtár azokból a könyvekből áll, amelyeket olvashatunk. Vagy olvasnánk. Még ha soha nem is fogjuk olvasni őket.” Ezzel sokan vagyunk így.

Azt is megjegyzik, hogy a szenvedélyes könyvgyűjtőt gyakran csak addig érdeklí egy-egy könyv, amíg meg nem szerzi. Ha megszerezte, nem biztos, hogy meg is akarja tartani, hanem odaajándékozza egy könyvtárnak.

Befejezésül arra biztatnék sokakat, könyvtárosokat és más érdeklődőket, hogy olvassák el ezt a könyvet, hiszen nagyon sok témáját e helyütt még csak nem is említettem. Abban viszont biztos vagyok: nem fognak csalódní benne.

[Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől. Jean-Claude Carrière, Umberto Eco ; a beszélgetéseket vezeti Jean-Philippe de Tonnac. (Ford. Sajtó Tamás) Bp. Európa, 2010. 294 p.)

Poprády Géza

Kalauz a kortársakhoz

A Gutenberg János Könyvkereskedelmi Szakközépiskola arra törekszik, hogy saját színvonalas kiadványai révén hasznos segédanyagot adjon a könyvesboltokban, antikváriumokban elhelyezkedni kívánók kezébe. Mészáros Márton, a Károli Gáspár Református Egyetem Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének oktatója szinte lehetetlen feladatra vállalkozott, amikor a tankönyvsorozat legújabb kötetében másfélszáz oldalon megkísérli eligazítani diákjait a kortárs magyar irodalom szövegdszövegében. Amint azt a szerző előljáróban elmondja, könyve Sz. Molnár Szilvia: *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba* című, ugyancsak a Szakiskola sorozatában megjelent munkájának elveit követi, irodalomszemléletének tanításban való alkalmazását szeretné igazolni. Mészáros meggyőződése, hogy „a szépirodalom iránti igény gyakran nem csupán magától keletkezik: tanulandó és tanítható”. Erre a tanulási folyamatra annál inkább szüksége van a mai olvasónak – és általában a könyvekkel hivatásszerűen foglalkozóknak –, hiszen rohamosan változik a XXI. századi ember információs, ezzel együtt kulturaközvetítő környezete. Állandó kényszert érzünk, hogy felelni tudjunk a kor technikai–mediális kihívásaira – nem csoda, hogy egyre nagyobb szükségét érezzük effajta segítségnek.

Valamennyien ismerjük az ifjúság olvasottságáról és szövegértéséről szóló bo-rúlátó beszámolókat, kutatási eredményeket. Az olvasás megkedveltetése – a család után! – a közoktatás feladata lenne, amely azonban ezer sebből vérzik, ráadá-

sul a vizualitás korszakában egyre nehezebb türelmes gyermeket találni, aki hajlandó az írott szöveggel bíbelődni. (Örülünk, ha a klasszikus gyermekirodalmat rövidített változatban elolvassa...) Ezek ismeretében alapvető kérdés: mekkora az olvasóközönsége a kortárs magyar irodalomnak? Látványos könyvünnepeken (Nemzetközi Könyvfesztivál, Ünnepi Könyvhét, karácsonyi könyvvásár), olvasást népszerűsítő kampányokon (Nagy Könyv, Családi olvasás éve), díjátadások (Prima primissima, Rotary Irodalmi Díj) alkalmával írónk reflektorfénybe kerülnek. És persze akad a művek között nem egy kasszasiker is: Závada Pál *Jadviga párnája*, Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*, Kertész Imre *Sorstalanság*, Darvasi László *Virágzabálók* című művei – vagy említsük a legfrissebbet, az irodalomkritikus Szilasi László *Szentek hárfája* című regényét – kétségtelenül annak számítanak. Ez ígéretesen hangzik, azonban máris ott tolakszik a következő kérdés: vajon (jól) értjük-e azt, amit olvasunk?

A Szakiskola tanrendjében nagy hangsúlyt helyeznek az irodalom megismertetésére és értelmezésére. Sok múlik azon, mennyit olvasnak majd el, és értenek meg a diákok a kötetben tárgyalt munkákból, hiszen csak a kötetben megemlített tucatszámú prózai mű többé-kevésbé alapos feldolgozása is messze túllépi egy középfokú tanintézet – mégannyira irodalomszerető diákjainak és tanárainak – lehetőségeit. (És akkor még nem beszéltünk a világirodalomról...) Különösen, hogy Mészáros bevallja: az oktatás során rengeteg, joggal feltételezett tudásanyagot kell az alaptól megismertetni-elsajátíttatni a diákokkal. Ha ez így van, akkor nem vigasztaló, hogy a kortárs irodalom befogadása „*az abban kevésbé gyakorlottak számára eleinte valamivel több energiát igényel*”. A megemlített művek (életművek) ugyanakkor a ma elfogadott irodalmi kánon nagy részét lefedik, és kalauz gyanánt haszonnal forgathatják munkájuk során a tanulmányaikat befejező diákok is, ahogyan Sz. Molnár Szilvia említett könyve sem kizárólag a közoktatásban hasznosul.

A kötet felépítéséről

A bevezető fejezetek néhány általános kérdést tárgyalnak, így például mindjárt az elsőben az irodalmi élet és a könyvkiadás intézményrendszerét. Mindkettőre gyakorlatilag a rendszerváltozás óta a fragmentáltság a jellemző. Könyvek társaságában gyakran időzők előtt ismertek a tények, a kérdés csak az, hogy ha régóta egyértelmű, hogy piaci alapon képtelenség fenntartani a (szépirodalmi) könyv- és folyóiratkiadást – amelyet ráadásul a törvényi szabályozás hiánya is sújt -, mit tekint a szerző „elfogadható állapot”-nak. Mindenesetre fontos lehet a körképet annyival kiegészíteni, hogy az állam ezt a szektort a Nemzeti Kulturális Alap pályázati kerete révén támogatja.

Mészáros a továbbiakban közérthető példákon keresztül próbál közelebb hozni néhány alapvető fontosságú irodalomelméleti kifejezést. Említi, bár meg nem magyarázza a kultúratudomány fogalmát, ami pedig hasznos lenne, hiszen az egyetemi irodalomtudományi intézetek elnevezései egy ideje kiegészültek ezzel a fogalommal. Nem szólva arról, hogy ha valaki szakirodalmat vesz a kezébe, egészen biztos, hogy találkozni fog vele.

A szerző szellemesen ír a nyelvválságról, a műelemzés mibenlétéről, narráció és identitás kapcsolatáról, a „magas” és „alacsony” irodalom közötti mezsgye

utóbbi időben tapasztalható elvékonyodásáról. (Itt csak azt sajnálhatjuk, hogy a terjedelmi kötöttségek nem engedik alaposabban körüljárni a bűntügyi történet mostanában tapasztalható reneszánszát...) A szerző képes egyszerűen, misztifikáció nélkül beszélni az intertextualitásról, erről az ugyancsak divatos írói eszközről, vagy a modernség különböző korszakairól. A magyar irodalmat ugyanakkor szerves egészként láttatja, nem időz el a „kisebbségi magyar irodalmak” kérdésénél. Szemléletessége, könnyed előadói stílusa bizonyára oktatói tapasztalataiból táplálkozik.

Az életművekről, értelmezett művekről

A segédanyagba 12-12 lírai, illetve prózai életmű került bele egy-egy kiemelt példával illusztrálva. A műnemi áttekintések kicsit sommásan ugyan, de felvázolják az elmúlt időszak tendenciáit, kontextusba helyezik az alkotókat. Ezeket követik a versek esetében 2-3, az epikánál 4-5 oldalas mini-értelmezések, amelyek valóban csak a legszükségesebb, a megértéshez elengedhetetlen fogódzót nyújtják az olvasónak, illetve a tanár szándéka szerint bizonyos problémákra fókuszálnak. Az egységeket lezáró szöveg(részlet)ek és kérdések már a tanórai feldolgozást orientálják. Egyértelmű, hogy a válogatásnak figyelembe kellett venni a terjedelem szabta korlátokat, Mészáros az adott mozgásteret ugyanakkor igen ökonomikusan használta ki: többségükben megkerülhetetlen alkotói az utóbbi fél évszázad magyar irodalmának, akik pedig még életkoruk révén nem válhattak „klasszikussá” (Varró Dániel, Kollár Árpád, Tóth Krisztina, Havasi Attila), jól reprezentálják a fiatalabb generáció viszonyát az irodalmi hagyományhoz. Számon kérhetnénk, persze, miért nem szerepel Tolnai Ottó, Domonkos István, Szilágyi Domokos, Nagy Gáspár, netán Határ Győző a költők, vagy mondjuk, Örkény István, Szilágyi István, Sütő András, Grendel Lajos, Krasznahorkai László, Temesi Ferenc és még sokan mások az epikusok között, különösen mert néhányukra maga a szerző is többször hivatkozik. De ne legyünk telhetetlenek!

Mészáros Márton olvasókönyve az említett kényszerek okán tömény, nem könnyű olvasmány; jellegéből adódóan szakértő útmutatásával forgatandó. Elmélyültebb elemzéseket keresők számára támpontokat nyújt a kötet olvasmányjegyzéke, és – itt a recenzens hazabeszél – feltétlenül érdemes kutakodni a HUMANUS online adatbázisban (www.oszk.hu/humanus/), ahol egyebek között irodalomtudományi tanulmányok és cikkek bibliográfiai adatait, teljes szövegét találja az érdeklődő.

(Mészáros Márton: Mai magyar irodalmi olvasókönyv. Bevezetés a kortárs magyar irodalom olvasásába. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2010. 149 p.)

Vasbányai Ferenc